

Braun Éva
Zékány Krisztina
Kovács-Burkus Erzsébet

MAGYAR NYELV

**Tankönyv az általános oktatási rendszerű
tanintézetek
8. osztálya számára**

*Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos
Minisztériuma*

Львів
Видавництво „Світ”
2016

УДК 811.511.141(075.3)
ББК 81.665.2я7
Б87

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 10.05.2016 р. № 491)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа „Рекомендовано Міністерством освіти і науки України”:

Шніцер-Побранська Г. С., вчитель угорської мови та літератури Яношівської ЗОШ І-ІІІ ст. Берегівського району;

Бардош Н. С., методист угорської мови та літератури відділу освіти Берегівської РДА;

Дерке М. Ж., доцент кафедри угорської філології ДВНЗ „УжНУ”, кандидат філологічних наук.

Браун Є.

Б87 Угорська мова : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навч. угорською мовою / Є. Браун, Х. Зикань, Є. Ковач-Буркуш. – Львів : Світ, 2016. – 204 с. : іл.

ISBN 978-966-914-005-0

Матеріал підручника допоможе учням повторити і поглибити свої знання. Подано різноманітні як за тематикою, так і за складністю завдання. Крім закріплення нового матеріалу, вони сприяють виробленню в учнів навиків правопису та розвитку мови, збагаченню словникового запасу, вчать самостійно працювати, тобто визначити, формулювати деякі мовні явища. Тексти для опису того чи іншого мовного явища підібрані з творів класиків угорської літератури та з сучасних угорськомовних видань. Вони носять виховний характер, наголошуючи на красі, багатстві та виразності рідної мови.

**УДК 811.511.141(075.3)
ББК 81.665.2я7**

© Браун Є. Л., Зикань Х. І.,
Ковач-Буркуш Є. С., 2016

© Бачина І. М., художнє
оформлення, 2016

© Видавництво „Світ”, 2016

ISBN 978-966-914-005-0

KEDVES GYEREKEK!

Ebben az évben a korábbiaknál több, szerteágazóbb nyelvtani ismeret, nyelvhelyességi tudnivaló vár rátok. Természetesen továbbfejleszthetitek helyesírástokat és kifejezőképességeteket is.

Célunk az, hogy anyanyelveteke, a magyar nyelvet mind mélyebben ismerjétek meg, és igényesen használjátok. Tankönyvünk részletesen megismerteti a szöveggel, az egyszerű mondatokkal és a mondatrészekkel.

Az első részben mélyítjük és gazdagítjuk a beszédfejlesztéssel kapcsolatos szóbeli és írásbeli kommunikációs ismereteiteket. Erre szolgálnak a tankönyvben található érdekes tudományos, történelmi eseményeket ismertető szövegek.

A következő részben a mondatok fajaival és a mondatrészekkel foglalkozunk, itt megismerkedhettek azokkal az alapvető nyelvi formákkal, amelyek gondolataitok pontos, szabatos és árnyalt kifejezését teszi lehetővé.

A jó eredmény eléréséhez elengedhetetlen elsajátítani az elméleti anyag minden elemét és lelkiismeretesen megoldani az ahhoz kapcsolódó feladatokat.

„Oh, jól vigyázz, mert anyád nyelvét bízták rád a századok, s azt meg kell védened” – hívja fel a figyelmet Füst Milán *A magyarokhoz* című versében. Azt hangsúlyozza, hogy valamennyiünk közös kötelessége anyanyelvünk védelme korunk nyelvi fogyatékoságaival, a durvasággal és az igénytelenséggel szemben.

JÓ MUNKÁT KÍVÁNUNK!

A szerzők

A tankönyv használatánál vedd figyelembe a következő jeleket:

	Könnyebb feladatok, mindenki oldja meg őket!		Párban végzett feladat
	Szabályok, amelyeket meg kell tanulnod!		Helyesírási és helyes kiejtési gyakorló
	Gondolkodtató feladatok		Kérdések, feladatok
	Témazáró		Alkotó feladat
	Házi feladatok		Szómagyarázat

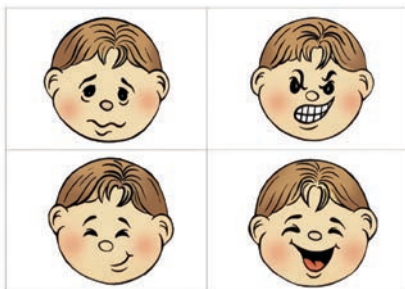
NYELV ÉS KOMMUNIKÁCIÓ

Amint azt már tudjátok, a kommunikáció az emberi érintkezés alapja. Sokféleképpen kommunikálhatunk:

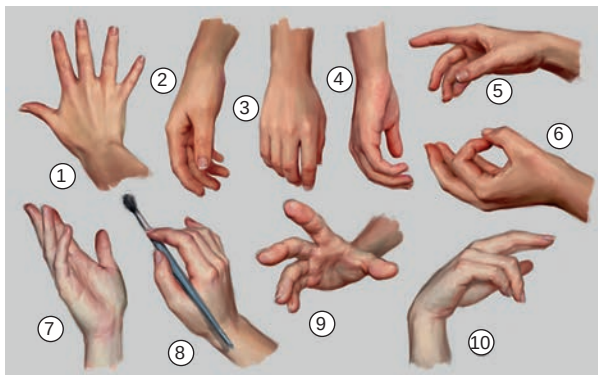
testbeszéddel,

mimikával,

kézmozdulatokkal...

A legkifejezőbben és legpontosabban a **beszéd** és az **írás** segítségével tudunk információt közölni.

Az emberiség az ismeretátadás céljából létrehozta a **beszédet**, azt a bonyolult rendszert, amely segítségével létrejöhetett a társadalom. Később az információt szó szerint kőbe vésték, ebből fejlődik ki néhány ezer év alatt az **írás**. Az írásnak köszönhetően az információ hosszú ideig fennmarad, illetve nagy távolságokra is eljut.

A kommunikáció fejlődésének egy újabb nagy mérföldköve a **könyvnyomtatás** elterjedése volt, amely segítségével az írott szó először jutott el a tömegekhez nagyjából ugyanabban az időben.

A XX. század technikai vívmányainak köszönhetően ez a folyamat felgyorsul. Megtörténik a **távközlés** forradalma, kezdetben a **távíró**, később a **telefon, rádió, tévé** segítségével megszűnik a távolság fogalma, a szó, a beszéd pedig modern eszközökkel válik dokumentálhatóvá.

Ma, a **számítástechnika** korában óriási információáradat ér minket a pillanat töredéke alatt. Az adat tárolhatóvá vált mindenki számára. A **neten** bármit meg lehet találni néhány perc alatt – információs „szupersztráda” alakult ki.

Ebben a gyors tempóban pedig az emberi beszéd kezd lemaradni...

1. Alkossatok mondatokat a megadott kötőszókkal!

..., mert... ..., ezért... ..., de... ..., és...

2. Alakítsatok két csapatot! Az egyik csapat érveljen az **A** fogalom (A cukor káros hatása) mellett, a másik pedig a **B** fogalom (Kedvenc édességem) mellett!

A SZÖVEG

Az élőlászavas vagy az írott szövegnek egyaránt alapelemei a hangok, írásban pedig a betűk, amelyek meghatározott rendszerben épülnek szóelemekké, majd szavakká.

A szavakból mondatokat építünk, azokból mondatfűzéseket, amelyeket összeköt valamilyen szövegösszetartó erő, amit **kohézió**nak nevezünk.

A szöveg a nyelv és a beszéd legnagyobb egysége, a kommunikáció eszköze.

Írásban és élőlászóban egyaránt alkotunk szöveget. Az írásbeli szöveg igényes, rendezett és szerkesztett, betartja a helyesírási rendszert. Amikor írásban fogalmazunk, sokkal körültekintőbbek, választékosabbak vagyunk, többször meggondoljuk, átfogalmazhatjuk a mondandónkat.

A szóbeli megnyilatkozás kötetlenebb, nem nyelvi jeleket is tartalmaz. Ha alkalmi jellegű, akkor szintén felkészülést igényel.

3. Beszéljetelek néhány mondatban a szövegnek a kommunikációs folyamatban betöltött szerepéről!

4. Írjátok sms-t, levelet, e-mailt az egyik szereplőnek, szerzőnek, de ne áruljátok el, hogy kinek a nevében és kinek írjátok, hadd találják ki a többiek!

5. Pótoljátok mindig más magánhangzóval! Alkossatok hasonló szóláncokat!

barát, bérét, borít, bőrét

A szöveg tehát mondatok összefüggő láncolata.

Ezek belső összefüggése, összetartó ereje a kohézió, vagyis a szöveg leglényegesebb sajátossága, amely a szerkezeti elemeket szöveggé: egységes, folyamatos és lezárt közléssé szervezi.

Többféle összetevőből áll.

A mondatokat a közös **téma** köti egybe, s a téma kifejtése mindig a következő mondatban folytatódik, amelynek az előzőhöz képest új információt kell közölnie. A téma folyamatos jelenlétét biztosítják a **témamegjelölő szavak** és a **kulcsszók**. Ezenkívül más **tartalmi-logikai kapcsolatok** is összetartják a szöveget. Fogalmazásnál például mindig figyelni kell arra, hogy a hármas egység (**tér – idő – cselekmény**) szabályait betartsuk. Az idő- és térbeli, ok-okozati, időrendi összefüggéseket olyan nyelvi elemek biztosítják, mint az igeidők, igemódok, igekötők, képzők, határozók.

Gyakran előfordul, hogy a szövegben magyarázó-kiegészítő közbevetések találhatók, amelyek színezik a stílust, vagy részletezik, szemléltetik a mondanivalót. Zárójellel, két gondolatjellel vagy két vessző közé téve szerkesztjük be a mondatba a rövidebbeket. A kitérés természetesen lehet hosszabb gondolatsor is, ilyenkor új bekezdést indítva haladunk tovább.

A szöveg szerves részét képezi, ezáltal összetartja a téma-réma kapcsolat, vagyis az ismert és az új közléselemek. A már ismert információt hordozó, ismétlődő nyelvi jelek együttese a **téma**, az új információt tartalmazó elemek együttese pedig a **réma**.

A **jelentésbeli kapcsolóelemek** lehetnek **szó** és **szó szerkezeti ismétlések**, melyek jelentéstani szempontból összefogják a szöveget. Jelenthetnek tartalmi megerősítést, de színezzhetik az ismétlést más-más hangulat, érzelmi töltés, illetve egyazon érzés árnyalatai, fokozatai. Ilyen jellegűek a versek refrénjei. Az ismétlés további formái: *részleges ismétlés, változat, párhuzam, ellentét. A rokon értelmű szavak* ismétlésével is erős érzelmi hatást kelthetünk. Mivel a rokon értelmű szavak jelentése azonos, vagy csak árnyalati, fokozatbeli eltérésben különbözik, ezek a szavak lehetőséget adnak az egyhangúság elkerülésére. Gyakran találkozunk azonban *azonos alakú, hasonló alakú, ellentétes jelentésű és többjelentésű szavakkal* is. Ezeket is céllal használja a szerző.

Grammatikai kapcsolóelemek a névmások, az egyeztető toldalékok (pl. az igei személyragok, a birtokos személyjelek vagy a többes szám jele), a *hiányos mondatok*, a *határozott névelő*, a *kötőszó*, a *szórend* és a *mondatrend*.

6. Az osztályban mindenki mondjon egy szót, amit felír valaki a táblára! A kapott szavak halmazából alkossatok szöveget!

7. Olvassátok el *Móricz Zsigmond* novelláját! Keressétek ki belőle a kulcsszavakat és a tételmondatokat, a magyarázó-kiegészítő közbevetéseket!

A NEHÉZ KÉTGARASOS

A Balázs bácsi arany óraláncán egy régi, vörösre kopott, vaskos négykrajcáros fityegett. Vajon miért viseli azt az ormótlan jószágot, ezt a kétgarasost Balázs bácsi? Sokszor töprengtünk rajta gyerekésszel. Egy szép nyári estén a lugasban, mikor nagyon is bizalmas volt hozzánk, letelepedtünk körülötte, ki székre, ki kőre, ki a füves párkányra, és mesélt:

– Hej, gyerekek, a ti Balázs bátyátok édesapjának nem volt ám arany óralánca, amelyről csak így hiúságból csüggjön egy rézgaras.

De még a zsebében se sok négykrajcáros csörömpölt. Pedig lett volna szükség rá, mert mindennap tíz gyerek kért enni az asztalnál. Szegény mesterember volt az én apám, tisztességes asztalosmester. Sokat dolgozott, keveset keresett. Nem is jártunk kackiásan, mezítláb szaladgáltunk nyaranta a jó meleg porban. Én bizony, mi tűrés-tagadás, nem voltam megelégedve a sorsommal. Roppant szerettem volna legalább egyszer egy krajcárra szert tenni, hogy azt vehessek rajta, amit akarok. Gondoltam magamban: rögtön vennék piros nyelvű bicskát, tarka falovat, bőrlabdát és egy marék cukrot. Ezekre vágytam abban az időben, és azt hittem, hogyha egy krajcárt lelnék, mind megvehetném rajta. De nem kedvezett a szerencse. A mi kis falunkban, úgy látszik, senkinek sem volt elveszteni való krajcárja, legalább én nem találtam egyet sem. Hanem egyszer nagy dolog történt. Édesapám egy zsebkendő pénzt hozott haza. Valami nagy fizetést kapott meg, és pedig csupa négykrajcárosban. Kiöntötte az asztalra. Még ma is látom, milyen nagy rakás volt. Száznegyvenhárom összesen. Aki ért a szorzáshoz, kiszámíthatja, mennyi ez. Én csak annyit tudok, hogy sok volt. Emlékszem édesapám, édesanyám nevető arcára. A testvéreim nem voltak odahaza, ezért megengedte most az egyszer édesapám, hogy a pénzzel játsszam. Szétraktam egymás mellé, beborítva vele az asztalt. Hosszú sorokban állítottam fel egymással szembe, mintha katonák volnának, csillagot, falut, tornyot csináltam belőlük. Végre rám szólt édesapám, hogy seperjem egy zacskóba mind. Bele is raktam, hanem az utolsó darab a markomban maradt, onnan a zsebembe csúszott... Elgondoltam, hogy istenem, ha ezt az egyet is beteszem, azzal már az a nagy rakás nem lesz nagyobb, én meg milyen gazdaggá lehetnék ezzel az eggyel. Azzal a zacskót bekötöttem, átadtam az apámnak, és kisuhantam az ajtón. Egyenesen a boltba vágtattam. Az úton folyvást rajta tartottam a kezem a zsebemen, és egyre tapogattam. A boltban sokan voltak, és én félreállottam, hogy míg várakoznom kell, kiválasztom, amit akarok. Csak a mesebeli bőség szarujában lehet ennyiféle mindenféle jó dolog...! A boltosné egy összetöpörödött, vén anyóka volt. Az volt a szokása, hogy furcsa, szomorú éneklő hangon mondogatta folyvást, hogy kinek mit ad. Patakné sót vett hét krajcárért. A boltosné pedig fújdogálta:

– Hét krajcárért sót... hét krajcárért sót... hét krajcárért sóóót...

Mikor végre kiadta a kezéből, sorra került Lábos Pista. Ez két krajcárért pipaszárat akart. A boltosné rákezdté:

– Két krajcárért pipaszárat... két krajcárért pipaszárat...

Nagy sokára került így rám a sor. Míg várakoztam, azalatt csuda történt. A négykrajcáros a markomban eleinte csak meghúzta magát – hanem aztán elkezdett roppant nehéz lenni. Minél tovább gondolkoztam, az arcom annál jobban égett, s annál nehezebb lett a

kétgarasos. Már fáj a kezem, a karom, a vállam, a hátam, a fejem, de kivált a szívem.

Végre rám került volna a sor. Már csak egy leány volt előttem. Hanem akkor aztán úgy megijedtem, hogy uzsgyé! – ki a boltból. Meg se álltam hazáig. Berontottam a szobába, odarohantam édesapámhoz, és sírva tettem a tenyerébe a borzasztóan nehéz kétgarasost. Nem tudtam egy szót se szólani, de ő kitalált mindent.

– Miért hoztad vissza? – kérdezte komolyan.

– Mert nagyon nehéz... – zokogtam.

Ekkor aztán így szólt hozzám az édesapám:

– Ez a kétgarasos a tied lesz, őrizd meg, és emlékezzél a mai napra, és jusson eszedbe, hogy milyen nehéz az ilyen kétgarasos!

– Hát, fiaim – végezte beszédét Balázs bácsi –, így jutott hozzám a kétgarasos, hogy örökre nyomja a lelkemet. Megmutatta a becsületes, szorgalmas élet ösvényét, amin haladtam egész életemben.

- A leírt kulcsszavak segítségével mondjátok vissza a szöveg tartalmát minél pontosabban! Több gyerek próbálkozzon, esetleg le is írhatják, de csak a saját feljegyzéseiket használják, az eredeti szöveget nem!

A CÍM

A cím szintén a globális kohézió egyik eszköze.

Az írásbeli szövegekben fontos szerepet tölt be a mű címe, amely lehet **tematikus** vagy **kiragadott**.

A címek nyelvi megformálásuk szerint kétfélék lehetnek: szó vagy szókapcsolatszerű, mondatyszerű címek. A cím meghatározza a mű tárgyát, szereplőjét, de kiemelhet egy fontos összefüggést is. A mondatyszerű címek főként a szépirodalomban használatosak.

A cím szorosabban véve nem a szöveg része, hanem mintegy rámutat a szöveg egészére, és vezet bennünket az írásmű megértésében. Felkelti az olvasó figyelmét, leggyakrabban, utal a témára, a tartalomra.

8. Tegyetek rendet a ferdített közmondások között! Értelmezzétek őket!

Ki mit főzött, kis helyen is elfér.

Aki nem dolgozik, keveset fog.

Ki sokat markol, egye meg!

Sok jó ember, ne is egyék!

Nagy teher is könnyű, fogd meg jól!

Nesze semmi, ha sokan emelik.

9. BeszéljeteK a témáról a kép alapján! Adjatok neki címet!

10. Fogalmazzatok szócikket, hozzászólást, felhívást a kép alapján!

A SZÖVEGKOHÉZIÓ ALKOTÓELEMEINEK ÖSSZEFOGLALÓ TÁBLÁZATA

GLOBÁLIS KOHÉZIÓ <i>(a szöveg egészére ható összetartó erő)</i>	LINEÁRIS KOHÉZIÓ <i>(a kisebb szövegegységek összekapcsolódását biztosító összetartó erő)</i>
ESZKÖZEI A SZÖVEGBEN	
● Cím, lehetséges címtípusok: ✓ ténamegjelölő ✓ műfajmegjelölő	Jelentésbeli kapcsolóelemek: ● Szinonímák ● Többjelentésű szavak

✓ reklámszerepű ✓ címkeszerű • Témaazonosság: azonos valóságelemekre vonatkozik-e a szöveg minden kisebb egysége? • Kulcsszavak: témamegjelölő, ismétlődő szavak a szövegben • Izotópok: a kulcsszót helyettesítő rokon értelmű szavak, kifejezések, körülírások • Nyitó- és zárómondat • Ismétlések • Tartalmi-logikai eljárások a szövegben, pl. rész-egész, egész-rész, ok-okozat, egyes-általános, általános-egyes, párhuzam, ellentét stb.	• Azonos alakú szavak • Hasonló alakú szavak • Ellentétes jelentésű szavak • Téma-réma kapcsolatok, vagyis a mondat aktuális tagolása: ✓ téma (T): már ismert közléselem ✓ réma (R): új, még ismeretlen közléselem a mondatban Grammatikai (nyelvtani) kapcsolóelemek: • Az utalások, rámutatások hordozói: ✓ névmások ✓ kötőszók ✓ határozószók • Egyeztető toldalékok: ✓ igei személyragok, birtokos személyjelek • Határozott névelők • Szórend, mondatrend
--	--

11. Egyre gyorsuló ritmusban mondjátok a nyelvtörőket!

*Görbe bögre forog körbe, karimája kerek pörge.
Kerekes kerekét kereken kerekíti kerekre.*

12. Ülésrend szerint vagy körben állva egymás után mondjátok az egyre bővülő mondatot!

Csomagolom a hátizsákom, teszek bele almát.

A következő tanuló bővíti:

Csomagolom a hátizsákom, teszek bele almát, ivóvizet.

Csomagolom a hátizsákom teszek bele almát, ivóvizet, zseblámpát ...

Ha valaki eltéveszti, „tökfejet” kap, a következő játékos már így fűzi tovább:

*Csomagolom a hátizsákom, teszek bele almát, ivóvizet, zseblámpát,
... tökfej, ... kést...*

A SZÖVEG SZERKEZETI EGYSÉGEI

A mikroszerkezet (bekezdés, mondatömb, tételmondat) és makroszerkezet (bevezetés, kifejtés vagy tárgyalás, befejezés) együttesen alkotják a szöveg egységét.

A mondanivalónkat az érthetőség kedvéért gondolati egységekre bontjuk. Ezeket az elkülönülő gondolati egységeket nevezzük **bekezdésnek**.

A több mondatból álló, tartalmilag összefüggő nyelvi egységet **mondatömbnek** nevezzük.

A **tételmondat** egy rövidebb vagy hosszabb gondolatsor magvát, lényegét fogalmazza meg.

Amikor szöveget fogalmazunk, mindig figyelniünk kell a makroszerkezeti felépítésére is. A **bevezetéssel** meghatározzuk a témát és a céljainkat, a **tárgyalás (kifejtés)** a szöveg legterjedelmesebb része, mely több kisebb egységre, bekezdésre tagolható. A **befejezésnek** összefoglaló szerepe van.

13. Olvassátok el a szöveget! Önálló következtetést, álláspontot, véleményt kell megfogalmaznotok az olvasottakról.

Nem kell feltétlenül egyetértetek, nyugodtan hangot adhattok ellenvéleményeteknek is, azaz cáfolhatjátok a szöveg alapállításait! Igyekezzetek saját véleményeteket minél határozottabban képviselni! Ehhez próbáljátok hatásos érveket, meggyőző indokokat felsorakoztatni!

Nem véletlenül olyan kaotikus és kegyetlen a modern világ, hiszen elvileg mindenkinek „emberi joga” van szinte bármire, míg a kötelességekről egyre kevesebben akarnak hallani. Legfeljebb csak akkor fanyalodnak rá a kötelességek teljesítésére, ha az erősebbek rákényszerítenek valakit, mert egyébként ma már az a „szabadság” a cél, ahol mindenkinek csak joga van, s nincs kötelessége...

Vagyis az ember régóta „abból él”, hogy egyénileg aláveti magát egy tőle függetlenül létrejött és kipróbált összefüggésrendszernek. Lehetőségeiért kötelességeket teljesít, vagyis kiszámíthatóvá válik minden körötte lévőnek. Az egyén nem élhet csak a jogok alapján, hiszen akkor elvileg nincs korlátja, felelőssége. Az egyén addig, hogy egyáltalán szabadsága és joga lehessen (felnőttség vagy bizonyos érettség), mindig mások áldozatából, gondoskodása által, tehát mások „befektetéséből” él. A kötelességteljesítés nélküli szabadságokat ugyan hatalommal, pénzzel, csalással egy ideig ki lehet kényszeríteni, de e zsarnokság adóssága olyan örvény, amelyet a történelem során még egyetlen ember, egyetlen hatalom sem tudott végtelenül túlélni.

(*Tőkéczki László: Az emberi kötelességek egyetemes nyilatkozata*)

14. Beszélgetsetek a párotokkal az előző feladat szövegéről! Olyan közös véleményt fogalmazzatok meg, amelyben mindketten egyetértetek! Indokoljátok is meg a véleményeteket a szöveg alapján egy közös érvel!

15. Olvasd el kifejezően az alábbi szöveget!

BATTHYÁNY LAJOS GRÓF BÚCSÚLEVELE FELESÉGÉHEZ, ZICHY ANTÓNIAHOZ

Pest, október 5.

Drága Nőm!

Hiába reménykedtünk az emberségesség utolsó szikrájában, amikor azt véltük, hogy még egyszer látjuk egymást, ezt is megtagadták Tőled; és ezért ezekben a sorokban ismétlem meg Neked mélyen átérezett kifejezését forró hálámnak és tiszta szerelmed minden kincse iránti csodálatomnak, amelyet megérdemelni sohasem tudtam; és oly igaz, mint az, hogy a halál küszöbénél állok, hogy csupán ennek a bűnnek a tudata az, amit a sírba magammal viszek. Istennek még örömet és kárpótlást kell adnia Neked, te Angyal, és ha akad férfi, aki méltó a te szívedre, ó! akkor az önfeláldozásnak Rád oly jellemző túlzásával ne taszítsd el öt magadtól!

Elnézéssel és szerelmünk első éveire gondolva emlékezzél rám! A gyermekeket áldd meg és csókold meg az én nevemben, ne szégyelljék, nem kell szégyellniük atyjukat, az én halálomnak a gyalázata előbb vagy utóbb azokra hull vissza, akik engem igazságtalanul és hálátlanul meggyilkoltak. Ebben az ünnepélyes órában megesküszöm, hogy a király és a monarchia elleni árulásnak soha egyetlen gondolata nem férközzött lelkemhez, és hogy a hazához nem kevésbé hű voltam; ugyan ki hiszi el ezt most! És ezért halok meg; a törvény, a király esküje volt vezérfonalam, és sem jobbról, sem balról nem hagytam, hogy visszaéljenek velem. Viam meam persecutus sum (A magam útját jártam), ezért ölnek meg engem.

Ennyit a gyalázatos politikáról a Te vigasztalásodra, ámbár erre nincs szükséged, hiszen egyedül csak Te voltál az, aki mindig bízott bennem. Hagyd el ezt az országot a gyerekek kedvéért; az ő jövőjük csírájában volna megfertőzve. A Te vagyonod elég lesz nekik; jobb egy szegény sors, mint alamizsna azoknak a kezéből, akik őket árvákká tették.

Az én szeretett szegény, jó nővérem! Menj mindjárt hozzá. Kölcsönösen szükségetek lesz egymásra, és biztonnal támogatjátok egymást. Szegény kis Jancsimat (Batthyány inasa) figyelmedbe ajánlom, feltétlenül gondoskodjál róla, megszolgálja ő azt körülöttem.

Azt a gonosz gyalázatot, melyet ezek nekem szántak, remélem, elkerülöm, erre a célra már régóta egy mentőeszközt hordok magamnál! És még egyszer egy búcsúcsókot. Isten Veled! Úgy halok meg, hogy csak a Te képed van a szívemben, a Te neved az ajkamon! Viszontlátásra!

Lajosod

- Rangsoroljátok a szövegben olvasott állításokat és adatokat az alapján, hogy melyiket tartjátok a fontosabbnak!

A SZÖVEGTÍPUSOKRÓL TANULTAK ISMÉTLÉSE

Az **értekező szöveg** célja a meggyőzés, logikai rendre épül, okozati kapcsolat áll fenn az állítások között.

- 16.** Miért egészségtelen a gyorséttermi menü? Véleménykifejtés 6–8 mondatos cikkben, amely az iskolaújságban jelenik meg.

- 17.** Írjatok párbeszédet a televíziózásról!

- 18.** Alkossatok legalább öt *Írni jó, mert...* kezdetű mondatot! Az állításaitokat támasszátok alá érvekkel!

Az **elbeszélő szöveg** célja a **tájékoztatás**, fordulatokban gazdag, élményszerűsége és szemléletessége törekszik, szerkezete lineáris, vezérfonala maga az esemény.

- 19.** Képzeld, hogy édesanyáddal együtt főzőcskéztok, s a receptet el akarod küldeni valakinek. Fogalmazz leírást: *Így készült...* címmel!

- 20.** Beszéljétek meg, az elmúlt tanévből mely események maradtak emlékeztetek, miért! Mindenki készítsen egy eseménycédulát, amelyet felolvasva egy összefüggő évértékelő beszédet hoztok létre!

A **leíró szövegek** célja a jellemzés. A tárgyilagos leírás (élőlény, tárgy, munkafolyamat stb.), a leíró személye és érzései a háttérbe szorúlnak. Bemutat egy tárgyat, személyt, helyszínt, jelenséget vagy folyamatot.

- 21.** Nézzetek ki az osztályotok ablakán! Írjátok le 6–8 mondatban az elétek táruló látványt!

- 22.** Egyik társatok jellemezzen egy irodalmi hőst külseje vagy tettei alapján úgy, hogy közben egyszer sem nevezi meg! A többiek próbálják meg kitalálni, ki az! Lássunk egy példát!

Ki vagyok?

Anyám szerint lusta vagyok. Nem tűröm az igazságtalanságot és a megaláztatást. Sokat tanultam, hogy elérjem a célom. Nem volt könnyű, de végül háromszor bosszultam meg a jogtalan bánásmódot... Ki vagyok?

- 23.** Írjatok rövid, 6–8 mondatos szócikket az iskola évkönyvébe, amelyben bemutatjátok az iskolaépületet!

Kérdések és feladatok

Válaszolj a kérdésekre!

1. Mit nevezünk kommunikációnak? Hogyan kommunikálhatunk egymással?
2. Hogyan változott az információközlés módja az ember fejlődése során?
3. Mi a szöveg?
4. Mit nevezünk szövegkohézióknak?
5. Mire kell odafigyelni, ha a mondatba magyarázó-kiegészítő közbevetést akarunk ékelni? Nézzetek utána az ide vonatkozó helyesírási szabályoknak!
6. Milyen grammatikai kapcsolóelemeket ismertek?
7. Gyakran előfordul, hogy jegyzetelitek a tanári előadást az órán. Milyen a jó jegyzet?
8. A címnek milyen típusait ismerjük?
9. A címválasztásnak nagy szerepe van a publicisztikai stílusban. Milyen legyen a jó cím, amely felkelti az olvasó figyelmét, ha kinyitja az újságot?
10. Milyen alkotóelemei vannak a globális és a lineáris kohézióknak?
11. Soroljátok fel a szöveg szerkezeti egységeit!
12. Milyen jellemzői vannak az értekező, az elbeszélő és a leíró szövegnek?

AZ ELŐZŐ OSZTÁLYBAN TANULTAK ISMÉTLÉSE

A SZÓFAJOK

24. Határozd meg az alábbi szavak szófaját! (Vigyázz, mert a szavak között vannak olyanok, amelyek több szófajhoz is besorolhatók!)

állomás, hat, szép, együtt, nincs, kevés, jaj, számol, első, hallgatva, lesz, piros, itt, te, fog, nem, kislány, enni, alatt, ilyen, magad, de, hirtelen, fél, az, tavaly, ki, és, olvasva, megoldandó

25. Olvasd el *Füst Milán A magyarokhoz* című versének bevezető sorait!

*Oh, jól vigyázz, mert
anyád nyelvét bízták rád a
századok*

*S azt meg kell védened.
Hallgass reám. Egy láthatatlan
lángolás*

*Teremté meg e nagy világot
s benned az lobog. Mert
néked is van lángod:*

*Szent e nyelv! S több kincsed
nincs neked! Oly csodás
nyelv a magyar.*

*Révület fog el, ha rágon-
dolk is.*

*Ne hagyd hát, hogy el-
merüljön, visszasüllyedjen a
kődbe, melyből származott*

E nemes szép alakzat...

Benczúr Gyula: Vajk megkeresztelése

• Szerinted hogyan kapcsolódik a versrészlethez Benczúr Gyula festménye?

• Írd ki a részletből az igét, tündesd fel azok módját, idejét, számát, személyét!

26. Írd le a következő igék T/2. személyű alakját, majd alkoss mondatokat velük!

hagy, hisz, ró, szó

27. Mi a különbség a két szóalak között? Alkoss mondatokat a szópárokkal!

feni – fenni, köszöni – köszönni, keni – kenni

28. Képezz igéket az alábbi névszókból, és határozd meg a képző jelentését!

lakat, talp, nyereg, abrak;
gyom, szám, kém, szem;
cukor, só, bors, vaj, víz

29. Olvasd el *Aiszóposz* meséjét! Milyen tanulságot vonhatsz le? Mondj közmondásokat a meséhez!

AZ ÉSZAKI SZÉL ÉS A NAP

Az északi szél és a Nap azon versengtek, melyikük a hatalmasabb. Megegyezték abban, hogy az lesz a győztes, amelyiküknek sikerül egy vándort levetkőztetni. Az északi szél erősen fújni kezdett, és amikor az ember összehúzta a ruháját, még jobban nekiesett. Az azonban a hidegtől kínozva még szorosabban magára csavarta a ruháját, míg végül a szél belefáradt, és átadta helyét a Napnak. Először csak enyhén melegített, majd mikor az ember már levette a felső ruháját, erősebben sütött, míg végül az ember nem bírta tovább a hőséget, levetkőzött, s a közeli folyóhoz ment fürödni.

A Szél és a Nap

A mese bizonyítja, hogy a rábeszélés sokszor hathatósabb az erőszakoskodásnál.

• Határozd meg a szöveg minden szavának szófaját!

30. Olvasd el helyes kiejtéssel, megfelelő tempóval, hangerővel, hangszínnel *Weöres Sándor* Táncnóta című versét!

Van-e szoknya eladó,
Tarkabarka suhogó,
A derékra simuló,
Nyárba-télbe jó?

Nincsen szoknya vehető,
Csak egy régi lepedő,
Ráncos, rojtos, repedő,
Ússe meg a kő.

Van-e csizma eladó,
Patkós sarka kopogó,
Szattyán-szára ropogó,
Sárba-vízbe jó?

Nincsen csizma vehető,
Csak egy rozzant tekenő,
Ócska egér-etető,
Üsse meg a kő.

- Írd ki az -ó-ra, -ő-re végződő szavakat a fenti versből!
- Fogalmazd meg a fenti szavak helyesírására vonatkozó szabályt!
- Határozd meg a szavak szófaját!

- 31.** Alakítsd át a mondatokat határozói igeneves mondatokká!

*Suttogó hangon adta elő a tanú vallomását!
Úgy szedte össze Kati az eltört tányér darabjait, hogy közben guggolt.*

*Édesanyám lábujjhegyre állt, csak úgy érte el a polcon a lekvárt.
Úgy tanulta Péter a verset, hogy közben zenét is hallgatott.*

- 32.** Képezz annyi igenevet az alábbi igékből, amennyit lehet!

olvas, megért, felír

- 33.** Olvasd el Gárdonyi Géza történetét!

A TOJÁSALAKÚ VONAL

Az iskolában azt hagyta a tanító úr leckének, hogy mindenki rajzoljon három kerek kört, meg három tojásdad kört.

Pistának is ez volt a leckéje. Hát a kerek kört le is kanyarította Pista könnyen a körzővel, de a tojásdad körrel bezzeg izzadt. Nem sikerült szépen sehogyan se. Nagyapó végre megsajnálta.

– Látod, azt mondja, mikor én gyerek voltam, édesanyámnak a sodrófáján csináltam meg az ilyen tojásalakú vonalat. De nem is kell, hogy sodrófa legyen, ihol egy vastag papirosz. Csavard rá a rajzpapirost, aztán csinálj rendes kört a körzővel rája. Mikor kiegészítetted a papirost, azt fogod látni, hogy a köröd tojásalakú.

- Te próbáltál már így kört rajzolni?
- Írd ki a szövegből a névmásokat, határozd meg a fajtájukat!

- 34.** Indokold meg az igekötők helyesírását az alábbi mondatokban!

1. Víz előtted megáradjon, sár utánad felfakadjon, lovad lába megbotoľjon, földre téged agyonnyomjon. **2.** Istenem, Istenem, áraszđ meg a vizet, hadd vigyen el engem apám kapujára. **3.** Elindultam szép hazámból, híres kis Magyarországból. **4.** El-elnézem mindegyiket, de

nem látom az enyémet. **5.** Megkötöm lovamat szomorúfűzfához, lehajtom fejemet két első lábához. **6.** Rakd meg babám, rakd meg, lobogó tüzedet, hadd melegítem meg gyenge kezeimet. **7.** Föl és föltekinte a magas egekre: egy szép gyalogösvény hát ott jődögel le.

Népdalokból

35. Alakítsd át felszólító módúvá az alábbi igealakokat a szám, személy és ragozás megváltoztatása nélkül!

mond, mosunk, játszanak, vadásznak, mesélsz, mászunk, húzok, úsznak, olvastok, segíték

36. Elemezd az alábbi mondatok indulatszóit!

1. Oh természet, oh dicső természet! (*Petőfi Sándor*)
2. Ej, ej, hatalmas és mindentudó ég, hol kóborolhat most az a fiú? (*Arany János*)
3. Óh, jaj nekem, hogy fölébredt hepehupás, vén Szilágyban. (*Ady Endre*)
4. No, menjünk mi is, cimbora, kövessük a csordajárást. (*Szabó Lőrinc*)
5. Züm, züm: röpködtek végig az úton tréfás falevelek. (*Ady Endre*)
6. Gyi, te fakó, gyi, te szürke, gyi, két lábam, fussatok! (*Petőfi Sándor*)
7. Bim-bam! Torony üregében érc hang pihen el az éjben. (*Weöres Sándor*)

37. Értelmezd a határozószók jelentését az alábbi kifejezésekben, indokold meg a helyesírásukat!

mindenáron el akar utazni; hívogatják nyakra-főre, de ő nem megy; nemigen töri magát; csak sóhajtozik egyre-másra; már itt-ott húszéves vagy; szemlátomást emelkedik a vízszint; mindinkább az informatikára összpontosít; hébe-hóba jön el hozzánk; még jóformán gyerek; hovatovább mindegyre jobban van; derűre-borúra vásárol, költekezik; lépten-nyomon új adatokat talál; maholnap itt a nyár; folyton-folyvást beleszól a munkámba

38. Írd ki a szövegből, és elemezd a határozószókat!

ÁBEL A RENGETEGBEN

Én ott maradtam Bolhával a ház előtt, és néztem az esőt, amely nem is esett igazából, hanem párásan és hideg csendben lopakodott a fák-

ra és a földre. Eszembe jutottak a mezei és az erdei állatok: a szelídek, akik egész nyáron ápolták bundájukat, a mostani időszekre; a vadak, akik megszelídültek a borútól, s az égi finom serétek elől megbújnak valahová; a sasmadarak s azoknak apróbb társai, akik légbeli útját elöntötte a víz. Eszembe jutottak mind az erdei lakótársaim és mezei rokonaim, akik velem együtt elmélkedtek valahol a természet gyászába borultán, aminthogy tavasszal bizonyosan nem elmélkedtek az ő lakodalmán.

Aztán eszembe jutott anyám is, aki az ablakon keresztül a kicsi szobából nézheti az őszt, melynek párái közül feltámadni lát engemet, egymás után sokszor. És eszembe jutott apám is, akinek gyér bajuszát bizonyosan gyöngyszemekkel rakta teli az ég, s akinek zsíros botján gyerekesen kergetik egymást a cseppek.

Nagyon lenyomott csend ült a havason.

Estefelé járhatott már az idő, s ilyenkor nem háborgatják a fahordók a pásztort. Magának élhet, gyakorolhatja az esztét, énekelhet, vagy törekedhet arra is, hogy nagyokat hazudjék a legmagasabb fánál. Akár úgy is tehet, mint egy jó királyfi, aki gondol egyet, és bejárja a birodalmát.

Jelenet az *Ábel a rengetegben*
c. filmből

(Részlet *Tamási Áron* regényéből)

39. Másolás közben pótolod a hiányzó írásjeleket! Elemezd a mondatok kötőszóit!

1. Még vacogott bennem a lélek de a nóta már megfogott s irígyen néztem a sarokba ahol két csendes és nyugodt úr mulatott. (*Szabó Lőrinc*)

2. Ki az ki sír és sír utánatok? (*Füst Milán*)

3. És látom Őt a Kisdedet aki fehérlő ingbe lépdél. (*Kosztolányi Dezső*)

4. Nektek hagyom ha innen elmegyek e búcsúzójt jövőendő emberek! (*Juhász Gyula*)

5. Tűz van-e vagy árvíz vagy víják a várat? (*Arany János*)

MONDATTAN.

A MONDAT FOGALMA

Minden ember egyetlen napon is nagyon sok mondatot mond, hall, olvas, és – foglalkozástól függően – többet vagy kevesebbet le is ír. Ha megkérdeznénk néhány embertől, hogy *mi a mondat*, akkor először bizonyára elgondolkodnának a kérdésen, azután különféleképpen próbálkoznának válaszolni.

Mi hát a mondat? Mi teszi mondattá a szavak egymásutánját? Mi a mondat szerepe a szövegben?

Mielőtt válaszolnánk ezekre a kérdésekre, figyeljük meg a következő szövegrészlet mondatait!

...Eközben ők is odaértek a faluházához. Baló Mihály uram dicsértesséket mondott és továbbment, Ágnes nemkülönben. De nini, az a bolond gyerek, a' bizony odamegy egész közel, s még meg is szólítja azt a hatalmas embert. Ejnye no, mire való az!

– Bácsi! – szólt csengő, szelíd hangon. – Adj vissza a bárányomat!

A tanácsbeliek összenéztek. Kié vajon ez a szép, szomorú arcú leányka?

– Adj vissza a bárányomat! – ismétlé, s a vékony gyermeki hang úgy süvített a levegőben, mint a parittyakő.

Sós Pál odanézett fanyarul, azután megigazította hátul palócosan fésűre fogott, deres haját, s nyájasan kérde:

– Miféle bárányodat, fiacskám?

– Az én Cukri bárányomat, a két fekete folttal a hátán, piros pántlikával a nyakában. De hiszen tudja maga nagyon jól...

– Nem láttam én a te bárányodat soha – szólt szemlátomást kedvetlenül. – Takarodj innen, azt mondom...

Aztán odafordult a tanácsbeliekhez:

– Biz ez már régi fedél, bíró uram, becsurog biz ezen...

– Be ám – de a kelmed fedelén is nagyon becsurog, úgy nézem. Alighanem lyukas az valahol, Sós Pál uram.

Fülig vörösödött őkigyelme a bíró gúnyos vádjára.

– Esküszöm, bíró uram, ebben a báránydologban...

A gyermek bámészan nézte a jelenetet, amint ingerülten hátrább taszította ködmönét, s kezét elővonván alóla, felemelte két húsos ujját az égre.

– Esküszöm kendtek előtt, itt a szabad ég alatt, az egy élő Istenre...

A gallérzsinór megereszkedvén a rántásban, magától oldózott, s a nehéz új ködmön kezdett lassan-lassan lefelé csúszni, mígnem a csípőktől egyszerre lecsapódott a földre.

(Részlet Mikszáth Kálmán A néhai bárány c. novellájából)

Az előbbi mondatok tájékoztatták, felszólították valamire a beszéd-társat, vagy kifejezték a beszélő érzéseit. Mindegyikük továbbvitte a cselekményt úgy, hogy közben megsejtettük az előzményt és a következményt is. Minden mondatra jellemző a nyelvtani megszerkesztettség és a szövegbe való illeszkedés. Szóban sajátos hangleyítés nyitja és zárja őket, írásban ugyanezt teszik a mondatkezdő nagybetűk és a befejező írásjelek.

Mi a mondat? Erre a kérdésre a nyelvtudomány szakemberei is sokféleképpen válaszoltak. Egy német nyelvész a XX. század elején a mondatnak 150 különféle meghatározását gyűjtötte össze.

Az újabb szakirodalomból idézünk néhány meghatározást. Mit mondanak a mondatról ezek a definíciók; miben hasonlítanak, és miben térnek el egymástól? Az egyes meghatározások közül melyik jellemzi teljesebben, melyik hiányosan a mondatot?

- *A mondat a beszédnek az a legkisebb – egy vagy több szóból álló – egysége, amellyel valamit kijelentünk, kívánunk vagy kérdezzünk.*
- *A mondat nyelvtanilag megszerkesztett közlés, amelyet a hangleyítés zár le. A mondat tartalma a beszédhelyzetben vagy a szövegkörnyezetben konkretizálódik.*
- *A mondat beszédünknek és írásunknak önálló értelmes szakasza.*
- *A mondat nyelvi egység, amely egy önmagában megérthető, teljes közlést fejez ki.*
- *A mondat a szavaknak olyan összeállítása, amely teljes gondolatot fejez ki.*
- *A mondat minden olyan nyelvi megnyilatkozás, amely a beszélő és a hallgató közötti kommunikációs kapcsolatot építi tovább.*

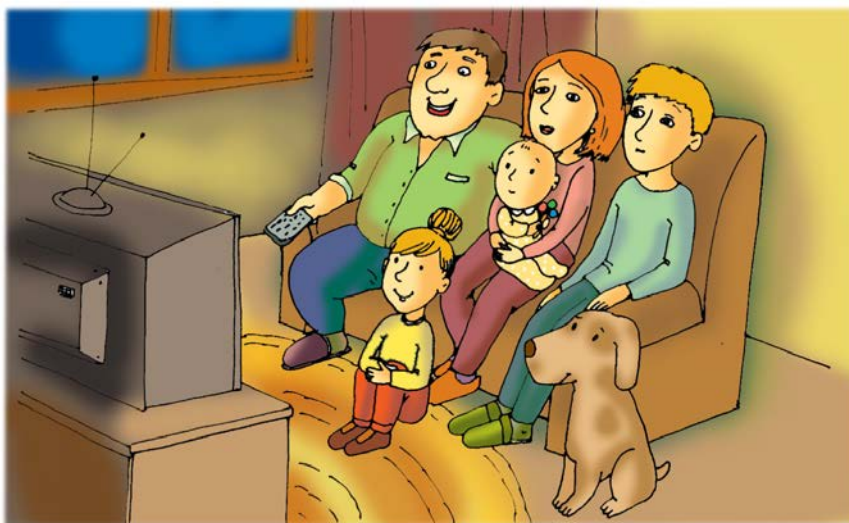
A mondat fogalmát azért nem könnyű meghatározni, mert a mondat sokféle lehet. Önmagában ritkán mondunk ki egy-egy mondatot. Önálló mondatok – például – azok a meghatározások vagy szabályok, amelyeket az egyes tantárgyak tankönyveiben olvashatunk.

A jobbágyság a feudalizmus korszakának egyik osztálya.

A dráma olyan műnem, amelynek a jelenben lejátszódó cselekménye párbeszédekben bontakozik ki, s a színházi előadásban kap végső formát.

A kémiai változások során valamely anyagból más anyag keletkezik, az anyag összetétele megváltozik.

Beszélgetés közben azonban másféle mondatok szoktak elhangzani:

Tévézik a család

- *Borzasztó!*
- *Miért? Nekem tetszik.*
- *Nem értem, mit akar az a magas férfi.*
- *Teljesen zavaros az egész!*
- *Kapcsoljuk ki!*
- *Ne! Szeretném tovább nézni! Kíváncsi vagyok, ki lopta el a táskát.*
- *Megyek lefeküdni. Holnap majd elmeséled a végét.*
- *Rendben.*

Valószínűleg a rajz nélkül is ki lehet találni, milyen beszédhelyzetben hangzanak el ezek a mondatok. A beszélgetések mondatai világosan érthetőek, mert ha nem így volna, akkor valaki közbeszólna:

- *Mit mondtál? Nem értem.*

A beszélgetések mondatai közül azonban nem mindegyik érthető önmagában. Az idézett beszélgetésekben is előfordulnak olyan mondatok, amelyeknek az értelmét vagy a szöveg összefüggése, vagy a beszédhelyzet egészíti ki.

A beszélgetők különféle szándékkal szólalnak meg: kérdeznek és válaszolnak, véleményüket, érzésüket, kívánságukat fejezik ki. Ezért fordul elő az idézett beszélgetésben is többfajta mondat (*kérdő, kijelentő, felkiáltó, felszólító, óhajtó; egyszerű és összetett*).

Az írásban megjelenő szöveg nagyon sokféle lehet: újságok és folyóiratok közleményei, tájékoztató szövegek, ismeretterjesztő írások, tudományos művek, regények, elbeszélések, versek stb. A szöveg ren-

deltetése és tartalma különböző, de abban hasonlítanak, hogy mindenfajta szöveg a mondatoknak egymáshoz kapcsolódó sorozatából épül fel. A mondat egy-egy újabb közléssel viszi tovább az előzőkben kifejezett gondolatot. A szövegek mondatainak tartalmát a szöveg összefüggése egészíti ki. A mondatok kezdetét és végét a mondat-határok jelölése mutatja. Írásban a mondat első szavát nagybetűvel kezdjük, a mondat végére pedig lezáró írásjelet teszünk. Ha a szöveg mondatait felolvassuk, akkor a mondatok közötti szünetekkel jelezzük a mondat-határokat.

Beszédünk és írásunk mondatokból épül fel. Mindegyik mondat közöl valamit.

Az önálló mondatok értelme önmagában is teljes. A beszélgetésben elhangzó mondatoknak és az írott szövegek mondatainak értelmét a beszédhelyzet és a szövegösszefüggés egészíti ki.

A mondat általában több szó összefűzésével jön létre. Ezek a szavak nyelvtanilag – toldalékok segítségével – összeszerkesztettek és közlésértékűek. A mondat ritkább esetben egy szóból áll.

A mondat tényleges vagy az elképzelt valóságot ábrázolja, kifejezi a beszélő erre vonatkozó állásfoglalását, s felhívja rá a hallgató figyelmét, vagy az ismereteire kérdez rá.

A beszédben a mondat az intonáció (hanglejtés) egysége. A magyar mondat hanglejtése általában ereszkedő.

Írásban nagybetűvel kezdjük és írásjellel (., !, ?) zárjuk le.

40. Kik beszélnek? Hol beszélnek? Mivel egészíti ki a két beszélgetés szövegének mondatait a beszédhelyzet és a beszélők személyes kapcsolata?

- *Négyet kérek öt órára.*
- *Az ötödikbe jó lesz?*
- *Inkább hátrább.*
- *Tessék a kilencedikbe. Húsz hrivnya.*

- *Szintén Ungvárra?*
- *Beregszászba. Egy hétre.*
- *Kiküldetés?*
- *Tanfolyam.*
- *Egy hónap múlva én is utazom.*
- *Egyedül?*
- *Több kollégám is pályázott. Így vidámabb lesz. Társaságban hamarabb telik az idő. Esténként majd sokat sétálunk.*

41. Kommunikáció során gyakran hangzanak el szólások, közmondások. Milyen beszédhelyzetben mondhatjuk a következőket?

Többe kerül a gomb, mint a kabát.
Miből lesz a cserebogár?!
Egy kalap alá vesz.
Megkapta, amit keresett.
A rövidebbet húzza.
Egyik szemével sír, a másikkal nevet.

42. Mi a furcsa *Orbán Ottó* versében? Hogy gondolod, mit szeretett volna a gyerek kérdezni?

ÉRDEKLŐDŐ

Apa, figyelj, most kérdezek valamit,
te hallottál róla, hogy ez, ami itt,
ez az izé, hogy úgy mondjam, micsoda,
ami innen jár le naponta oda,
vagyis úgy értem, hogy nem is innen, csak itt,
na szóval, hogy ez a tudod már, mire gondolok,
ez a bizonyos, nagyon is fontos dolog,
ami leginkább akkor, amikor van az a hogyishívják,
persze lehet, hogy máshol és máskor még inkább,
ha valaki példának okáért éppen egy ilyesmit keres...
Most mitől vagy már megint ideges?

- Hogyan fogalmazhatta volna meg érthetőbben a kérdését a gyerek?
- Te kerültél már ilyen helyzetbe? Hogyan oldottad meg?

43. Alakítsd át az alábbi elbeszélést párbeszéddé!

A nádasban megpihent Miklós, ott talált rá hűséges szolgája, az öreg Bence. A hűséges cseléd kérlelni kezdte gazdáját, hogy ne menjen világgá, ne okozzon fájdalmat az édesanyjának. Miklós azonban közbevágott, hogy neki itt nincs többé maradása. Bence ismét figyelmeztette arra, hogy elmenetelével aggódó anyja szívét keseríti meg. Miklós váltig azt hangoztatta, hogy bátyja úgysem hagyná békében. Ő a király katonája akar lenni, s vitézi tettet szeretne végrehajtani, hogy elnyerje a király bocsánatát. Ezért nincs maradása.

44. Olvasd el magadban, aztán hangosan is a következő szöveget! Fogalmazd meg egy mondatban, mi mellett érvel a költő!

Az emberek általában azt hiszik, hogy szépen, művészién írni azt jelenti, hogy egyszerű gondolatait is az ember jól fölcifrázva, bonyolultan adja elő. Ennek éppen az ellenkezője az igaz. Szépen az író és beszél, akinek sikerül még a bonyolult gondolatait is egyszerűen és világosan előadni. A művészet pedig ott kezdődik, ahol az ember az ilyen előadással még élvezetet is szerez hallgatóinak.

(Illyés Gyula)

45. Írj egy rövid fogalmazást *Kirándulás az erdőben* címmel! A dolgozatod tartalmazzon különböző mondattípusokat!

A MONDATSZERKESZTÉS NYELVTANI ESZKÖZEI

A mondatnak jóformán az egészét a szöveg, a szövegösszefüggés határozza meg. A beszédhelyzet fogja eldönteni, hogy milyen mondatformát válasszunk. A szabály, hogy világosan szerkesztett mondatokat kell fogalmazni. A mondat alkotórészének összeszerkesztésére a következő nyelvtani, formai eszközök szolgálnak:

1. Az **igei személyragok** (az állítmányt egyeztetik az alannyal).
2. Az **ige jelei**:
 - a) a **módjelek** (a mondat tartalmának a valósághoz való viszonyát jelölik);
 - b) az **időjelek** (a mondat tartalmának a beszélés idejéhez való viszonyát jelölik).
3. A **névszó-i személyragok** (a jelzős szerkezetben a birtokviszonyok kifejezésére szolgálnak, pl.: *édesanyám táskája, a te füzeteid*).
4. A **névszó jelei**:
 - a) a **többszjel** (a többség kifejezője);
 - b) a **birtokjel** (a hiányzó birtokot jelöli a birtokszón, pl.: *a testvéremé*).
5. A **viszonyragok** (tárgyként, határozóként vagy birtokos jelzőként viszonyítják a névszókat valamely mondatrészhez, pl.: *a ruhájukat mosó nők – ruhájukat; halkán kell beszélni – halkán; a csészének a fülét – a csészének*).
6. A **névutók** (határozóként viszonyítják a névszókat, pl.: *az iskola előtt vár – az iskola előtt*).
7. A **kötőszók** (azonos mondatrészek közötti vagy összetett mondatok tagmondatai közötti viszony jelölői).
8. A **módosítószók** (a beszélőnek a mondat tartalmához való viszonyát jelölik).
9. A **hangsúly**, a **szórend** és a **beszédszünet** (a mondat fontos részeinek kiemelésére szolgál).

10. A **hanglejtés** (a mondat tartalmi jellegét és érzelmi telítettségének fokát mutatja).

46. Olvasd el a következő részletet! Elemezd a mondat szerkesztés nyelvi eszközeit!

Ülök és pipázok ott rosszkedvvel.

Egyszerre csak szöszmötölés. Hol?

Állok fel lassan a lócáról, és kikukkantok a viskóm szegleténél arra, amerre az ablakom nyitva, ki a lámpavilággal a sötétbe.

Hát Eszti, csakugyan! A hóna alatt egy kötegni mosott ruha.

Ez a ruha ott száradt a kötélén, két fa közt, a melegház hátánál. Most kapkodhatta le Eszti. Persze én nem is hallottam, hogy a fűvön járt.

De ő sem vesz most észre engemet, ahogy a ruhával a hóna alatt idejön a viskóm ablakán beleskelődni: mit csinálók?

Még azon a szép, fehér lilomképén is jól láttam a lámpától, az ablakomtól, hogy csodálja, hol vagyok hát, ha nem az odúmban?

Na! lépett is már egyet elfele a ruhával. De még egyszer benézett jobban az ablakomon.

Arra ugrok ki oda hozzá a viskóm szeglete mellől.

Majdhogynem elvisította magát, és szaladni, szaladni, szaladni is akart rögtön a ruhával.

Persze ha nem állnék útjába:

– Hát ne fusson el már! Nem kötöm tán hátra a sarkát!

– Nem, hagyjon, Marci! Be kell menjek! Láthatja, hogy csak a ruhát szedtem össze. Mert maga tán azt hiszi, hogy azért jöttem ki, mert hívott ki?

Kakuk Marci (zentheshaz.hu)

– Dehogy hiszem! – mondtam. – Hiszen tán látom, hogy szaladna, és látom a ruhát a hóna alatt, ami után kijött.

Gondoltam: legyen neked! Melyik fehérchseléd nem tesz így? Csak hogy mutassa: a hajlamosságtól ő ártatlan! Hát legyen neked is!

Csakis, mindjárt szinte boldog volt az én Esztim is, hogy a nyelve alá beszélek. És rá nekem:

– El is hiheti! Még én magamtól el is feledkeztem volna erről a ruháról is, ha a szakácsné nem szól róla nekem.

– Tudom én, tudom! Ne is mondja! Miattam ugyan tapodtat sem nagyon tenne, ahová hívom! – mondom így neki, hogy csak jobban megfogjam.

De persze, erre szabódik, hogy: így, úgy! Éjszakának idejéről van szó, hogy lány létére egy férfival kettesben legyen, és ezt a vőlegényével sem tette.

Azért már mégiscsak ráveszem, hogy odaüljön velem a padra a ruhaköteggel.

(Részlet Tersánszky J. *Jenő* Kakuk Marci c. művéből)

47. Javítsd ki a következő mondat túlbonyolított szerkezetét!

Radnótinak a *Nem tudhatom...* című versében a táj egyre tágul, amelynek betetőzése az a rész, amelyben a költő arról az emlékérről ír, amikor egy kőre lépett, hogy aznap ne feleljen, s ez olyan sok leírivalót indított el benne, hogy alig győzte felsorolni.

48. Állapítsd meg, mikor teszünk vesszőt az **és**, **s** kötőszavak elé az alábbi mondatokban! Indokold eljárássodat!

Ágnes az üzletben megvette és otthon elolvasta a könyvet.

Halálos beteg az öreg és nem sokáig él.

Későre járt és a fiú elbúcsúzott.

Elindult s ment, ment.

A tanuló szépen ír és olvas angolul.

49. Olvasd el a tréfás nyelvtörőket! Ügyelj a helyes hangsúlyozásra!

Meguntam gyönyörű Győrnek gyöngyvárában laktomat,

Mert a Duna, Rába, Rábca rákja rágja lábomat.

Arad alatt van Tas laka, hatalmas falakkal, nagy vas lakattal. A hatalmas falakat Tas apja rakatta. Tas anyja hatalmas alma halmazt raka az asztalra. A hat kamasz fakanalakkal, vaskanalakkal apasztja a hatalmas alma halmazt.

50. Meséld el egy olvasmány-, film- vagy színházi élményed két-három percben! Ügyelj arra, hogy mindenki megértse a mondottakat, olyanok is, akik nem olvasták vagy nem látták a művet!

51. Hasonlítsd össze az alábbi két mondatot!

a) *A baleset kiváltódásában felfedezhetjük azokat a személyi eredetű tényezőket is, amelyek a veszélyforrásban levő hatóképességet létrehozzák.*

b) *Magunk és mások balesetét előidézhetjük azzal is, hogy figyelmetlenül és szabálytalanul dolgozunk vagy rosszul készítünk el valamit.*

• Mind a két mondatban ugyanazt a gondolatot fogalmazták meg. Mégis melyik nem érthető világosan? Mi ennek az oka?

A MONDAT FAJAI

A mondat nemcsak egy gondolat nyelvi megfogalmazása, hanem a beszélő érzelmeinek, akaratának kifejezése is azzal a szándékkal, hogy hatással legyen a másik emberre. Ezért a mondatokat több szempont szerint osztályozhatjuk:

1. Kommunikációs tartalom és a beszélő szándéka szerint.
2. Logikai minőségük szerint.
3. Szerkezetük szerint.
4. Tagolódásuk szerint.

A MONDATOK FAJAI A KOMMUNIKÁCIÓS TARTALOM ÉS A BESZÉLŐ SZÁNDÉKA SZERINT

MONDATFAJTÁK TARTALOM SZERINT				
Kijelentő mondat	Felkiáltó mondat	Kérdő mondat		Felszólító mondat
		Kiegészítendő	Eldöntendő	
				Óhajtó mondat

A KIJELENTŐ MONDAT

Gyerekek beszélgetnek

A kijelentő mondatban a beszélő ismereteit, tapasztalatait közli a hallgatóval.

Pl.: *Megkezdődött az iskola.*

Jellemzői:

- tárgyilagos, nyugodt közlésként hangzik el;
- nem célja a hallgató érzelmi hangolása;
- a kijelentő módú állítmány jellemzi;
- hanglegjtése egyenletesen ereszkedő;
- mondatvégi írásjele: a . (pont).

Jó, ha tudod!

A kijelentő mondatban néha feltételes módú állítmányt is használunk, de a mondat ezáltal nem válik óhajító mondattá.

Pl.: *Kérnék tőled valamit.*

Ezekben a mondatokban nem az óhaj kifejezése, hanem annak közlése a lényeg.

A kijelentő mondat a leggyakrabban előforduló mondatfajta, szinte minden szövegtípusban megtaláljuk.

52. Olvasd el a szöveget magadban, majd hangosan, ügyelve a helyes hangsúlyozásra!

A tudomány felfogása szerint nincs semmiféle rangkülönbség a nyelvek között. Minden nyelv a természet, az emberi lélek csodálatos műve. Valamennyit egyformán becsüljük. Nem hirdetjük, hogy a miénk a legszebb, legkülönb. Dicséretnek ez talán sok volna, talán kevés. Édesanyánkról se mondjuk, hogy ő a legszebb asszony az asszonyok között. Nem mérjük sem szépségversenyek győzteseire, sem a mozicsillagokhoz. Ez illetlenség volna és ízléstelenség.

(Részlet *Kosztolányi Dezső* A nyelvek szépsége c. írásából)

53. Érzékeltess olvasásoddal a szavak és kifejezések közötti különbséget!

ennivaló – enni való (paradicsom), fő tétel – főtt étel, reggel felkel – reggel fel kell venni, hat tyúk – hattyúk, rosszul esett – rosszul lesett, jó tettek – jót ettek, kibetűzzük – ki-be tűzzük, rosszalló (tekintet) – rossz a ló, hatalma – hat alma, hat van – hatvan, ne veddel – ne vedd el

• Alkoss 5 szópárral kijelentő mondatot!

54. Számos közmondásunk, szólásunk jellemzi a társalgást. Magunk is alkalmazzuk őket. Mikor, kiről említhetjük a következőket? Értelmezd őket! Milyen erkölcsi kép bontakozik ki belőlük a beszélő emberről?

*Egy szó annyi, mint száz.
Mindig az övé az utolsó szó.
Se szó, se beszéd.
Kimondott szót nem lehet visszanyelni.
A jó szó az ellenséget is kibékíti.
A szavak oktatnak, a példák vonzanak.
Szóból ért az ember.
Száz szónak is egy a vége.
Szóra sem érdemes.
Szaporítja a szót.
Szóval tart valakit.
Ahol sok a szó, kevés a tett.
Megrágja a szót.
Rövid szó homályos szokott lenni.
Hogy egyik szavamat a másikba ne öltsem.
Szó szót követ.
Szót ért valakivel.
Egy szót se szólt, azt is lassan (halkan) mondta.*

55. Olvasd el az alábbi szemelvényt! Elemezd a kijelentő mondatokat, meghatározva azok nyelvtani eszközeit!

*Széljárás, napsütés, reménykedő számítások ... Anyám egy sóhaj-
tásnyi ideig kételkedik, de azután elindul képzeletben a szivattyús
kút felé. Apám e nagyszabású dolgok véghezvitele előtt még felrán-
gatja vagy kétszer a hosszú szárú gatyáját, s veszekedést színlelve
követeli a leszakadt gombok nyilvántartását. Anyám félénk pillantást
vet felém, és kineveti, hogy apám haragjának még utánzata sem
sikerült.*

*Estefelé pedig lábujjhegyre emelkedve a lámpa után nyúlánkozik
kicsinyke anyám. A haját lebontotta már, s én homályosan látom,
milyen sovány a válla, csontos a háta. Talán a levegő sem rezdül
súlytalan mozdulatától. De még mindig nevetgél, pedig mint mindig,
most is elborítja a gondok.*

(Sütő András)

56. Írj egy rövid fogalmazást A leghűségesebb társam címmel!

A FELKIÁLTÓ MONDAT

Születésnap i köszöntő

A felkiáltó mondat a beszélő érzelmeit, indulatát fejezi ki azzal a szándékkal, hogy a hallgató tudomásul vegye őket, illetve hasonló érzelmet keltsen benne.

Pl.: *Jaj, de örülök, hogy itt vagytok!*

Jellemzői:

- érzelmet fejez ki: örömet, csodálatot, csodálkozást, rémületet, fájdalmat, keserűséget, gúnyt stb.;
- gyakori az indulatszó, módosítószó és a megszólítás használata
pl.: *De fáj a fogam! Jaj, de csinos vagy, édes lányom!;*
- sokszor hiányzik belőle az igei állítmány, gyakoriak az egyszavas felkiáltó mondatok
pl.: *Mennyi gyerek! Segítség!;*
- hanglejtése ereszkedő, de erősebb nyomaték, magasabb vagy mélyebb hangfekvés jellemzi;
- mondatvégi írásjele: a ! (felkiáltójel).

Jó, ha tudod!

A felkiáltó mondat sokszor indulatszót tartalmaz.

Pl.: *Jaj, már megint elkéstem az óráról!*

Az indulatszót vesszővel különítjük el a mondat többi részétől.

A felkiáltó mondatok gyakoriak a szépirodalmi műfajokban, de a publicisztikai és tudományos stílus is használja alkalmanként.

57. Milyen érzelmi tartalmat fejeznek ki a következő felkiáltó mondatok?

1. Tied vagyok, tied, hazám! (*Petőfi Sándor*) **2.** Jaj, ki vágyna menyasszonynak, akit harangszóval hoznak! (*Arany János*) **3.** Nagy magyar magányban én is gyászban élek, diadalmas útját keresem – hiába! – régi Vereckének! (*Juhász Gyula*) **4.** Becstelen teremtés! Gyalázatos pára! (*Petőfi Sándor*) **5.** Ó, drága, szőke misszek, vén borok, halk hajók! (*Tóth Árpád*) **6.** Csendes vidék! Ó kedves hely nekem! (*Vörösmarty Mihály*) **7.** S ah, szabadság nem virul a holtnak véréből, kínzó rabság könnye hull árvánk hó szeméből! (*Kölcsey Ferenc*) **8.** Mit nekem te zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes tája! (*Petőfi Sándor*)

58. Írd ki Szabó Lőrinc Tücsökzene c. művének versrészleteiből a felkiáltó mondatokat! Mit fejeznek ki az egyes gondolatok?

Hajnalodik. Megyek aludni. Dzsessz
a zenétek, tücskeim! Csakhogy ez,
a bennem szóló, az emlékeké,
mely szétcsap a négy világtáj felé,
még gyorsabb! és túlzeng benneteket!
Jó mulatást!

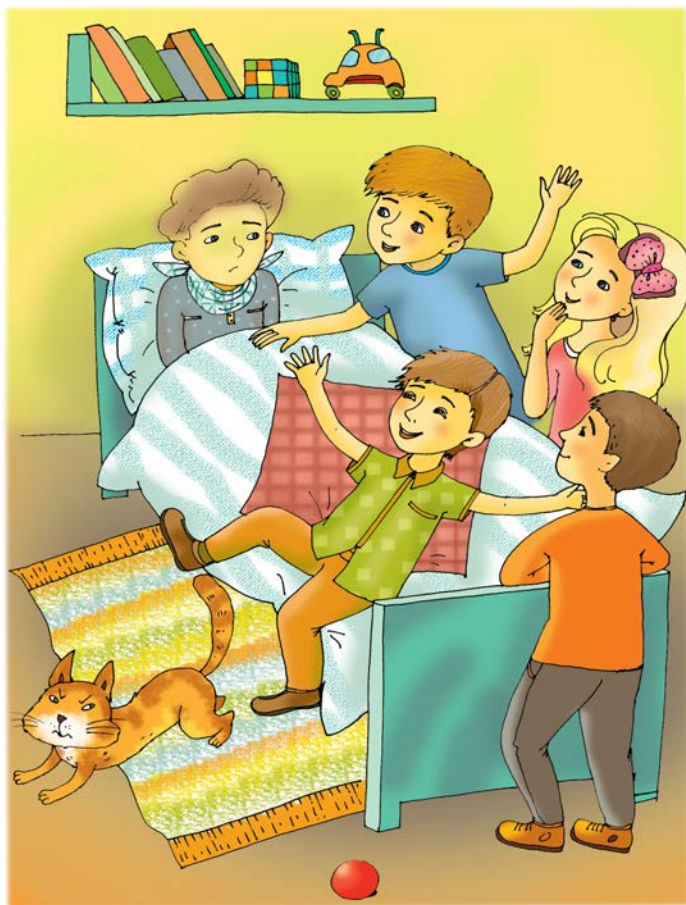
Hangok a jégen. „Szörnyű! Beszakadt
a Katlan-Gödör!” És: „Kürtös patak”,
hallottam, s „Halál Torka!” „Plédeket!”,
kiabálták. „Négy fiú ott veszett”,
sírta valaki. „Csak egy”, tudta más;
– és máris indult tíz-húsz korcsolyás
férfi, csáklyákkal, föl az Ipolyon.

Utazni! El! El! Csak úgy, céltalan!
Verseket súgott a részeg iram...
„Szállok!”... Leengedtem az ablakot,
s míg sín s kerék szédülten kattogott,
kihajoltam a szélbe.

59. Alkoss egy-egy felkiáltó mondatot, amely meglepetést, örömet, fájdalmat, csodálkozást, ijedelmet fejez ki!

AZ ÓHAJTÓ MONDAT

Beteglátogatóban

Az óhajtó mondattal a beszélő óhajt, kíván valamit. Az a célja, hogy a hallgató ezeket tudomásul vegye, sőt lehetőleg együtt is érezzen vele.

Pl.: *Bárcsak minél előbb meggyógyulnék!*

Jellemzői:

- erős érzelmi telítettségű;
 - feltételes módú állítmányt tartalmaz;
 - lehet benne óhajtó módosítószó
- pl.: *Bárcsak tudnék repülni! Csak esne már az eső!*
- hanglejtése ereszkedő, hasonlít a felkiáltó mondatéhoz;
 - mondatvégi írásjele: a ! (felkiáltójel).

Jó, ha tudod!

Ritkán felszólító módú igét is találni óhajtó mondatban. Ennek célja, hogy a beszélő félreérthetetlenül kifejezze óhajának megvalósulhatóságát.

Pl.: *Ott essem el én a harc mezején!* (Petőfi Sándor)

Az óhajtó mondat a kívánságot a beszélő (E/1.) szempontjából fejezi ki. Ha az E/3. személyre kívánságot tartalmaz, akkor az intonációtól függ az, hogy kijelentő vagy felkiáltó a mondat.

Pl.: *A család kirándulna.* (kijelentő mondat) *A család úgy kirándulna!* (felkiáltó mondat) *Bárcsak kirándulhatna a család!* (óhajtó mondat)

A mondatban gyakran egymás mellé kerül a *bár* kötőszó és a *csak* módosítószó, ezeket természetesen nem írjuk egybe. Ilyenkor a *csak* helyettesíthető a *csupán*, *legalább* módosítószóval.

Pl.: *Bár csak (csupán) ketten voltunk a szobában, mégis nagy volt a hangzavar.*

Bár csak (legalább) tíz percet pihenhetnék!

60. Írd le az alábbi mondatokat! Húzd alá azokat a szavakat vagy szóelemeket, amelyek a mondatokat óhajtóvá teszik!

1. Ó, csak Lillát hagytad volna, csak magát nekem... (Csokonai Mihály) **2.** Ó, bár fedezné még sötét a hajnal csillag-üstökét! (Arany János) **3.** Milyen jó volna itt gyermeknek lenni! (Móricz Zsigmond) **4.** Kis lak áll a nagy Duna mentében ... Bár maradtam volna benne végig! (Petőfi Sándor) **5.** Azt a rózsát, piros rózsát haj beh szeretném én! (Arany János) **6.** Csak szólna már, csak szólna már a harcok harsány trombitája! (Petőfi Sándor)

61. Olvasd el a verset! Fogalmazd meg saját szavaiddal a gyermek kívánságát!

KÍVÁNSÁGOM EGY MONDATBAN

Te olyan jó vagy apu,
ma este olyan sokat meséltél,
pedig tudom, korán kelsz majd megint,
nem talállok, mire fölélbredek;
ezért jó leszek, nem is kívánom már,
hogy holnap hozzád nyílvesszőt meg pisztolyt,
inkább azt, hogy valóra váljék ma esti meséd:
a víz sose érjen föl addig a cölöpkunyhóig,
amelyikben az a néger fiúcska lakik;

a riksa-kuli kisfia bárcsak megvehetné
 azt a motort apukájának;
 a jeges mackó menjen ma éjszakára
 abba az eszkimókunyhóba,
 és takarja bundájába a gyerekeket,
 és ha tudsz, szóljál, apu,
 hogy jó vastag papírra nyomják
 eztán az újságot abban a messzi városban,
 ahol újságpapírral takaróznak a gyerekek,
 mert te olyan jó vagy, apu...

(Fehér Ferenc)

cölöpkunyhó – sekély vízben álló, faoszlopokra épített szegényes lakóház;
riksa-kuli – az a dolgozó ember, aki Kelet- és Dél-Ázsiában együlékes, kétke-
 rekű kis bérkocsival embereket vagy különféle árukat szállít

Jegesmedvék (origo.hu)

62. Alakítsd át a kijelentő mondatokat óhajtó mondatokká, majd írd le őket!
 Határozd meg, mely szóelemek tették óhajtóvá a mondatokat!

1. A szünetben részt veszek egy természetvédelmi táborban. **2.** Sikerült jegyet szerezni az esti előadásra. **3.** Sikerülni fognak a felvételi vizsgáim. **4.** Hamarosan több lesz a szabad időm. **5.** Csak egy hétre jön el az unokatestvérem. **6.** Mindenki eljött a születésnapomra.

63. Az óhajtó mondatból kívánságot, óhajt fejezünk ki. Ezt olvashatjuk József Attila versében is. Vajon miért álmodozhatott ilyen dolgokról? Gondolataidat fogalmazd meg, majd írd be a füzetbe! Elevenítsd fel ismereteidet a költő életéről!

De szeretnék gazdag lenni,
 Egyszer libasültet enni,
 Jó ruhába járni, kelni,
 S öt forintért kuglert venni.

Míg a cukrot szopogatnám,
Új ruhámat mutogatnám,
Dicsekednék fűnek, fának,
Mi jó dolga van Attilának.

kugler – csokoládés bonbon

A FELSZÓLÍTÓ MONDAT

Fogadj szót a nagymamának!

A felszólító mondatok kérést, parancsot, utasítást, buzdítást fejeznek ki. A beszélő akaratát tükrözik, a hallgatót arra készítetik, hogy ennek megfelelően cselekedjen.

Pl.: *Fogadj szót a nagymamának!*

Jellemzői:

- az állítmány felszólító módban áll;
- gyakori benne a megszólítás, az indulatszó, a módosítószó;
- gyakran rövid, hiányos;
- hanglejtése élénk, magas hangfekvésű, folyamatosan emelkedő;
- mondatvégi írásjele: a ! (felkiáltójel).

Jó, ha tudod!

A felszólító mondatban gyakran található megszólítás, amit veszszóval különítünk el a mondat többi részétől.

Pl.: *Gyermekem, nézz a szemembe!*

Erőteljes felszólítást a hanglejtés segítségével kijelentő módú igealak is kifejezhet.

Pl.: *Énekelsz!*

Olykor kérdő mondatnál is kifejezhetünk enyhébb kérést vagy szigorúbb parancsot.

Pl.: *Letörölnéd a táblát?*

E/1. személyben csak a *hadd* módosítószóval együtt használunk felszólító módú állítmányt.

Pl.: *Hadd nézzem, hogy sikerült a munkád!*

64. Kettőzd meg az alábbi tíz szó közül ötben a felszólító módnak megfelelően a **d**-t! Pl.: *áld, de áldd.* Melyik 5 szóban nem történhet meg a **d** megkettőzése? Miért nem?

ad, ered, dagad, mond, old, fakad, fed, fogad, eped marad

• Alkoss felszólító mondatokat ezekkel az igékkel!

65. Elemezd az alábbi felszólító mondatokat, határozd meg jellemzőit!

1. Kelj föl rab-ágyad kőpárnáiról, beteg, megzsibbadt gondolat! (*Vörösmarty Mihály*) **2.** Hadd látom, úgymond, mennyit ér a walesi tartomány... (*Arany János*) **3.** Hát ülj le ide mellém! (*Nagy Lajos*) **4.** Most hát, Jancsi lelkem, eredj, ha menned kell... (*Petőfi Sándor*) **5.** Lassan járj, tovább érsz! (*Közmondás*) **6.** Ó, gyermek, öröm kis katonái, csak játsszatok! (*Juhász Gyula*)

66. A kirándulás az egyik legkedveltebb szabadidő programunk. Olvasd el kifejezően a következő szöveget!

A TÚRA ÉS A KIRÁNDULÁS ILLEMSZABÁLYAI

Ha kirándulásra, túrára indulsz, ügyelj az öltözködésre! Ilyenkor kényelmes cipőt, ruhát vedd fel!

Kiránduláson, túrán ügyelj a környezet tisztaságára! Ne szemetelj, a papírokat, a konzervdobozokat ne szórd szét!

Hátizsákodba, táskádba csak a szükséges dolgokat csomagold be! Csak annyi ennivalót vigyél magaddal, amennyit meg is eszel!

Kiránduláson, túrán légy figyelmes társaiddal, udvarias a lányokkal!

Árpád-vonal (vadvolgy.hu)

- A természetvédelem korunk egyik legfontosabb feladata. Mivel bővítenéd ki az olvasottakat?
- Írj fogalmazást *Védd a természetet!* címmel!

- 67.** Írj 5 olyan közmondást, amely felszólítást tartalmaz! Húzd alá a felszólító módú igéket, határozd meg, milyen hangtani változás történt a szavakban!

- 68.** Olvasd el hangsúlyosan, kifejezően a szemelvényt! Határozd meg a mondatok szerkezeti típusát és nyelvtani kifejező eszközeit!

Halld meg, Uramisten, és úgy bocsásd szíved elé árva lelkét! És úgy légy neki irgalmas a túlvilágon, ahogy én fogadom és esküszöm előtted, hogy mindezen rossznak, amit ő véglehetősen parancsolt, az ellenkezőjét fogom teljesíteni Teelőtted! Úgy segíts meg engem, véghetlen hatalmasságú Isten! ...

(Részlet Jókai Mór A kőszívű ember fiai c. regényéből)

- 69.** Állítsd sorrendbe a felszólítás erőességének növekedése alapján az alábbi mondatokat!

Menj ki! Nem mész ki? Légy szíves, menj ki! Kimész. Tessék kimenni!

- Melyik mondatot találd a leginkább erőyes felszólításnak? Milyen érdekességet figyelhetél meg ezzel kapcsolatban?

A KÉRDŐ MONDAT

Az orvosnál

A kérdő mondattal kérdezünk, tudakolunk valamit. A beszélő tudásvágyának ad hangot, ennek kielégítésére biztatja a hallgatót.

Pl.: *Szeretitek a tejet? Milyen gyümölcsöt fogyasztottatok a héten?*

Jellemzői:

- lényege az érdeklődés, azaz a beszélő tájékoztatást kér a hallgatótól;
- az állítmány bármilyen módon lehet

pl.: *Eljössz velem vásárolni?* (kijelentő módon)

Elkísérnél az orvoshoz? (feltételes módon)

Találkozunk egy óra múlva? (felszólító módon);

- két fajtája van: eldöntendő és kiegészítendő kérdő mondat;
- mondatvégi írásjelük: a ? (kérdőjel).

Az **eldöntendő kérdéssel** azt fejezzük ki, hogy bizonytalanok vagyunk ismereteinkben, s a választól várjuk a döntést. A válasz lehet **igenlő** vagy **tagadó**.

Pl.: *Megtanultad a verset? Jól szórakoztatok az előadáson?*

Az eldöntendő kérdést **-e** kérdőszóval, **ugye** módosítószóval vagy anélkül szerkesztjük. Ennek megfelelően az eldöntendő kérdő mondat kétféle lehet:

1. Kérdőszó nélküli kérdő mondat, hanglejtése **emelkedő-eső**.

Pl.: *Elvégeztétek? Kiszíneztétek a rajzot?*

2. **-e** kérdőszós kérdő mondat, hanglejtése egyenletesen **ereszkedő**.

Pl.: *Hoztál-e könyvet magaddal? Elolvastátok-e?*

A **kiegészítendő kérdéssel** a beszélő hiányos tudását fejezi ki, és a hallgatótól várja a hiányos ismeretek kiegészítését. A hiányzó ismeretre **kérdő névmás** (*Mi mozog a bokorban?*), **kérdő határozószó** (*Hová utazunk?*) irányítja rá a figyelmet. A kiegészítendő kérdő mondat hanglejtése egyenletesen **ereszkedő**.

A kérdő mondat mindkét fajtájában lehet *vajon* módosítószó, amely sokféle érzelmi színezetet adhat a kérdésnek.

Az -e kérdőszó mindig az ígéhez kapcsolódik, írásban kötőjellel jelöljük.

70. Elemezd az alábbi szemelvény kérdő mondatait, meghatározva azok nyelvtani kifejező eszközeit!

Vajon mi készíti tavasszal a virágot, hogy kipattanjon a gallyak ágán? Vajon mi készíti?

Vajon mi készíti a szívet, hogy kipattanjon belőle a legrejtettebb titka s legtitkosabb rejtelve?

Vajon mi készíti a botrányt, hogy kipattanjon?

A szívnek meg vannak a határai és a határok szívtelenek.

Vajon mi készíti az Északi-sarkot, hogy hideg maradjon – s mi készíti az Egyenlítő hévségét, hogy hev legyen? Vajon mi készíti a napot, hogy nyáron is süssön, mikor úgyis olyan meleg van?

Vajon a pacsirtát mi készíti, hogy énekeljen – s mi készíti a költőt, hogy szívéből dalok fakadjanak? Vajon mi készíti, mert a szerkesztő sohasem készítette őt erre, sőt ellenkezőleg, mindig arra készítette, hogy ezt ne tegye – s ő mégis dall?

Vajon talán költő s pacsirta rokon?!...

De a szívből ki kell törni az érzelemnek – utat találni a kérgeken keresztül, mint csermely s a cser, mely a tölgy sudár gyökerén át kígyózva kivezető utat talál a szabad levegőre...

Az emberi szív útjai kifürkészhetetlenek – s kifürkészhetetlenek a Poézis virágjai, amidőn a szívből előtörnek...

(Részlet *Karinthy Frigyes* Budapest – írhatta volna Jókai c. írásából)

71. Elemezd az alábbi kérdő mondatokat! Határozd meg a fajtájukat!

1. Ki most fejedet kebelemre téved le, holnap nem omolsz-e sirom fölibe? (*Petőfi Sándor*) **2.** S miért vagytok ti kiváltságosak? Miért a jog csupán tinálatok? (*Petőfi Sándor*) **3.** Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért? Bülbül-szavu rózsák két menyei bokra? (*Arany János*) **4.** Mikor fogunk már összefogni? Mikor mondunk már egy nagyot, mi, elnyomottak, összetörtek, magyarok és nem magyarok? (*Ady Endre*) **5.** Ha jön a nép, hé, nagyurak, mi lesz? Rabló váraitokból merre fut hitvány hadatok? Ha majd csörömpöléssel lecsukjuk a kaput? (*Ady Endre*) **6.** Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott hazafelé menet? (*József Attila*)

72. Illyés Gyula 1934-ben Moszkvában járt, ahol mordvinokkal találkozott. A velük való rokonságról semmit sem tudtak, csak a finnekel kapcsolatban hallottak valami ilyesfélét. Az írónak sikerült bebizonyítania, hogy valaha egy nyelvünk volt. Olvasd el, hogyan!

– Víz? – kérdeztem. – *Hogyan mondjátok ti azt, hogy víz?*

– Ved – felelték egyszerre hárman is...

Rámutattam a szememre.

– Semlj – kiáltották kórusban...

– Ház? – kérdeztem. – *Házam?*

– Chádom.

– *Kicsit pöszték lettek. Vaj?*

– Vaj.

– *Az ég? A menny?*

– *Menyil.*

– *Kéz?*

– *Ked.*

Mitől lettünk egyszerre mindnyájan olyan jókedvűek? Az arcok kipirultak, mindenki szeme ragyogott.

– *Hal?* – kérdeztem újra.

– *Kal!*

– *Nyíl?*

– *Njél!*

– *Mi van, amivel írsz, tollad?* – kérdeztem az egyik fiútól.

– *Tolgam!* – válaszolta szaporán.

– *És nekik?*

– *Tolgamuk.*

Szavak repkedtek a levegőben, bukdácsolva és csiripolva keresték egymást. Mint a szerelmes madarak. Egyiket én repítettem föl, a másikat ők. Több mint ezerévi távolságból kiabáltunk egymásnak.

(Részlet Illyés Gyula: Rokonoknál c. írásából)

73. Pótold a mondatokban a hiányzó **-e** kérdőszócskát! Ügyelj a kérdőszó helyesírására!

Megjavították már a telefont?
Működik már a számítógép?
Szeretnéd megnézni a lakásomat?
Javították már az új porszívót?
Részt vett már a diák hasonló konferencián?
Át fogja adni az üzenetet?
Nem lehetett volna másképp megoldani a feladatot?
Lehetett volna másképp megfogalmazni a levelet?

• Mi a különbség a kérdőszóval és a kérdőszó nélkül szerkesztett eldöntendő kérdés hanglejtése között?

74. Fejtsd meg a találós kérdéseket!

Van egy virág, jól ismerem,
szúrós tövis között terem,
hajnalpiros a levele,
mondjam-e, hogy mi a neve?

Bunda alól gyenge virág,
fehér fejét kidugja,
olyan mint egy piciny harang,
nevét vajon ki tudja?

Melyik karó véd a hideg ellen?

Melyik tű nem szúr?

Szép leányka ül a fán,
piros ruha derekán,
szíve olyan mint a kő,
tudjátok, ki lehet ő?

• Te tudsz-e ilyen találós kérdéseket? Versenyezzetek, ki tud többet!

A MONDATOK FAJAI LOGIKAI MINŐSÉGÜK SZERINT

A mondatok logikai minőségük szerint **állító**k és **tagadó**k.

Az **állító mondat** úgy fogható fel, mintha a mondathoz szerkesztett eldöntendő kérdésre igenlő feleletet adnánk.

Pl.: *A gyerekek sétálnak az erdőben.* – *A gyerekek sétálnak az erdőben?* – *Igen. A gyerekek sétálnak az erdőben.*

A **tagadó mondatot** pedig a mondathoz szerkesztett eldöntendő kérdésre adott tagadó válaszként foghatjuk fel.

Pl.: *A gyerekek nem sétálnak az erdőben.* – *Sétálnak a gyerekek az erdőben?* – *Nem. A gyerekek nem sétálnak az erdőben.*

Minden mondatfajtaival állíthatunk, illetve tagadhatunk. Vizsgáljuk meg a táblázat mondatait!

	Állító mondat	Tagadó mondat
Kijelentő mondat	Az öcsém a szobában alszik.	Este nem lesz mulatság.
Felkiáltó mondat	Jaj, de megnőttél!	Ott se lehettem a tanévnnyitón!
Óhajtó mondat	Bárcsak megkapnám a levelet!	Bárcsak sose mentem volna oda!
Felszólító mondat	Nézd meg a filmet, fiam!	Ne légy olyan bizalmatlan!
Kérdő mondat	Hány diák van az iskolában?	Miért nem olvastad el a regényt?

A mondatok logikai minőségük szerint állító vagy tagadó mondatok lehetnek, azaz a mondatokkal vagy állítunk, vagy tagadunk. A tagadó felszólító mondatot tiltó mondatnak nevezzük.

Pl.: *Ne szemetelj az utcán!*

A tagadás nyelvi eszközei:

1. a tagadó és tiltó módosítók: *nem, sem, ne, se;*
2. a tagadó igék: *nincs, sincs, nincsenek, sincsenek;*
3. a tagadó névmások: *senki, semmi, semmilyen, semennyi;*
4. a tagadó határozók: *sehol, sehonnan, sehová, semmi-
kor, sehogyan.*

Jó, ha tudod!

Állító mondatokkal tagadást is kifejezhetünk.

Pl.: *Mit tudom én?*

Tagadó mondatokkal pedig állíthatunk is.

Pl.: *Te ne tudnád?*

A tagadás lehet:

1. egyszeres: **Nem** én borítottam fel. **Ne** feleselj!

2. kétszeres: **Senki sem** mehet haza. **Ne** vegyél egyet **se**!

3. háromszoros: **Nem** megy **senki sem**.

4. többszörös: **Semmilyen** körülmények között **senki semmit nem** tud meg.

A tagadást nyomatékosabbá tehetjük az **egyáltalán** fokhatározóval.

Pl.: **Egyáltalán nem** számítottam rád.

A tagadó és tiltószókat különírjuk az előttük és az utánuk álló szótól.

75. Határozd meg a mondatok fajtáját logikai minőségük szerint!

1. Nem hozok aranyat, nem hozok kincseket... (*Petőfi Sándor*)
2. Egy eladó lány a tűzre venyigét rak: ő a legnagyobb s szebb... a hajnali csillag. (*Arany János*)
3. Harmadnapja nem eszek, se sokat, se keveset. (*József Attila*)
4. Olyan marsra lábam se billentem, hogy azt bántsam, aki nem bánt engem. (*Arany János*)
5. Nap alattam, nap fölöttem, aranyos tüzes felhőben, lenn a fénylő víztükörben. (*Vajda János*)
6. S ha öröme gyúl szived: nincs e földön semmi szebb. (*Reviczky Gyula*)

76. Alakítsd át a következő mondatokat tagadó mondatokká! Van olyan mondat, amelynek többféle megoldása is van. Ügyelj a szórend megváltozására!

Délután moziba megyek a barátaimmal.

Bárcsak minden megváltozna!

Mosd meg szappannal a kezed!

Miért mostad ki a ruhámat?

Jaj, de jó, hogy el tudtam menni az állatkertbe!

Történelemórán dolgozatot írtunk.

77. Olvasd el kifejezően *Fekete István* regényének részletét! A berek kiváló ismerője segítségével feltárul előttünk a téli természet minden szépsége. Matula és István bácsi ügyes pedagógiája nemcsak a nagyobb szerencsétlenségtől óvja meg a kalandokat kereső fiúkat, hanem bátor, felnőtt emberré neveli őket.

– Ne, atyámfiai – mondta reggeli után István bácsi –, most szétválasztalak benneteket. Tutajos, téged a gazdaság nem érdekel...

– Hát azt éppen nem mondhatnám... – sértődött meg Tutajos egy kicsit, de itt, úgy látszik, ennek az érzékenykedésnek semmi jövője nem volt.

– Ne nagyképűsködj, mert az már fél hazugság! Nem érdekel! Te is tudod, én is tudom. Hát baj az? Téged más érdekel, s ezt mindenkinek tudomásul kell vennie. Állj ki amellet, amit szeretsz, és ne légy udvarias a magad kárára. A kutyaafáját! Te tudományos kutató akarsz lenni, és nem trágajogász. Igaz?

– Igaz, de...

– Nincs „de”! Gyere, Bütyök, amíg visszajövünk, a barátod kigondolja, hogy mit akart ez után a „de” után mondani.

Rösler Mária galériájából

- Fogalmazd meg, milyen tanulságot vonhatunk le az olvasottak alapján!
- Minősítsd a mondatokat a tanult szempontok szerint (tartalmuk és logikai minőségük szerint)!
- Írd ki a részletből a tagadó és tiltó mondatokat! Húzd alá, és határozd meg a tagadás eszközeit!

- 78.** Pótold a hiányzó tagadószókat az alábbi mondatokban! Magyarázd meg a jelentésüket!

Nincs egy fillérem

... pénz, ... posztó.

... híre, ... hamva.
 Kutyából ... lesz szalonna.
 Senki ... ugorhatja át a saját árnyékát.
 Ami késik, ... múlik.

79. Olvasd el a szórakoztató szemelvényt! Határozd meg a mondatok fajtáit logikai minőségük alapján!

Ági nézte egy darabig, majd egyszerre csak fent volt a díványon.
 – Rugi... rugi... hopp!
 Fel a levegőbe! Magasabbra, egyre magasabbra ugrott, mind merészebben... Mintha be akarna repülni a szemben lévő ablakba... De hol van már az az ablak?!... Mélyen alatta! Akárcsak a házak, az utca...
 És valahol lent a mélyben Csutak.
 – Ági, ne ugrálj!... Baj lesz...
 Ági meg sem hallotta. Szinte már nem is érintette a díványt. Ugyan, mi baj lehet? Fel, a házak fölé! De hogy bámul az a néni ott szemben! Tessék, néni ugorjon! Maga is bácsika! És mind, akik lent ácsorognak!... Fel, fel a levegőbe!

(Mándy Iván nyomán)

80. Írd le a következő névmások és névmási határozószók ellentétes párját! A szópárok tagjait foglald mondatba!

valami –

mindig –

mindenütt –

valamennyi – ...

bárhol – ...

minden – ...

mindenki –

bármilyen – ...

81. Nézz körül utcán, közterületeken! Gyűjts össze a feliratokból felszólító, illetve tiltó mondatokat! Mivel kapcsolatosak ezek a kiírások?

A MONDATOK FAJAI SZERKEZETÜK SZERINT

Szerkezete szerint a mondat egyszerű és összetett lehet.

EGYSZERŰ MONDAT		ÖSSZETETT MONDAT	
Teljes	Hiányos	Alárendelő	Mellérendelő

Az **egyszerű mondat** egy közlést tartalmaz.

Pl.: *A tanév végén kirándulunk.*

Az **összetett mondat** két vagy több közlést tartalmaz.

Pl.: *Jó eredménnyel fejeztük be a tanévet, ezért kiránduláson vehettünk részt.*

A MONDATOK FAJAI TAGOLÓDÁSUK SZERINT

TAGOLT		TAGOLATLAN
Teljes		
Tőmondat	Bővített mondat	

Tagolódásuk szerint a mondatok lehetnek:

1. **teljes** (tagolt) mondatok;
2. **hiányos** (tagolható) mondatok;
3. **tagolatlan** mondatok.

A **teljes** mondatok között találunk két egységből, alanyból és állítmányból álló **tőmondatot** és több részből szerkesztett **bővített mondatot**.

Pl.: *A pacsirta énekel. A fa tetején szépen énekel a pacsirta.*

Jó, ha tudod!

Teljes a mondat akkor is, ha hiányzik belőle az 1. vagy 2. személyű alany, mivel a beszédhelyzetből világos, ki a beszélő és ki a hallgató.

Teljes mondatnak tekintjük az alanytalan mondatokat, az odaértett határozatlan vagy általános alanyúakat, mert gondolatban mindnyájan ugyanazt az alanyt kapcsoljuk hozzájuk.

Pl.: *Havazik. Vizsgáznak. Árnyékáért becsüljük a vén fát.*

A **hiányos** szerkezetű mondatból az alany, az állítmány, vagy mindkét fő mondatrész hiányzik, de a szövegkörnyezetből kikövetkeztethető.

A hiányos mondat esetei:

1. **hiányzik a 3. személyű határozott alany:**

pl.: *Fürödni mennek.* (hiányos mondat) – *A fiúk fürödni mennek.* (teljes mondat);

2. **hiányzik az állítmány:**

pl.: *Hol a táskám?* (hiányos mondat) – *Hol van a táskám?* (teljes mondat);

3. **hiányzik az alany és az állítmány:**

pl.: *Jó napot!* (hiányos mondat) – *Jó napot kívánok!* (teljes mondat);

4. **hiányzik a határozott tárgy a határozott ragozású ige**

mellől:

pl.: *Nagymama nem kéri.* – *Nagymama nem kéri a széket.*

A **tagolatlan egyszerű mondat** többnyire egy mondat szóból áll. Tagolatlan mondatok lehetnek:

- az **indulatszók**: *Juj!, Pszt!, Hess!, Huha!, Ejha!, Ejnye!*
- a **felelő módosítószók**: *Nem., Igen., Hogyne., Persze., Nyilván., Bizony.*
- a **megszólítások**: *Hölgyem!, Kedves barátaim!, Édes gyermekem!*
- a **vezényszavak**: *Hátra!, Vissza!*
- a **köszönésformák**: *Szióka!, Helló!*
- a **felkiáltások**: *Elég!, Segítség!* stb.

82. Olvasd el kifejezően a versrészleteket! Elemezd a versszakok mondatait szerkezetük, majd tartalmuk szerint!

Száz vasútat, ezeret!
Csináljatok, csináljatok!
Hadd fussák be a világot,
Mint a testet az erek.

(*Petőfi Sándor: Vasúton*)

Nagy vihar volt. Feldúlt berkeinken
Enyhe, árnyas rejtek nem fogad;
S ti hallgattok? elkészültök innen?
Itt hagynátok bús anyátokat?!

(*Tompa Mihály: A madár, fiához*)

Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd
szép, komoly fiadat!

(*József Attila: Levegőt!*)

Mindegy! Ha nap ég, ha köd borong,
Szomorúak voltunk vagy boldogok,
Későn, korán, – keserű bárhogyan:
Meghalni, elmenni magányosan!

(*Juhász Gyula: Meghalni...*)

Az est leszáll. Fáradt szivem beteg.
És egyre jobban halványul a lámpa,
erőlködő szemem tággá mered.

(*Kosztolányi Dezső: Lámpafény*)

Korcsolyáztam. Előbb fakorcsolyán,
aztán igazin. Még csak tétován
mozogtam a befagyott Ipolyon,
s féltem a forgóktól: sok helyt bizony

vékony volt a jég, süllyedt, recsegett,
s visszahajolva szinte röpített,
ha rátévedtünk.

(Szabó Lőrinc: Tücsökzene)

Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz lehúz, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

(Ady Endre: A magyar Ugaron)

83. Határozd meg, a mondatok közül melyik hiányos és melyik tagolatlan!
Válaszodat indokold meg!

1. Tisztelt vendégek! **2.** Gyerekek! **3.** Szép napot! **4.** Hol az új cipőm?
5. Jó munkát! **6.** Előre! **7.** Drága szüleim! **8.** Vissza, emberek! **9.** Boldog
névnapot! **10.** Vízet!

84. Olvasd el kifejezően a szövegrészletet! Határozd meg a mondatok fajtáit!

...az apró emberke egy furcsa madárhoz hasonlított. Mozgékony orrán erősen villogott a csíptető. Kis feje volt, középütt elválasztott, gyér ezüsthajjal. Kezeit összedörzsölte, s ekkor száraz, idegesítő, érdes hang hallatszott, mint amikor üvegpapírral sikálnak valamit.

Egyszerre megállt a kopasz íróasztala előtt, s ezt kérdezte:

– Ki itt ez a gyerek?

– Takács kartárs fia – felelte a kopasz.

A főnök hallgatott. Tovább folytatta sétáját. Amikor Pista elé ért, megszólította:

– Hogy hívnak?

– Takács Istvánnak – felelte csengő hangon és bátran Pista, aki már talpra ugrott, s feszesen kihúzta magát.

– Hányadikba jársz?

– Második gimnáziumba.

– Milyen a bizonyítvány?

– Nem valami fényes.

– Hogyhogy?

– Van egy elégséges is.

– Miből?

– Latinból.

– És a többi?

– Jeles. De van egy jó is. Számtanból.

– Mi akarsz lenni?
 – Még nem tudom – mondta Pista szünet után, vállát vonogatva, szemérmesen.
 – No mégis?
 – Repülő – vallotta be Pista, halkán.
 – Repülő? – kérdezte a főnök hangosan és csodálkozva. – Miért éppen repülő?

Pista válaszolni készült erre a nagy és nehéz kérdésre, amikor lélekszakadva jött vissza az apja. Fakó homloka verejtékezett. Néhány, zsineggel összekötött ívet nyújtott át a főnökének:

– Méltóztassék parancsolni.
 – Köszönöm – szólt a főnök, de nem rá tekintett, hanem erre a lelkes piros arcú kisfiúra. – Elbeszélgettünk a fiával – újságolta Takácsnak, mosolyogva. – Kedves, értelmes fiúcska. Úgy látszik, jó tanuló is.

– Igen, méltóságos uram – lelkesedett Takács –, iparkodó, szorgalmas gyerek – és fiára pillantott. – Most siess haza, fiacskám, édesanyád vár – és átölelte, megcsókolta. – Szervusz Pistukám...

(Részlet *Kosztolányi Dezső* A kulcs c. novellájából)

85. Olvasd el az alábbi részletet *Móricz Zsigmond* Kis Samu Jóska című novellájából!

– *Mit együnk, testvér? – mondta Samu Jóska.*
 – *Mi van?*
 – *Vizem van.*
 – *Nekem meg sóm.*
 – *Hisz az nagyszerű, főzünk levest!*
 – *De miből?*
 – *Fűből.*
 – *Jó lesz az?*
 – *Jó hát.*
 – *Megájj, az nem jó lesz. Paréjlevest főzök én, az jobb lesz.*
 – *De nincs paréj.*
 – *Szedünk. Ebbe a nagy mezőbe csak lesz valahol. Idesanyám ott-hon csak kimegy, mingyán hoz egy főzetre valót.*
 – *Az nagyon jó lesz akkor.*
Még nevettek is rajta.

• Csoportosítsd a fenti szövegből az egyszerű mondatokat az alábbi szempontok szerint:

- a) tómondatok:
- b) bővített mondatok:
- c) hiányos mondatok:

86. Alakítsd át a következő mondatokat hiányos szerkezetűekké!

1. Ki mondja el a verset? 2. Délután el kell mennem edzésre.
3. Előtted van még a délután. 4. A meghívottak a folyosón várakoznak.
5. Péter nem szedi a gyümölcsöt. 6. Kellemes pihenést kívánok!

87. Tedd ki a szükséges írásjeleket a következő mondatokban! Határozd meg a mondatfajtákat szerkezetük szerint (egyszerű vagy összetett mondat)!

Nem lehet az ember mindjárt mesterré
 Olvasni sem tud s mester akar lenni
 Könnyebb a könyv mint a kapa
 Ki-ki a maga mesterségét folytassa
 Könnyű a mesterség annak aki tudja
 A néma mesterektől sokat lehet tanulni

• Olvasd fel értelmesen, helyesen a mondatokat! Melyik tetszik neked különösen? Miért?

88. Bővítsd az alábbi tömondatokat minél több mondatrésszel! Ügyelj az írásjelek használatára!

1. A diák gondolkodik. 2. Szaladgálni nem szabad. 3. Bátyám informatikus. 4. Az öcsém tanul. 5. A gólya kelepel. 6. Édesanyám vasal.
7. A kertész ültet.

A MONDATFAJTÁK SZEREPVÁLTÁSA

Az előzőekben már beszéltünk róla, hogy az egyes mondatfajták olykor nem a szokásos értékükben használatosak, hanem más mondatfajta szerepében. Megfigyelhettük, hogy ilyenkor a **mondat tartalma mást mond, mint a nyelvtani formája alapján várnánk**. Ezek a mondatok érzelmileg telítettebbek, színesebbek, nyomatékosabban fejtik ki a beszélő szándékát. Emellett a szerepváltó mondatokat a szokásostól eltérő érzelmi hanglejtés is jellemzi.

Például:

Édesapám szeretne elutazni a rokonaihoz. – Ez kijelentő mondat, feltételes állítmányt használ, de ezáltal nem válik óhajtó mondatná. Nem az óhaj kifejezése, hanem a közlés a lényeg.

Tehetek én róla? – Itt a kérdő alakú mondat felkiáltást fejez ki.

Teszed le azonnal? – Itt a kérdő mondat felkiáltó mondat.

Ott essem el én a harc mezején! (Petőfi Sándor) – A felszólító módú állítmány óhajtó mondatban van.

Ha ott lehetnék! – Ez óhajtó szerepű felkiáltó mondat.

Most pedig ide! Velem méred meg az erődet! (Darvas József) – Ez felszólítást kifejező kijelentő módú igealak.

Itt élned, halnod kell! (Vörösmarty Mihály) – Felkiáltó mondat felszólító funkcióban.

89. Olvasd el a részleteket Karinthy Frigyes Tanár úr kérem c. művéből! Keresd meg bennük és elemezd a szerepváltó mondatokat!

Na megállj, te gazember Bauer, ezt te csináltad! Le a fejeddel! Le a fejeddel! Hóhér, vágja le gyorsan a fejét, azzal a cigarettavágóval!

Jaj, jaj, hóhér úr, én készültem! Jaj, Erzsi, Erzsi!...

Na, mi az, ifiúr?... Mi?! Maga még az ágyban van? Hiszen nyolc óra van már, a nagyságos úr már el is ment a hivatalba.

Tyú! Ezt elaludtuk megint!

Tyú! Mi lesz itt!! Még jó, hogy a harisnyám fent van.

(Részlet a *Reggel hétkor* c. novellából)

Kass János rajza (vadvolgy.hu)

– Nézd, Gabi, mondom türelmesen – az ember nem a szájával gondolkodik, hanem az eszével. Mi az, amit nem értesz?!... Hiszen ez olyan egyszerű és világos, mint a nap – ezt az első elemista is megérti, ha egy pillanatig figyel. Nézd, fiam. Ugye, itt van az, hogy kilenc kályhában öt és fél nap alatt ennyi és ennyi bükkfa ég el. Nnna. Mit nem értesz ezen?

– Ezt értem, apukám... csak azt nem tudom, hogy az első aránypár fordított és a második egyenes, vagy az első egyenes és a második fordított, vagy mind a kettő egyenes, vagy mind a kettő fordított.

A fejbőröm, a hajam tövében, lassan hidegedni kezd. Mi a csudát fecseg ez itt össze az aránypárokról? Mik lehetnek azok az átkozott aránypárok?!... Honnan lehetne ezt hirtelenében megtudni?

Most már hangosan szólok rá:

– Gabi!.. Már megint hadarsz!... Hogy akarod így megérteni?... Az ember a szájával, izé... Mi az, hogy fordított meg egyenes, meg egyenes meg fordított, papperlapapp, vagy a falramászott nagybőgős!

Gabi röhög. Ráordítok:

– Ne röhögj! Ezért taníttatlak, kínlódom veled!... Ez azért van, mert nem figyelsz az iskolában!... Hiszen te azt se tudod... hiszen te azt se tudod... (Elképedve meredek rá, mintha egy szörnyű gyanú ébredt volna fel bennem.) Hiszen te talán azt se tudod, hogy mi az az aránypár?!...

– Dehogynem, apukám... Az aránypár... az aránypár... az aránypár az a két viszony... amelyben a belső tagok hányadosa... illetve a külső tagok szorzata...

Össze csapom a kezem.

– Mondom!... Tizennégy éves kamasz, és nem tudja, mi az az aránypár!

Gabi szája megint lefelé görbül.

– Hát mi?

– Hogy mi? Na megállj, te csirkefogó!... Most azonnal előveszed a könyvet, és harmincszor elmondod!!... mert különben...

Gabi megszeppenve lapozgat, aztán hadarni kezdi:

– Az aránypár azon mennyiség, melynek két beltágja úgy viszonylik két másik mennyiséghez, valamint... igen, apukám, de melyik itt a két beltág, a bükkfa térfogata és a napok száma, vagy a kályhák száma és a bükkfa térfogata?...

– Már megint hadarsz?! Add ide azt a könyvet.

És most rettentő komolyan kezdem:

– Ide nézz, Gabi, ne légy már olyan ostoba. Hiszen ez olyan világos, mint a nap. Na nézd, milyen egyszerű. Na. Ide figyelj! Ugye, azt mondja, hogy kilenc kályhában ennyi nap alatt ennyi és ennyi bükkfa. Tehát ha ennyi és ennyi bükkfa kilenc nap alatt, akkor világos, ugye, hogy tizenkét nap alatt viszont nem ennyi és ennyi, hanem...

– Igen, apukám, eddig én is értem, de az aránypár...

Dühbe jövök.

– Ne fecsegj bele, így nem érte... nem érted meg. Ide figyelj. Ha kilenc nap alatt ennyi és ennyi – akkor tizenkét nap alatt, mondjuk, esetleg ennyi és ennnyivel több. De viszont, pardon, azért nem több mégse, mert nem kilenc kályhában, hanem tizenkettőben, tehát eny-

nyivel kevesebb, vagyis ennyivel több, mintha ugyanannyival kevesebb volna, mint amennyivel több... Itt ugyanis az aránypár... az aránypár...

Egyszerre világosság gyúl az agyamban. Mint egy villámcsapás, úgy ér a Nagy Megismerés, aminek hiánya húszegynéhány év óta lappang és borong bennem – úgy van, most rájöttem!... Nincs kétség – akkor... ott... egészen nyilvánvaló – úgy van, nyilvánvaló, *az apám se értette ezt a példát!*

(Részlet a *Tanítom a kisfiamat* c. novellából)

90. Írj fogalmazást a kép alapján! Törekedj arra, hogy fogalmazásod tartalmazzon szerepváltó mondatokat is!

A vízparton

91. Tedd ki a mondatok végére a megfelelő írásjeleket! Mi határozza meg a mondatvégi írásjelet?

Akkor indulj el, ha már elállt az eső

Ne indulj el, ha esik az eső

Indulj el, hogy időben odaérj

Indulsz már

Indulj

Miért indulsz el

Miért indulsz el, amikor esik az eső

Azt kérdeztem tőle, hogy miért indul el

„Miért indulsz el?” – kérdeztem tőle

Témazáró

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Határozd meg a mondat fogalmát!
2. Hogyan csoportosítjuk a mondatokat?
3. Milyen mondatfajtákat ismersz a tartalom és a beszélő szándéka szerint?
4. Nevezd meg a kérdő mondat két fajtáját!
5. Mit tudsz az **-e** kérdőszó helyes használatáról?
6. Milyen mondatfajtákat különböztetünk meg az eltérő hanglejtésük alapján?
7. Milyen érzelmi tartalmat fejeznek ki a felkiáltó mondatok?
8. Mely mondatfajtákra jellemző az indulatszók, módosítószók és megszólítások használata?
9. Milyenek lehetnek a mondatok logikai minőségük szerint?
10. Hogyan csoportosítjuk a mondatokat szerkezetük szerint?
11. Milyen az alanytalan mondat?
12. Mit tudsz a hiányos szerkezetű és a tagolatlan mondatokról?

2. Állapítsd meg a népdalok mondatainak fajtáját a beszélő szándéka szerint!

Amott látok az ég alatt egy madarat repülni,
De szeretnék a rózsámnak egy levelet küldeni!
Repülj, madár, ha lehet, vidd el ezt a levelet!
Mondd meg az én galambomnak, ne sirasson engemet!
Amoda le van egy erdő, jaj, de nagyon messze van!
Kerek erdő, közepibe két rozmaringbokor van.
Egyik hajlik a vállamra, másik a babáméra;
Így hát, kedves kisangyalom, tied leszek valaha.

Erdő, erdő, de magos vagy!
Kedves rózsám, de messze vagy!
Ha az erdőt levághatnám,
A galambom megláthatnám;
Az én kedves rózsabimbóm, galambom.

Árkos felett dörög az ég.
Kedves babám, szeretsz-e még?
Ha nem szeretsz, küldjél választ,
Hogy mehessek én is máshoz!

3. Alkoss a következő tagadó logikai minőségű közmondásokból állítókat úgy, hogy közben a jelentésük ne változzon lényegesen!

Pl.: *Ne szólj szám, nem fáj fejem.*

Hallgatok a bajok elkerülése végett.

Se eleje, se veleje.

Nem az ő fejéből főtt ki.

Nem láttam semmit, nem hallottam semmit.

Nincs hozzá kis kése.

Nem harapják le a fejedet!

4. Egészítsd ki bővített mondatná a következő tömondatot!

A könyv érdekes.

5. Minősítsd a következő szöveg mondatait a tanult szempontok szerint (tartalma, szerkezete, logikai minősége szerint)!

AZ ÉLET ÉRTELME

Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú.

Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú. Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős. De mégse koszorú.

Csak a madzag tenné? Nem a madzag teszi. Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú valami.

Hát akkor mi?

Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.

(Örkény István)

Kalocsai paprikakoszorú (invitour.sk)

6. Fogalmazd meg, milyen jelentésváltozást eredményez a tagadószó sorrendi cseréje! Milyen szórendi kötöttségei vannak a magyar nyelvben a tagadásnak?

*Nem mind arany, ami fénylik.
Mind nem arany, ami fénylik.*

7. Mi teszi kérdő mondatná a következő mondatokat?

Miért nézel ki az ablakon?
Csupán te nem figyeltél oda?
Szoktad nézni a híradót?
Segíthetek, hölgyem?
Hol van a nadrágom?

8. Szűkítsd tömondatná a következő mondatot! Hogyan változik a közlemény jelentéstartalma? Milyen jelentéselemvész el?

A zebrán átkelni készülő szőke lány nem látta meg a piros lámpát.

9. Írd le az alábbi mondatokat a zárójelben feltüntetett megfelelő számú, személyű igealakokkal!

(Keres E/2.) valami jó könyvet!
Inkább (sétál T/1.) egyet a közeli erdőben!
(Hoz E/2.) friss kenyeret a pékségből!
(Fesd T/1.) a kerítést barnára!
Étkezés előtt (mos T/2.) kezet!

10. Mit fejeznek ki az alábbi mondatok? Elemezd őket a tanult szempontok szerint!

Ki a költő? Az az ember, akinek a szavai fontosabbak, mint az élet. Ezt a költők gyakran szégyenlik és tagadják. Túlságosan szeretik mesterségüket, semhogy be is merjék vallani. Sőt, regényes túlzással azt hangsúlyozzák, hogy csak az élet fontos számukra, és az írás jelentéktelen mellékterméke ennek. De akkor miért áldozzák föl életüket a kifejezés örömének és gyötrelmének? Miért nem sietnek élni? És miért írnak?

Minden költő elsősorban a szóvarázsban hisz, a szavak csodatékony, rontó és áldó hatásában. Ebben a tekintetben hasonlítanak az ósnépekhez és a gyermekekhez...

(Részlet Kosztolányi *Dezső* írásából)

11. Olvasd el a szemelvényt! Írd ki a hiányos és tagolatlan mondatokat! Zárójelben tüntesd fel a mondatfajtákat, indokold meg a döntésedet!

Barna bácsi legyintett.
Komlós elkarikázott az ablak alatt. Fölíntett. Barna bácsi visszaintett.

– Emlékszik, milyen sovány volt, amikor idekerült? – mondta Barna bácsi Billiknek.

Lentről éles sikoly.

– Imre!...

Barna bácsi és Billik derékig kihajoltak.

– Leesett a bicikliről!

– A hős!

Kis tömeg az udvar sarkán. Az arcok közül kivált Kovácsné.

– Levegőt! Levegőt! Mit állják körül? Emeljék föl! – Aztán ahogy lehajolt: – Imre! Támaszkodjon rám, Imre, kérem.

– Ki akartam kerülni egy nénikét, és akkor ...

Kovácsné föléje hajolt

– Ne beszéljen, Imre! Nagyon kérem, ne beszéljen!

Komlós homlokát beszórták sárga porral. Karját felkötötték, lábát valami kisebbfajta emelődaruval kinyújtották. Így feküdt az ágyban, így fogadta a látogatókat.

Kovácsné virágot hozott.

– Többé nem szabad ilyen könnyelműnek lennie.

Mire a sárga homlok:

– Tudja, hogy bajnokságon is akartak indítani? Persze rég volt...

(Részlet *Mándy Iván* *Ügynök a kórházban* c. novellájából)

A SZÓSZERKEZET

Az előző fejezetben a mondatról, mint a beszéd, a nyelvi kommunikáció legkisebb egységével foglalkoztunk. Egészítsd ki az eddigi ismereteid alapján a mondatról szóló megállapítást!

Az egyszerű mondat tartalmaz. A beszélő szándéka szerint lehet mondat.

Logikai minősége szerint megkülönböztetünk vagy mondatot.

Miből épülnek fel a mondatok? Erre a kérdésre sokan úgy válaszolnának, hogy a mondatok szavakból épülnek fel. Ez a válasz azonban nem pontos. A mondatba kerülő szavak ugyanis a mondat részei lesznek, tehát a mondatok **mondatrészekből** épülnek fel (alany, állítmány, tárgy, határozó, jelző). A *lég, fej, pacsirta, énekel, most, fölött* szó sor nem mondat.

Petőfi Sándor *Ki gondolná, ki mondaná...* című versében így szerkesztette mondattá: *A légben most fejem fölött pacsirta énekel.*

Amikor beszélünk, akkor nem mondatrészekből állítjuk össze a mondatokat. A mondat egészében jut az eszünkbe, és nem gondolunk arra, hogyan is kapcsoljuk egymáshoz a mondat részeit.

A légben most fejem fölött pacsirta énekel példamondatban a következő szókapcsolatok találhatók:

pacsirta énekel – a mondat elemi része, ez tartalmazza a legfontosabb közlést;

fejem fölött énekel; légben énekel; most énekel.

A mondat, mint eddig is láttuk, nem mondatrészek pusztahalmaza, hanem **egymással logikai és nyelvtani kapcsolatban levő mondatrészekből, szerkezetekből épül fel**. Ezeket **szó szerkezetnek**, más szóval **szintagmának** nevezzük.

Jó, ha tudod!

Szó szerkezetet két alapszófajból alkothatunk. Ez lehet: ige, főnév, melléknév, számnév, névmás, határozószó, igenév.

Pl.: *madár dalol, színes könyv, öt tanuló, ott dolgozik, szeret olvasni, hozzánk jönnek; barátok és kollégák, alszik vagy pihen* stb.

Nem alkot szó szerkezetet egy alapszófaj és egy viszonyzó: névelő, névutó, igekötő, segédige, kötőszó, módosítószó.

Pl.: *az osztály, asztal alatt, mosd ki, tanulni fog, vagy holnap, nem készül* stb.

Felteheted a kérdést: miért van szükség a mondatok szerkezetének vizsgálatára? Többek között azért, hogy megtanuljuk a helyes mondataalkotást. A mondatyszerkesztési hibák miatt előfordulhat, hogy beszédpartnered másképp értelmezi a mondanivalódat, mint amit ki akartál fejezni. A mondat szerkezetének ismerete lehetővé teszi számodra, hogy ne kövess el nyelvhelyességi vagy helyesírási hibát.

A szorosabban összetartozó mondatrészek szószerkezetet, szintagmát alkotnak. A szószerkezet legalább két tartalmazó szónak nyelvtanilag megformált és bizonyos logikai viszonyt kifejező, alkalmi egysége.

A szószerkezet alkalmi kapcsolat. Azonban vannak olyan szószerkezetek, amelyek tagjai állandó nyelvi egységek, tagolatlan jelentést hordoznak, mint a szó. Ezek az **állandó szókapcsolatok** (frazológiai egységek): *lová tesz, burokból született, kutya baja, bakot lő, dugába dől* stb.

92. Gárdonyi Géza Titkos naplójából valók a következő rokon értelmű szavak. Alkoss velük minél többféle szószerkezetet! Állapítsd meg a fajtájukat!

Eszik: falatoz, eddegél, mártogat, nyel, kanalaz, villáz, meglakik, töltözik, töltözködik, lakmároz, bepofáz, bevermel, behabzsol, bekaffant, csámcsog, csemcseg, megropogtat, rágicsál, gyürkéz, faldos, faldokol, töm, zabál.

Iszik: szürcsöl, szörcsöl, hörpöl, hörpint, hippent, kortyint, iddogál, kortyol, kortyolgat, szörpöl, szörpent, ürít, poharaz, ivogat, pityizál, meghúz. **Állat:** lafatyol, lacsol.

Élénk: fürge, gyors, szapora, víg, virgonc, serény, izgékony, eleven, lelkes, lelkesült, repeső, repdeső.

93. Írd ki az alábbi mondatokból a szószerkezeteket!

1. A gazdák barázdákkal eresztették a folyóba az esővizet. (*Mikszáth Kálmán*) **2.** A zöldkalapos ember az ágyon feküdt, és a zöld kalap a fején volt. (*Krúdy Gyula*) **3.** Robogva jár, kel, fut az Élet. (*Ady Endre*) **4.** Zöld erdőben sétálgat egy páva. (*Népdal*) **5.** Hamar munka ritkán jó. (*Közmondás*) **6.** Jó az anyafarkas szörnyű ordítással. (*Arany János*)

94. Mit jelentenek az állandó szókapcsolatok? Magyarázd meg a jelentésüket! Milyen alkalmakkal használjuk? Alkoss 5 mondatot az alábbi szókapcsolatok valamelyikével!

szívébe zár, haragra lobbán, mindent összehord, farkasszemet néz, úszik a boldogságban, szavába vág, töri a fejét, kenyeret keres, számolja a napokat, megfordul a fejében

95. Olvasd el a részleteket Vári Fábián László verseiből! Mondatonként bontsd szószerkezetekre! Állapítsd meg a szerkezetek tagjainak szófaját! A szószerkezeteket írd be a füzetbe!

Én érzékelem, senki más,
hogy az idő merre tart éppen,
és aki sorsát rábízza, annak
mit tartogat a bal fülében.

*

Oly bizonytalanul jár a hold.
Meg-megdöccen a dombokon,
méláz egy sort, kerülgeti
az elbitangolt felhősordát,
s a hátára kívánt tergenyében
az ébredező friss égtájra
régvolt szerelmeket hord át.

Vári Fábián László Ítélet után
c. versének felolvasása közben

A SZÓSZERKEZETEK A MONDATBAN

Az egyszerű mondat elemzésének megvan a maga szabályos menete. Mondatelemzéskor először mindig az egyes mondatrészekre kérdezzük rá, majd megnevezzük őket. A mondatrészeket különféle aláhúzásokkal jelöljük. Az aláhúzások azonban nem mutatják meg a mondatrészek összefüggését. Ezért készítjük el a mondat **szerkezeti rajzát**.

A zúzmárás reggelek kellemetlen hideget zúdítanak a szűz emberekre.

Először mindig az állítmányra kérdezzük rá:

mit állítunk? zúdítanak (állítmány).

Ezután a kérdés mindig tartalmazza azt a mondatrészt, amivel a keresett mondatrész szószerkezetet, azaz szintagmát alkot:

mik zúdítanak?

reggelek (alany)

milyen reggelek?

zúzmárás (jelző)

mit zúdítanak?

hideget (tárgy)

milyen hideget?

kellemetlen (jelző)

kire zúdítanak?

emberekre (határozó)

milyen emberekre?

szűz (jelző)

reggelek $\Rightarrow$ zúdítanak

↑

zúzmarás

hideget emberekre

↑

kellemetlen

↑

siető

A fenti mondat szintjein az alábbi szerkezetek találhatók:

- $$\begin{array}{ccccc} A & \rightleftharpoons & A' & & \\ \uparrow & & \nearrow & \nwarrow & \\ J & & T & & H \\ & & \uparrow & & \uparrow \\ & & J & & J \end{array}$$

Irodalomórán sok érdekes dolgot tanulnak a nyolcadikos diákok a költészetről.

- Írd ki a mondatokat alkotó szó szerkezeteket!
- Melyek azok a szavak, amelyek nem töltenek be önállóan mondatrész szerepet?

97. Olvasd el a következő szöveget, majd másold le azokat a szintagmákat, amelyek a mondatok elemi részét alkotják! Milyen szófajú szavak alkotják ezeket a szintagmákat?

64

Kárpátalján a házak zöme fából épült. A magyarok, szlovákok, ruszinok (ruténok) falvait és házait meg lehetett különböztetni egymástól. A magyarok egyutcás elrendezésű falvakban éltek. A ruténok házaikat szétszórtan, egymástól távol építették. A szlovákok kékre festették házaikat, arról lehetett felismerni az utcájukat.

A magyarok körében a szövés és a fazekasság terjedt el. A beregi iskolákban, míg azok Magyarországhoz tartoztak, a szövés kötelező tantárgy volt.

A ruténok a kosárfonás, hímzés, fazekasság kiemelkedő mesterei voltak. Kiválóan értettek a házépítéshez, továbbá a ruhák és konyhai eszközök készítéséhez.

(Tankönyvből)

Beregi szőttes és hímzés
(karpataljainepfoiskola.com.)

Izai fonott termék
(karpataljaturizmus.hu)

98. Alkoss a képről mondatot, majd bontsd szószerkezetekre!

Testnevelésórán (vehir.hu)

A SZÓSZERKEZET FAJTÁI

A szószerkezetek tagjai között mindig valamilyen nyelvtani kapcsolat van. Attól függően, hogy milyen ez a kapcsolat, a szószerkezet lehet:

1. hozzárendelő (alanyi-állítmányi);
2. alárendelő;
3. mellérendelő.

AZ ALANYI-ÁLLÍTMÁNYI SZÓSZERKEZET

A mondat két fő része az **alany** és az **állítmány**. Ez a két mondatrész egymással egyenrangú, hozzárendelő szószerkezetet (idegen szóval **predikatív szószerkezet**) hoz létre. Ez adja a mondat magvát. Mindkét tagján keresztül bővíthető. Így jelöljük hozzárendelő viszonyukat:

$$A \Rightarrow \hat{A} \quad \text{vagy} \quad \hat{A} \Rightarrow A$$

A mondatalkotás szempontjából mindkét fő mondatrész egyformán fontos fogalmat nevez meg, s rajtuk keresztül bővíthető a mondat.

A mondatba beépülő alanyi-állítmányi szószerkezet gyakran hiányos. Hiányozhat belőle:

a) az alany, ha azt a beszédelőzmény, a beszédhelyzet vagy az állítmány személyragja egyértelművé teszi,

pl.: **Megtanultam** a verset, de **elfelejtettem**. (Én megtanultam, a verset de elfelejtettem.)

$$\text{Ábrázolása: (én)} \Rightarrow \text{megtanultam} \quad (A) \Rightarrow \hat{A}$$

b) elmaradhat az állítmányi rész is,

pl.: Itt **a lehetőség**, **élj vele!** (van)

$$\text{Ábrázolása: lehetőség} \Rightarrow (\text{van}) \quad A \Rightarrow (\hat{A})$$

Jó, ha tudod!

Az alanyt és az állítmányt számban és személyben egyeztetjük.

Az alanyi-állítmányi szószerkezet önmagában még nem mondat.

Az alanyi-állítmányi szószerkezet kétsarkú, azaz a többi mondatrész rajtuk keresztül bővíti a mondatot.

A két fő mondatrész kapcsolatát alanyi-állítmányi szószerkezetnek, szintagmának nevezzük.

99. Írd ki József Attila Altató című verséből az alanyi-állítmányi szószerkezeteket!

Lehúnyja kék szemét az ég,
lehúnyja sok szemét a ház,
dunna alatt alszik a rét –
aludj el szépen, kis Balázs.

Lábára lehajtja fejét,
alszik a bogár, a darázs,
vele alszik a zümmögés –
aludj el szépen, kis Balázs.

A villamos is aluszik,
s míg szendereg a robogás,
álmában csönget egy picit –
aludj el szépen, kis Balázs.

Alszik a széken a kabát,
szunnyadozik a szakadás,
máma már nem hasad tovább –
aludj el szépen, kis Balázs.

Szundít a labda meg a síp,
az erdő, a kirándulás,
a jó cukor is aluszik –
aludj el szépen, kis Balázs.

A távolságot, mint üveg-
golyót, megkapod, óriás
leszel, csak húnyd le kis szemed –
aludj el szépen, kis Balázs.

Tűzoltó leszel s katona!
Vadakat terelő juhász!
Látod, elalszik anyuka –
aludj el szépen, kis Balázs.

100. Pótold az alábbi mondatokban az alanyi-állítmányi szó szerkezetek hiányzó tagját!

1. Földön hó, felhő az égen – Hát hiszen csak hadd legyen! (*Petőfi Sándor*) **2.** Miért nem találkoztunk a mámor, a vágyak, az ifjú álmok idején? (*Kiss József*) **3.** Fejünk fölött felhőtlen, tiszta kékség. (*Weöres Sándor*) **4.** Várj új lovagot, újabb ezer évet. (*Ady Endre*) **5.** Nyirkos cementfalak között képzelhetsz egy kis szabadságot. (*József Attila*)

6. Süvegemen nemzetiszín rózsza, ajakomon édes babám csókja... (Arany János)

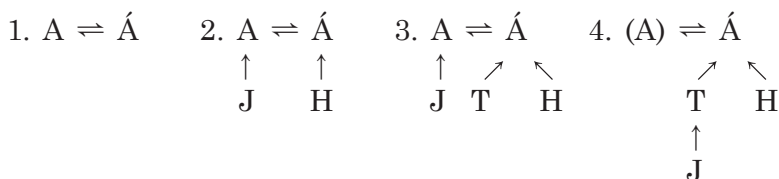
101. Alkoss mondatokat a megadott alanyi-állítmányi szó szerkezetekkel!

a fiúk kosaraznak, a közönség tombol, a csapat győztes lett, fúj a szél, fellegek gyülekeznek

102. Melyik a kakukktojás? Válaszd ki, melyik mondathoz melyik ábra tartozik! A fennmaradt ábrához alkoss mondatot!

- a) Hűvös szél támad a hegyek felől.
b) Csokis tortát sütöttem a családnak.
c) Sötét az utca.

AZ ALÁRENDELŐ SZÓSZERKEZET

Az alárendelő szó szerkezet is két tagból áll: egy független alaptagból és a neki alárendelt, tőle függő meghatározó tagból (bővítményből). Ez a bővítmény leszűkíti, pontosabbá teszi az alaptag jelentését, s valamely viszonyrag vagy névutó segítségével kapcsolódik az alaptaghoz. Ezért nevezzük **kapcsolt tag**-nak vagy **alárendelt tag**-nak.

Pl.: újságot **olvas** – mit **olvas**?
a ház előtt **nő** – hol **nő**?
zöld **ruha** – milyen **ruha**?

Az alárendelő szó szerkezet ábrázolásában a meghatározó tagot egy függőleges nyíllal kapcsoljuk az alaptaghoz. Például:

alaptag	<i>olvas</i>	<i>nő</i>	<i>ruha</i>
↑	↑	↑	↑
alárendelt tag (bővítmény)	<i>újságot</i>	<i>a ház előtt</i>	<i>zöld</i>

A tagjai közötti viszony alapján az alárendelő szó szerkezet lehet:

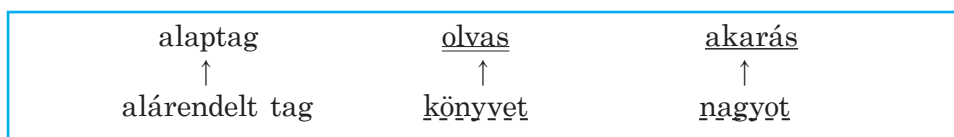
1. **Alanyos szó szerkezet** – az alárendelt tag meghatározza az alaptagban kifejezett cselekvés végrehajtóját. Ezek igen ritkák.

Pl.: *nagymama sütötte (kalács); idő telve (elindultak); árvíz okozta (kár)* stb.

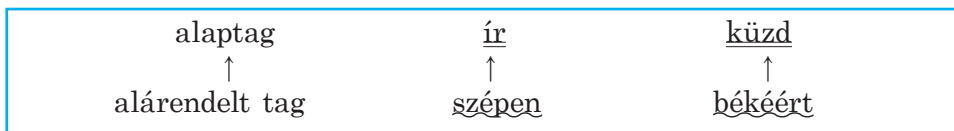
2. Tárgyas szószerkezet – az alárendelt tag meghatározza, hogy az alaptagban kifejezett cselekvés mire irányul közvetlenül, illetve mit hoz létre.

Pl.: *könyvet olvas; nagyot akarás; házat építeni* stb.

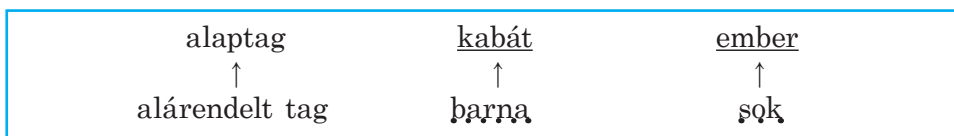
3. Határozós szószerkezet – az alárendelt tag meghatározhatja az alaptagban kifejezett cselekvés, létezés, történés helyét, idejét, mód- vagy állapotféle körülményeit; ezenkívül az alárendelt tag az alaptagban kifejezett minőségnek, mennyiségnek, határozói körülménynek fokát, mértékét vagy más körülményét nevezi meg.

Pl.: *szépen ír; békéért küzd; most érkező; Munkácson él; sietve jönni; méznél édesebb; egészen egyedül* stb.

4. Jelzős szószerkezet – az alárendelt tag megjelöli az alaptagban kifejezett dolognak minőségét, mennyiségét, birtokosát, illetve utólag értelmezi az alaptagban kifejezett minőségi vagy mennyiségi jegyének, birtokosának vagy a vele azonosított dolognak megnevezésével.

Pl.: *barna kabát; sok ember; szüleim háza; Pista, a barátom* stb.

Jó, ha tudod!

Az alárendelt alany soha nem lehet a mondat alanya, mivel nem alanyi-állítmányi szószerkezet tagja.

103. Írd ki Füzesi Magda verséből a tárgyas, határozós és jelzős szószerkezeteket!

KÓSA ANNA BALLADÁJA

Ősz volt. Fényes és diadalmas.
Vonult előre a csapat.
Mögöttük tábortűz. Hatalmas
lángja már-már az égbe csap.

Kósa Anna rakja a máglyát,
fényénél fiát keresi.
A szél felkapja mormolását,
a tűzbe hullnak a szavai.

„Most viszik Pétert a városba,
elkísérném, de nem szabad.
Kimostam két ingét habosra.
Ne bántsátok a fiamat!

Mondják, messze van az a város,
és hideg szívére ölel.
Csókja megváltó, vagy halálos,
s csak kárhozottan enged el.”

...A harmat száll Péter szemére,
testét hazai föld borítja,
s a többiek – mind Árpád vére –
húsz férfi hullott ott sírba.

„Ti, hangyák, lassan járjatok,
s ti is, irgalmas bogarak:
– a földben rózsató zokog –
ne bántsátok a fiamat!”

Kósa Anna rakja a máglyát,
görnyedt hátát eső veri.
A szél felkapja mormolását.
A három nap múltát lesi...

104. Alkoss a következő szavakkal tárgyas szószerkezetet úgy, hogy a felsorolt szavak legyenek a tárgyak! A szerkezeteket foglald mondatba!

film, szoba, előadás, nadrág, víz, nagymama, kenyér

105. Írj 6 olyan közmondást, amely jelzős szó szerkezetet tartalmaz! Magyarázd meg a jelentésüket!

106. Olvasd el az alábbi szöveget! Milyen hatást kelt a színek leírása? Mi teszi a szöveget varázslatossá?

ŐSZI FECSKEHAD

Búcsúznak már, gyűlnek a fecskék, csöpp ficserészők. Ülnek nagy csapatokban a villanydróton, hogy tovaszálljanak északi tájról déli vidékre a tengeren át, hol a kék habokon bucskázik a delfin s nem látszik csak a zajló hullám, messze a part még. Messze a pálmás Afrika még, hol a dzsungel mélyén szökken a párdúc, fönn a falomb közt kandi majom bújik, s a szavannán lép a zsiráf, a torony-nyakú, bög az oroszlán és legelésznek a holdsarló-agyarú elefántok. Ott ficserегnek a fecskék majd, ott bukfenceznek a nap sugarában, a kék levegőben. Most itt gyűlnek a villanydróton, a lomb-veres őszi ligetben, a völgyeken át kanyarogva futó kikerics lila szélben, a búzamező aranyában, amelyre a tél fenyegetve teríti le majd suhogó takaróját.

(Szepesi Attila)

• Írd ki a mondatokból a jelzős szó szerkezeteket! Állapítsd meg a szó szerkezet alaptagjának szófaját!

107. Írd ki a versrészletből a határozós szó szerkezeteket!

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küld
Vezérül, a lángoszlopot.
Ujabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

(Részlet Petőfi Sándor A XIX. század költői c. verséből)

A MELLÉRENDELŐ SZÓ SZERKEZET

Vizsgáljuk meg az alábbi mondatot!

A dudva, a muhar, a gaz altat, leház, befed. (Ady Endre)

A fenti mondatban három alany (*dudva, muhar, gaz*) és három állítmány (*altat, leház, befed*) fejezi ki a költő gondolatát, azaz azonos mondatrészi szerepük van. Ezeket **halmozott mondatrészeknek** nevezzük. Minden mondatrész lehet halmozott, vagyis beszélhetünk halmozott alanyról, állítmányról, tárgyról, határozóról, jelzőről.

A halmazott mondatrészek mellérendelő szószerkezeteket alkotnak.

A mellérendelő szószerkezet tagjai között valamilyen logikai viszony van: *kapcsolatos, ellentétes, választó, magyarázó* vagy *következtető*. **A mellérendelő szószerkezet tagjai egyenrangúak**, a mondatban azonos szinten helyezkednek el, tartalmilag szorosan összetartoznak, s általában egyforma toldalékot kapcsolnak magukhoz. A tagok közötti viszonyt rendszerint kötőszó jelöli, de lehet a viszony jelöletlen is.

Pl.: *ételt és italt; ételt is, italt is; ételt, italt* stb.

A mellérendelő szószerkezet fajtái a következők lehetnek:

1. Kapcsolatos szószerkezet – ezekben a szószerkezetekben a tagok viszonya kölcsönös egyszerű összetartozást fejez ki.

Pl.: *tegnap és ma; kint, bent, lent, fent; délelőtt meg délután; se vége, se hossza; szép, sőt okos is* stb.

Tegnap és ma esett az eső.

Jelölése: *tegnap – ma*

2. Ellentétes szószerkezet – ezekben a tagok között ellentétes viszony van: értelmük vagy egyszerűen szemben áll egymással, vagy pedig az egyiké kizárja a másiknak az érvét. Ez az altípus csak két-tagú lehet.

Pl.: *szép, de hangos; ma kevés, holnap sok; nem én, hanem ő* stb.
Szép, de hangos zene.

Jelölése: *szép ↔ hangos*

3. Választó szószerkezet – ezekben a tagok által megnevezett lehetőségek közül valamelyik választható.

Pl.: *könyvet vagy füzetet; vagy most, vagy soha; akár élve, akár halva* stb.

Könyvet vagy füzetet vigyek magammal?

Jelölése: *könyvet ~ füzetet*

4. Magyarázó szószerkezet – ezekben a szószerkezetekben az utótag magyarázza az előtag értelmét, vagy okszerűen, vagy pontosabb megnevezéssel.

Pl.: *eredményes, ugyanis szorgalmas; csúnya, mert foltos; dolgozni, azaz tanulni; tegnap, vagyis elsején* stb.

Eredményes, ugyanis szorgalmas ez a tanuló.

Jelölése: *eredményes* ← *szorgalmas*

5. Következtető szószerkezet – bennük az utótag értelme okozatszerűen következik az előtagéból.

Pl.: *szorgalmas, ezért eredményes; foltos, tehát csúnya; kedves, tehát szeretetre méltó* stb.

Szorgalmas, ezért eredményes ez a diák.

Jelölése: *szorgalmas* → *eredményes*

Jó, ha tudod!

Egyazon mondatban több mondatrész is lehet halmozott.

A mellérendelő szószerkezet tagjai azonos szinten vannak a mondat szerkezetében.

108. Írd ki a mondatokból a mellérendelő szószerkezetet, határozd meg a fajtát, mondatrészi szerepét és tagjainak szófaját!

1. Fekete és ezüstös albumokban ma gyermekségem napjait lapoztam... (*Juhász Gyula*) **2.** Átok reá, ki gyávaságból vagy lomhaságból elmarad... (*Petőfi Sándor*) **3.** Vagy nem tudjátok, milyen szörnyű a nép, ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad? (*Petőfi Sándor*) **4.** Nem a sors, nem a sors, de saját fiaid akarhatja, mi újra lealacsonyít. (*Petőfi Sándor*) **5.** A vár piacára ezüstöt, aranyat, sok nagybecsű marhát máglyába kihordat. (*Arany János*) **6.** S a rege szólt: Volt egyszer egy lány, ábrándos, szőke, kékruhás. (*Reviczky Gyula*) **7.** Én nem bűvésznek, de mindennek jöttem. (*Ady Endre*)

• Foglald mondatba a kapott szószerkezeteket!

109. A következő szólásokban páros kötőszók találhatók a mellérendelő szintagmákban. Figyeld meg az írásjelek használatát! Másold le a füzetbe a szólásokat, s írd melléjük a jelentésüket!

Se pénz, se posztó. –
Se híre, se hamva. –
Sem teste, sem lelke nem kívánja. –
Le is út, fel is út. –
Vagy megszokik, vagy megszökik. –

110. Írd ki József Attila Tiszta szívvel c. verséből a mellérendelő szószerkezeteket! Állapítsd meg, mely mondatrészek halmozottak bennük! Határozd meg a szerkezetek tagjai között levő viszonyt!

József Attila
(kodegidor.blogspot.com)

Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsőm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset.
Hús esztendőm hatalom,
hús esztendőm eladom.

Hogyha nem kell senkinek,
hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell, embert is ölök.

Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek
s halált hozó fű terem
gyönyörűsége szívemen.

111. Szerkessz olyan mondatot, amelyben halmozott:

- a) az alany, a határozó és az állítmány;
- b) az alany, az állítmány és a tárgy;
- c) a jelző és a határozó;
- d) a tárgy és a jelző!

112. Bél Mátyás a XVIII. században a következőket írta a csehekről!

A magyar ruhát válogatás nélkül mindenki szereti, de a parasztoké bővebb, mint ami a mi népünknel szokásos. Akik a Kárpátok lábához közelebb laknak, jobban öltözködnek, mint akik ezen túl élnek. Mindkettő a sötétkéék anyagot kedveli, amiből az alsóruha készül. Erre vetnek mentét vagy szőrös gubát. Vállasak ugyanis, erős nyakúak, majdhogynem sasszeműek, széles mellűek, tagbaszakadtak. Mivel ilyen a természetük, a munkát, különösen a mezőgazdaságit, nagyon jól bírják; ez főként szőlő- és földművelésből áll. Mindkét foglalkozást nagy szorgalommal űzik, ha a föld megengedi. Bár nagyon dolgozó nép, jókedvű, különösen ünnepnapokon, és amikor munkaszünet van. Mindjárt megszólal az utcán a bőrduda, gyorsan összesereglenek, és még józanon táncra kelnek.

- Írd ki a szövegből a mellérendelő szószerkezeteket! Határozd meg a fajtájukat!

113. Alkoss mellérendelő szószerkezetet a megadott szavak segítségével!

illatos, de ; nemcsak virágot, hanem is; akár gyümölcsöt, akár ...; nem beteg, tehát ...; egészséges, ugyanis ...

A SZÓSZERKEZETCSOPORTOK

A szószerkezetek egymáshoz kapcsolódva nagyobb egységeket, szószerkezetcsoportokat alkothatnak. Ezeknek a legfontosabb típusai: a *szószerkezetsor*, a *szószerkezetborkor* és a *szószerkezetlánc*.

1. A szószerkezetsor olyan mellérendelő szószerkezetcsoport, amelyben különmemű mellérendelő szószerkezetek kapcsolódnak össze.

Pl.: *szép is, okos is, de lusta* – a két első tag egymással kapcsolatos, a harmadik viszont ellentétes viszonyban áll;

nem tanulni, hanem akár pihenni, akár sétálni – az első taggal ellentétes viszonyban áll a második és a harmadik;

sovány és magas, de lassú, tehát nyugodt stb.

Ábrázolva:

[sovány – magas] ↔ [lassú → nyugodt]

2. A szószerkezetborkor alárendelő szószerkezetcsoport, ahol egy közös alaptaghoz két vagy több különmemű, egymástól független alárendelt tag kapcsolódik.

Pl.: *barátnőmmel kíváncsian álltunk a kirakat előtt* – a közös *álltunk* alaptaghoz három különmemű határozó kapcsolódik;

délután a barátommal filmet nézünk a moziban – a közös *nézünk* alaptaghoz kapcsolódik a *délután*, *barátommal* és a *moziban* különmemű határozó, valamint a *filmet* tárgy.

Ábrázolva:

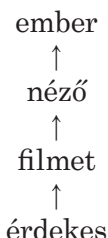
nézünk
↗ ↖ ↗ ↖
délután filmet moziban barátommal

3. A szószerkezetlánc lépcsőzetes, láncolatos szószerkezet, ahol az alaptag alárendelt tagja egyben alaptagja egy újabb alárendelt tagnak.

Pl.: *nehéz táskát cipelő gyerek* – a *gyerek* alaptag elsőrendű bővítménye a *cipelő* jelző, ez egyben alaptagja a másodrendű bővítménynek, a *táskát* tárgynak, amely alaptagja a harmadrendű bővítménynek, a *nehéz* jelzőnek;

gyorsan beszélő ember; érdekes filmet néző ember stb.

Ábrázolva:

114. Keresd ki az alábbi mondatok szó szerkezetcsopotjait! Írd ki, és határozd meg fajtájukat!

1. Két dalnoka is volt, két árva fiú; öltözteti cifrán bársonyba puhába... (*Arany János*) **2.** S leszünk hatalmas hullámok árja. (*Vörösmarty Mihály*) **3.** János az erdőben mindig beljebb haladt. (*Petőfi Sándor*) **4.** Egy toronyszerű épület tetejéről nagyobbára lekopott a zsindegy. (*Jókai Mór*) **5.** Itt küzdenek honért a hős Árpádnak hadai. (*Vörösmarty Mihály*) **6.** Most itt ülök roppant hegyek közt, betegen a többi beteg közt. (*Tóth Árpád*) **7.** Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálíg, vagy ez a mi hitünk valóságra válik. (*Ady Endre*)

115. Olvasd el a következő szemelvényt! Írd ki a mondatokból a szó szerkezetcsoportokat, majd határozd meg a típusukat!

Szótárt lapozgatok. Van-e a szótárnál gazdagabb, élőbb, lelkesebb valami? Benne van nyelvünk összes szava. Benne van a virágok, ásványok, rovarok, háziállatok, fenevadak, a szerszámok, a közlekedési eszközök és felszerelések, a fegyverek és hangszerek, a mesterségek, a testrészek és nyavalyák neve. Benne van a gyöngédség és a durvaság minden árnyalata, az udvariasság és a gorombaság, a szemérem és trágárság, a szépség és a rútság, az illat és a bűz, a tisztaság és a szutyok, a boldogság és a boldogtalanság, az önfeláldozás és a gyilkosság. Benne van a múltam, a jelenem és a jövőm. Benne van az életem. Benne van a halálom is. Benne van a sorsom.

(Részlet *Kosztolányi Dezső* Szótárt lapozgatok c. írásából)

116. Bővítsd szó szerkezetcsoporttá az alábbi szó szerkezeteket!

repülő méhek; vagy mi, vagy ti; szeret aludni; hangosan nevet; nem ma, hanem holnap; táncolni a táncot; tegnap utazott; érkező vendégek

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Határozd meg a szószerkezet fogalmát!
2. Milyen szófajú szavak alkothatnak szószerkezetet? Melyek nem?
3. Mi az állandó szókapcsolat?
4. Nevezd meg a szószerkezet fajtáit!
5. Mi jellemzi az alanyi-állítmányi szószerkezetet?
6. Határozd meg az odaértett alany fogalmát!
7. Nevezd meg az alárendelő szószerkezet fajtáit!
8. Milyen az alanyos szószerkezet?
9. Mit tudsz a mellérendelő szószerkezetről?
10. Sorold fel a mellérendelő szószerkezetek fajtáit!
11. Miben tér el az alárendelő és mellérendelő szószerkezetek ábrázolása?
12. Mi a szószerkezetecsoporthoz?
13. Nevezd meg a szószerkezetecsoporthoz fajtáit!

2. Milyen szószerkezetek alkotják Wass Albert versét? Határozd meg, és írd ki csoportosítva a tanult szószerkezeteket!

FEBRUÁR

Köd imbolyog az ólmos, szürke égen,
A völgy kietlen, a mező halott.
Nem csillan fény a dombok tó-szemében,
Borzongnak a tölgyek sötét alakot.
Olvad a hó a hegyormokon,
S a néma fenyves lágy szellőt szítál,
Itt-ott fehérítő tiszta foltokon
A zúzmarás tél búcsú-képe áll.
A szirteken nem harsog a patak,
A fű nem zöldül, s nem zeng a madár,
Nyomasztó, szürke ködfátyol alatt
A nagy természet új életre vár

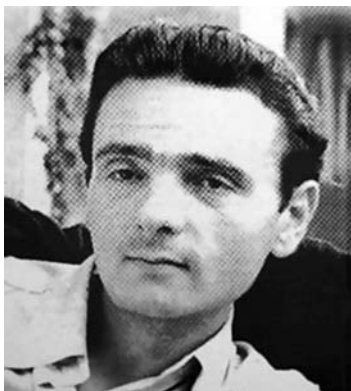
3. Pótold az alábbi mondatok alanyi-állítmányi szerkezetének hiányzó tagját!

1. Balra át! 2. Honnan ez a jó hangulat? 3. Kinek a pap, kinek a papné. (Köszönet) 4. Vizet prédikál, és bort iszik. (Köszönet)

5. Házunk előtt bólingató akácfa. 6. Orvost ide gyorsan! 7. Jó reggelt!
8. Letésem a lantot. Nyugodjék. (Arany János) 9. Ellopták a szívemet, úgy érzem. (Népdal) 10. Ne félj, babám, nem megyek világra: nemzetemnek vagyok katonája. (Arany János)

4. Írd ki Kovács Vilmos verséből az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket! Határozd meg, milyen szófajjal vannak kifejezve!

VERECKE

Kovács Vilmos
(kárpátalja.net)

Ez hát a hon... Ez irdatlan
hegyek közé szorult katlan.
S az út... Kígyó vedlett bőre.
Hány népet vitt temetőre.
S hozott engem, ezer éve,
Árpád török szava, vére
bélyegével homlokomon...
Szerzett ellen, vesztett rokon
átka hull rám, mint a rontás.
Perli-e még ezt a hont más?

Fenyő sussan, lombja lebben:
besenyő-nyíl a mellemben,
szakadékok; szakadt sebek,
útpor-felleg: megy a sereg,
elmegy, s engem hagynak sírnak...
Ágyékból most fák nyílnak,
fényes szemem kivirágzik,
szájam havas vihart habzik,

málló szirtbe temessetek,
fejem alatt korhadtt nyereg,
két lábamnál lócsont sárgul –
ősi jognak bizonyságul,
mert ez az út, kígyó bőre,
s kit nem vitt már temetőre,
s ki tudja még, kit hoz erre,
menni vele ölre, perre.

5. Az alábbi igék, igenevek melyikével alkotható tárgyas szó szerkezet, és melyikével nem! Magyarázd meg, miért! A tárgyas szó szerkezeteket írd be a füzetbe!

kapál, áll, mászni, ehető, ül, rakni, olvas, alvó, ölelve, utazik, mos, végzi

6. Ismételd meg Arany János Toldi c. elbeszélő költeményének az *Előhangját*! Írd ki a tárgyas szó szerkezeteket!

Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon:
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem
Majd kilenc-tíz ember-öltő régiségben.
Rémlik, mintha látnám természetes növést,
Pusztító csatában szálfá-öklelését,
Hallanám dübörgő hangjait szavának,
Kit ma képzelnétek Isten haragjának.
Ez volt ám az ember, ha kellett, a gáton,
Nem terem ma párja hetedhét országon;
Ha most feltámadna s eljöne közétek,
Minden dolgát szemfényvesztésnek hinnétek.
Hárman sem birnátok súlyos buzogányát,
Parittyaköveit, öklelő kopjáját;
Elhülnétek, látva rettenetes pajzsát,
És, kit csizmáján viselt, sarkantyúját.

7. Olvasd el, és mondd meg, mit jelentenek, milyen esetekben mondhatjuk a következő közmondásokat, szólásokat! Írd ki a jelzős szó szerkezeteket!

Vak tyúk is talál szemet.
Öntsünk tiszta vizet a pohárba.
Járt utat a járatlanért el ne hagyj!
A hazug embert hamarabb utoléri, mint a sánta kutyát.
A könyvek néma mesterek.
Szegény embert még az ág is húzza.

• Milyen mondatrészt bővítenek ezek a tárgyas szó szerkezetek?

8. Keresd ki a következő Toldi-idézet határozós szó szerkezeit, majd állapítsd meg a tagok szófaját! Található-e mellérendelő szó szerkezet az idézetben?

Miklós messze tette magát azon az éjjel,
Szembeszállt esővel, villámmal és széllel,
És midőn a hajnal a homályt elverte,
Magát egy sivatag pusztaságban lelte.
Ki volt útitársa a kietlen pusztán?
A nap ment utána a kék égen úszván:
Elérte, elhagyta; otthagyt a magában,
A barátságtalan nedves éjszakában.

9. Olvasd el *Lőrincze Lajos* gondolatait! Írd ki a mellérendelő szó szerkezeteket! Határozd meg a fajtájukat!

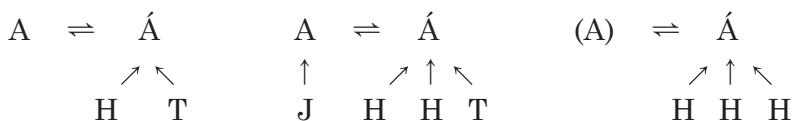
Igen fontos, hogy írásod, beszéded ne csak az észnek szóljon. Legyen világos, értelmes, logikus, célratoró, de emellett hasson az érzelemre, a szépérzésekre is. Legyen ízléses, formás. A nyelv nemcsak gondolat-közvetítő, hanem egyúttal igen nagy hatású művészi eszköz is. Olyan, mint egy hatalmas orgona vagy még inkább, mint egy gazdag, teljes zenekar. Csak érteni kell a megszólaltatáshoz, ismerni kell a titkait! A jó írók, a nyelv művészei példát mutatnak rá, hogyan is kell egy írásművet úgy felépíteni, hogy az egyes részek összhangban legyenek egymással, hogy a stílus, a nyelvi forma a tartalomhoz igazodjék.

(*Lőrincze Lajos: Édes anyanyelvünk*)

Lőrincze Lajos, a sokoldalú példakép (anyanyelvapolo.hu)

10. Alkoss mondatokat az ábrák felhasználásával!

11. Határozd meg, milyen szó szerkezetek találhatók az alábbi mondatokban!

1. Piros, sárga és kék virágokat szedtünk. 2. Szeretünk pozitív jövőképet elképzelni. 3. Estére valamennyi lovas zsákmánnyal gazdagon megrakodva tért vissza. 4. Valamennyi lovas visszatért az egri várba. 5. A testvérek az apjuk építtette házban laktak.

AZ EGYSZERŰ MONDAT BELSŐ SZERKEZETE

Már az előző részben beszéltünk róla, hogy az állítmány és az alany a mondat két fő része, melyek egyenrangúak. A két fő mondatrész alanyi-állítmányi, illetve állítmányi-alanyi szó szerkezetet alkot.

Az alany és az állítmány önmagukban is alkothatnak teljes szerkezetű mondatot. Ezek a mondatok a tőmondatok.

Pl.: *A kislány énekel.*

A tőmondatban csak alany és állítmány van, de mindkét tag lehet halmazott (mellérendelő szó szerkezet) is.

Pl.: *A kislányok is, a fiúk is énekelnek és táncolnak.*

A mondatok többségében azonban az alany és az állítmány mellett más mondatrész, bővítmény is áll. Ezek a **bővített mondatok**. A bővítmények az alanyon és az állítmányon keresztül kapcsolódnak a mondatba. Mindkét fő mondatrész lehet alárendelő szó szerkezet (szó szerkezetcsoporthoz) alaptagja is, amelyet az alárendelt tag bővít (tagok bővítenek). Az alanyt és bővítményeit a mondat **alanyi részének**, az állítmányt és bővítményeit **állítmányi résznek** nevezzük.

Az állítmány bővítményei a tárgy és a határozók, az alany bővítményei pedig többnyire a jelzők.

Vizsgáljuk meg az alábbi mondat leírását és ábrázolását lépésről lépésre!

1.

Alany $\Rightarrow$ Állítmány

Mit állapítunk meg?

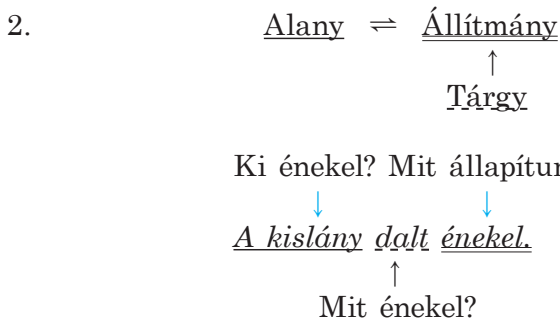

A kislány énekel.

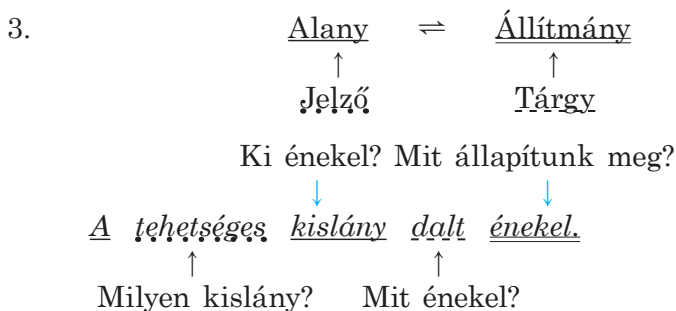

Ki énekel? (Kiről állapítjuk meg?)

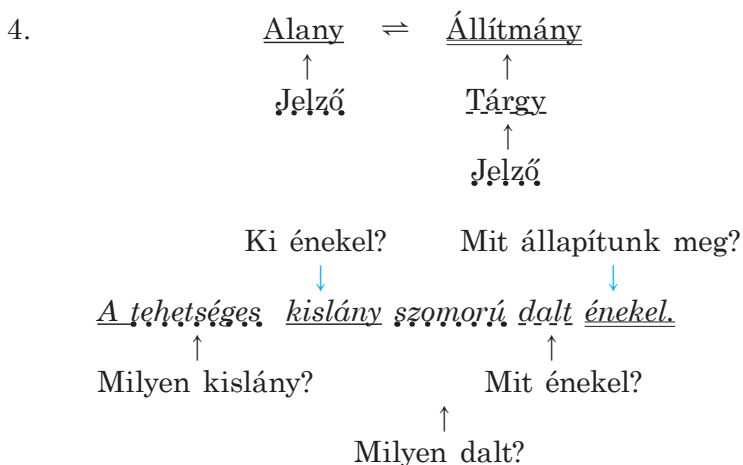
Ebben a példában a legegyszerűbb mondat szerkezetét figyelhetjük meg: valakiről megállapítunk valamit. A megállapítást kifejező ige a mondat **állítmánya**, a főnév pedig, amely azt nevezi meg, akiről megállapítunk valamit: a mondat **alanya**. Ez a tőmondat.

Ez a mondat már bővített mondat, tárggyal bővítettük a mondat állítmányát.

Ebben a mondatban a mondat alanyát bővítettük jelzővel.

A 4. mondatban a tárgyat pontosítottuk, amikor egy jelzőt kapcsoltunk hozzá.

Ahogy haladunk lépésről lépésre, s a mondatot mindig bővítjük egy-egy mondatrésszel, ezzel pontosabbá tesszük a jelentését. Így egy mondatpiramist kapunk. A mondatpiramis csúcsán egy tőmondat áll. A többi mondat az alanyhoz és az állítmányhoz (vagy mind a kettőhöz) olyan mondatrészt kapcsol, amelyek bővítik a mondatot.

A tanuló ír.

A tanuló dolgozatot ír.

A tanuló az osztályban dolgozatot ír.

A tanuló a hűvös osztályban dolgozatot ír.

A kitűnő tanuló a hűvös osztályban dolgozatot ír.

A kitűnő tanuló délután a hűvös osztályban dolgozatot ír.

A kitűnő tanuló délután a hűvös osztályban témazáró dolgozatot ír.

Korábban már beszéltünk arról, hogy vannak olyan mondataink, amelyekből hiányzik az alany, vagy az állítmány, vagy mindkét fő mondatrész. Ezek a **hiányos mondatok**.

Pl.: *Tegnap megszületett.*

Azt a mondatot pedig, amely nem tagolható alanyi és állítmányi részre, azaz nem ismerhető fel benne az alany és állítmány, **tagolatlan mondat**nak nevezzük.

Pl.: *Hurrá!*

117. Bővítsd az alábbi tőmondatokat minél több mondatrésszel! A mondatokat írd be a füzetbe!

A tudós kutat. A mérnök rajzol. Szól a rádió. Hull a hó. Kirándul az osztály.

118. Szűkítsd a mondatokat tőmondatokká! Mi a véleményed ezekről a mondatokról?

A tudós a természetben figyel meg a jelenségeket.

A cipész jó minőségű bőrből készíti el az elegáns cipőket.

Sárga falevelek hullanak az őszi fákról.

Nagy tömeg várt az iskola bejáratánál.

A híres hegymászók élménybeszámolót tartottak az iskolásoknak.

119. Olvasd el a regényrészletet! A leírásban felismerheted Gullivert, aki orvosként egy hajóra szegődött és hajótörést szenvedett. Vajon kinek az országába került a főszereplő?

Az elhagyott templom hideg kőpadlóján nem valami kényelmes alvás esett. Fel is ébredt Gulliver korán, még napkelte előtt. Kimászott a lakásából, s mikor a nap felbukkant a láthatár szélén, felállt, hogy szétnézzen egy kicsit a környéken. No hiszen volt mit néznie! Gyönyörűséges kerthez hasonlított a vidék. A szántóföldek mintha virágágyak lettek volna csinos kerítésekkel a zöld erdők között. A fák nem emelkedtek magasabbra fél méternél, az erdők területe pedig alig volt több négy-öt négyzetméternél. Túl az erdőkön, túl a virágzó szántóföldeken a büszke főváros emelkedett. Palotái aligha értek volna Gulliver térdéig. A város szélesen elterpeszkedett, és olyan volt, mint valami festett kép.

(Részlet *Jonathan Swift* Gulliver utazásai c. regényéből)

• Írd ki a mondatokból az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket!

120. Írd le a közmondásokat, és ábrázold azok szó szerkezeit!

A munka dicséri mesterét.

A jó szakember aranyat ér.

Hamar munka ritkán jó.

A rest kétszer fárad.

A vízbe fuló a szalmaszálba is kapaszkodik.

A hitet és szeretetet senkire sem lehet rákényszeríteni.

AZ ÁLLÍTMÁNY

Az állítmány a mondat egyik fő része, amellyel az alanyról állítunk, megállapítunk valamit.

Kérdése: mit állítunk?

Jelölése : _____

Rövidítése: Á

A kép alapján mondatokat alkottunk. Milyen kérdésre felelnek, és milyen szófajok a kiemelt szavak?

Hideg van. Húvös szél támad a hegyek felől. Sűrű, sötét fellegek gyülekeznek az égen. Kihalt az utca. Már esik is az eső. A gyerekek

nem mennek le a játszótérre. A lányok édesanyjuknak segítenek a konyhában. Az öccsüknek az édesapjuk mesél a szobában. Hideg ma-radhat az idő még napokig.

Szakad az eső (orszagalbum.hu)

Megfigyelhettük, hogy a kiemelt szavak jellegzetes szófaja az ige, de lehet más szófaj is. Nézzük meg, milyen szófaj lehet állítmány:

- **ige:** *Repül a nehéz kő: ki tudja, hol áll meg?* (Arany János)
- **főnév:** *Nekem már a tavasz is ellenség.* (Babits Mihály)
- **főnévi igenév:** *Megismerni a kanászt cifra járásáról.* (Népdal)
- **melléknév:** *Sötét a bánya, de égnek benne a mécsesek.* (Petőfi Sándor)
- **melléknévi igenév:** *A második feladat lemásolandó, a harmadik megtanulandó.*
- **számnév:** *Ez már nekem is sok.*
- **névmás:** *Enyém a mosás, tied a takarítás.*

Az állítmányt aszerint osztályozzuk, hogy milyen szófajjal van kifejezve. Lehet:

- a) **igei állítmány,**
- b) **névszói állítmány,**
- c) **névszói-igei állítmány.**

Jó, ha tudod!

Az állítmány egyetlen olyan mondatrész, mely önállóan, más mondatrészek részvétele nélkül képes teljes (nem hiányos) szerkezetű mondatot alkotni. Pl.: *Jössz? Siessünk! Hajnalodik. Álmos vagyok.*

Az állítmány szervezi meg a tagolt mondat minimális szerkezetét. Gazdag nyelvtani jelentéstartalma és alakváltoztató képessége folytán az állítmány a mondat legdinamikusabb része. Fogalmi jelentéstartalma mellett az állítmány kifejezi a mód, az idő, a szám és a személy nyelvtani jelentését is. Ezt **modalitás**nak nevezzük.

121. Keresd meg a mondatokban az alanyt és az állítmány! Határozd meg az állítmány módját, idejét, személyét és számát!

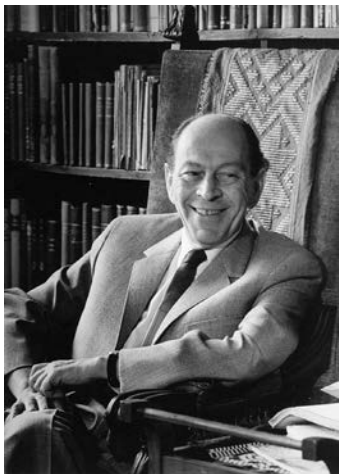
1. A nap akkor már a földet érintette, mikor Jancsi a nyájt félig összeszedte, nem tudja, hol lehet annak másik fele... **2.** Barna menyecskének szeme közé néztem, az én szemem fénye elveszett egészen. **3.** Szabadságért küzdött az ifjú, s börtönbe dobták, ottan ül... **4.** Elmennék én haza, itt hagynám ezeket. **5.** Ne fogjon senki könnyelműen a húrok pengetéséhez! **6.** Csapd vissza, fiam, a gyepre paripádat, ne ülj rá; ne hagyd itt szegény vén apádat!

(Petőfi Sándor verseiből)

122. Olvasd el figyelmesen Örkény István egyperces novelláját! Kiről vagy miről szól a szöveg? Mi utal rá a szövegben? Hogyan befolyásolja a szöveg értelmét, hogy konkrét megnevezésformák helyett csak nyelvtani utalóelemek vonatkoznak rá a szövegben?

HALHATATLANSÁG

Örkény István
(orkenyistvan.hu)

Már nem volt fiatal, de még elég jól bírta magát; ismerték és félték a nádas lakói, de még azon túl is, közelben-távolban, minden négylábú lény. Látása nem romlott, s ha ezer méteres magasságból kiszemelte zsákmányát, úgy csapott le rá, mint egy kalapács, mely egyetlen ütéssel veri be a szöveget.

És így, viruló korában, ereje teljében, két lassú szárnycsapás között egyszer csak megállt a szíve. De nem mertek előbújni sem a nyulak, sem az ürgék, sem a környező falvak baromfiai, mert ő ott lebegett ezer méter magasban, kiterjesztett szárnyával, fenyegető mozdulatlanságban túlélve a halált még két vagy három perccel, míg el nem állt a szél.

• Keresd meg a szövegben a predikatív szó szerkezeteket! Állapítsd meg az állítmány szófaját!

123. Írd le az alábbi igék megadott alakját! A kapott alakot foglald mondatba!

- a) lát – felszólító mód, T/1., tárgyas ragozás;
- b) vár – felszólító mód, T/2., alanyi ragozás;
- c) bont – kijelentő mód, jelen idő, T/2., tárgyas ragozás;
- d) hív – felszólító mód, E/2., alanyi ragozás;
- e) tesz – felszólító mód, E/2., tárgyas ragozás;
- f) dagaszt – kijelentő mód, jelen idő, T/2., tárgyas ragozás.

124. Olvasd el kifejezően *Szabó Lőrinc* versét! Írd ki a mondatokból az állítmányt, határozd meg a jelentését! Melyek azok a szavak, amelyek hozzátartoznak az állítmányhoz?

TENGEREN

Visz a hajó, ringat a tenger,
elnyúlok a fedélzeten.
Ez a kékség, amiben úszunk,
tán a mennyország ideleinn,

ez a kékség, amiben úszunk,
 eget és földet összefog
 és lent a hullámozó magasság,
 fent a szárnyrakelt víz suhog.

Vitorlás hajó (mosaicon.hu)

S ebben a tükrös ragyogásban,
csobogó ég és víz között,
elszáll az emberi sötétség,
amely idáig üldözött:

Visz a hajó, ringat a hullám,
a gép morajlik csendesen,
ez a kékség, amiben úszunk,
tán a mennyország ideleinn.

könnyű vagyok s a könnyű lélek
könnyűnek érzi a jövőt,
minden gyötrelmét elfelejti
a megváltó szépség előtt.

Lent az ég ragyog, fent a tenger, –
ez a nagy fény meggyógyított;
most megint örülök, hogy élek,
hogy élek és ember vagyok.

AZ IGEI ÁLLÍTMÁNY

Az igei állítmány cselekvést, történést és az alany létezését fejezi ki. Az igealak megjelöli a cselekvés, történet idejét, módját, a cselekvő személyét, számát, utal a tárgy meglétére, határozottságára is. Az állítmány jellegzetes szófaja az ige.

- **Az alany cselekszik:**
*Felszántom a császár udvarát,
Belévetem hazám búbját.* (Népdal)
- **Az alannal történik valami:**
*Tüzesen **süt le** a nyári nap sugára
Az ég tetejéről a juhászbojtárra.* (Petőfi Sándor)
- **Az alany van, létezik (vagy nincs, nem létezik):**
*Kezed ott **van** a karodon, a markolaton...
Ki **fog élni**, ha nem te, dicsőn, szabadon?* (Petőfi Sándor)

Azonban az igét más szófaj (főnév, melléknév) szerepében is használhatjuk. Akkor más mondatrész is lehet, nemcsak igei állítmány.

Pl.: *Mindenkinek már **mehetnékje** van.* (Mije van? – alany)
*Ennek **nebántsd** a neve!* (Mi a neve? – névszói állítmány)
*A diákok alig tudták visszatartani a **nevethetnékjüket**.* (Mit? – tárgy)
*Elment **maradra**.* (Hová? – helyhatározó)
*A **teddide-teddoda** viselkedésed sehova nem vezet.* (Milyen? – jelző)

Figyelembe kell vennünk, hogy némelyik állítmányt összetett igealakkal tudjuk csak kifejezni.

A jövő idejű (győzni fog) és a feltételes módú, múlt idejű (győzött volna) igealakok két szóból állnak; ezek az összetett igealakok együtt alkotják az igei állítmányt.

Pl.: *Holnap **győzni fogunk**. A csapat **győzött volna**, de kiállítottak egy játékost.*

Jó, ha tudod!

A hangsúlytalan **van** állítmány gyakran elmarad a mondatból.

Pl.: *Itt az idő. Hol a gyerek? Rajtunk a sor.*

A személyes névmás hiánya nem számít szerkezeti hiánynak, mert a magyar nyelvben hangsúlytalan helyzetben nem tesszük ki a személyes névmást. A megszólítás nem része a mondatnak, tehát nem alany.

Pl.: *Kati, (te) olvas hangosabban!*

A módosítószó (nem, sem) az állítmány része. Ugyancsak az állítmány része a fordított szórendű elváló igekötő is.

Pl.: *Péter nem ment el a kirándulásra.*

Ha a mondat alanyáról azt állapítjuk meg, hogy *mit csinál* vagy *mi történik vele*, akkor a mondatnak igei állít-

mánya van. Az ige a mondatban mindig állítmány, de az állítmány nem mindig ige.

125. Másold le a mondatokat! Keresd meg a mondatokban az alanyt és az állítmányt! Határozd meg az állítmány jelentését!

1. Minden, minden a régi, de én hol élek, járok? (*Ady Endre*) **2.** Nincs talán még elfeledve a dal, melyre egykor tanítottalak?! (*Tompai Mihály*) **3.** Felhőbe hanyatlik a drégeli rom, rá visszasüt a nap, ádáz tusa napja... (*Arany János*) **4.** Mindent megtettünk, amit kívánt a becsület. (*Petőfi Sándor*) **5.** Csicsijgat, csittit, csókol, altat s szent, békés, falusi hatalmak ülnek majd a szivemre. (*Ady Endre*) **6.** Áll-e még az ősz Peterdi háza? Él-e még a régi harc fia? (*Vörösmarty Mihály*) **7.** Ragyoghat a nap az égen; te sötétben, feketében látsz mindent, ha bánatod van. (*Reviczky Gyula*)

126. Elemezd szerkezetileg a kiemelt szavakat, határozd meg a szófaji értéküket!

1. Jönnek majd a **nemszeretem** napok. **2.** Lesz itt még **haddel-hadd!** **3.** Jujuj, lesz itt **nemulass!** **4.** Felajánlottak amolyan **külddki-hívdbe** munkát. **5.** Mától kezdve **hallgass** a neved! **6.** **Beszélhetnék**je miatt az egész osztály büntetésben van. **7.** Este amolyan **eszemiszom** lesz a klubban. **8.** Nem sok **mersze** lesz majd ezután.

127. Írd le a következő igék felszólító módú, tárgyas ragozású, E/2. személyű hosszabb és rövidebb alakját! (Például: néz – nézzed – nézd.)

olvas, hisz, edz, vet, szakít, tapaszt, hagy, mos

• Elemezd az igék alakját! Milyen mássalhangzótörvényt ismertél fel az esetekben? Magyarázd meg a helyesírásukat!

128. *Karinthy Frigyes* neve és humoros beszólásai mindenki számára ismertek. Olvasd el a következő szöveget, s mondd meg, mi adja annak poénját!

KARINTHY EGY SZÓJÁTÉKA

Egy Andrásy úti kávéházba betért egy fiatal költőóriás.

Barátai már várták. A ruhatáros nyomban odarohan az újonnan érkezetthez, és le akarta segíteni a kabátját.

– Mit akar? – kérdezte mogorván a költő.

– A ruhatárba vinni a kabátot.

– Azt nem! – felelte mogorván az ifjú. – Azt nem! Nem bízom magukra a kabátot. Nézze meg, tele van a zsebe értékes kézirattal. Csak hagyja itt. Majd egy székre teszem magam mellé.

A ruhatáros megnyugodva visszatért helyére. A költő levetette a kabátját és egy székre helyezte, majd ő maga leült és fontoskodva magyarázni kezdett a fiúknak, hogy egész kötetre való vers van a zsebeiben. És most érzi igazán, mekkora tehetség birtokában van.

Alig múlt negyedóra, egy szakavatott kabáttolvaj ellopta a verssel bélelt kabátot. Amikor a költő észrevette a szörnyű veszteségét, a tolvaj már túl volt árkon, bokron, zálogházon.

Az ifjú költő magából kikelve vonta felelősségre a kávést. Az viszont hidegvérrel hivatkozott a ruhatárra és sajnálattal utasította vissza a felelősséget. De bánta ő is az esetet, azért megkérdezte:

– De hát hogyan lehetséges, hogy az urak nem vették észre a tolvajt?

Az asztalnál néma csendben figyelve ott ült Karinthy Frigyes is. Közbeszólt:

- Nem is volt itt tolvaj. Az a kabát magától ment el...
- Hogyan? – meredt rá mindenki az asztal körül.
- Vitték a verslábak – felelte Karinthy kissé kaján mosollyal.

(Bisztray Gyula)

- Írd ki a szövegből az igei állítmányokat, és elemezd őket!

- 129.** Sajnos gyakran hallhatod a következő mondatokat. Javítsd ki a mondatban előforduló nyelvhelyességi hibákat! A mondatokat írd be a füzetbe, és húzd alá az állítmányokat!

Nem bocsátanak meg annak, aki cserben hagyta engemet.

Sohasem hazudnék neked.

Én is szívesen felhúznék egy kényelmes cipőt.

Mondanék neked egy történetet, de megharagszol érte.

Én is tudnék segíteni a kerti munkában, de sok a házi feladatom.

Kiválasztanak egy jó könyvet a polcra.

- 130.** Olvasd el *Zelk Zoltán* versrészletét némán, majd hangosan! A versszakok mondataiban ritkán találunk állítmányt. Hogyan befolyásolja ez a szöveg hatását?

KI VÁR AZ ÁLLOMÁSON?

Batyuk. Bogos zsineggel átkötött kosarak.

Szikrák darázsfelhője a fölvert ég alatt.

Egy rétisas az ágon. A fűben egy csikó.

És perzselt, tikkadt tájak. És sistereg a hó.

Volt esztendőik sínpárján, tél s nyár váltóin át

düldöngelő lámpafényben egy tenyérynél világ.

Nem Párizs és nem Róma és nem az Alpeselek –

tátott száju kis falvak, báméskodó hegyek.

131. Sokan használják rosszul a szólásokat, közmondásokat. Javítsd ki a nem megfelelő állítmányokat, majd így írd be azokat a füzetbe!

1. Nem vásik hozzá a foga. **2.** Lángol a keze alatt a munka. **3.** Rossz fát rakott a tűzre. **4.** Nem nehéz Katát táncba vinni. **5.** A Duna vize se veszi le az emberről a gyalázatot. **6.** Nem pottyán messze az alma a fájától. **7.** Rámegy a rúd. **8.** Két malomban darálnak.

A NÉVSZÓI ÁLLÍTMÁNY

A mondat állítmánya lehet névszó is.

A névszói állítmány azt fejezi ki, hogy az alany *ki* vagy *mi*, *milyen* vagy *mennyi*.

Az édesanyám tanárnő. (főnév)

Az osztály világos. (melléknév)

Sok a hibád. (számnév)

Mennyi az értéke? (névmás)

A névszói állítmány mindig ragtalan névszó.

Felvehet azonban jeleket:

1. **-k** többesjelet: **Szépek** az elkészült felvételek.
2. birtokos személyjelet: Az iskola a második **otthonunk**.
3. **-é** birtokjelet: Ártatlanság képe a **bánaté**. (Vörösmarty Mihály)
4. fokjelet: **Szebb** a páva, mint a pulyka. (Mondóka)

Mindazok a mondatok, amelyekben az állítmány névszó, kijelentő módot és jelen időt fejeznek ki; a mondat alanya pedig egyes vagy többes számú 3. személy.

Amikor főnév áll állítmányként a mondatban, felismerése némi gondot okozhat, ha az alany is főnév. A következőképpen ismerhetjük fel:

- ha csak az egyik főnév előtt áll névelő, úgy a névelős főnév az alany, függetlenül a szórendtől. Az alany a szűkebb körű fogalmat jelzi. Pl.: *A nővérem óvónő;*
- ha mindkét főnév előtt található névelő (vagy egyik előtt sem), akkor azonosítás van a mondatban (az alany és az állítmány fogalomköre azonos). Ilyen esetben az alany áll az első helyen. Pl.: *Kislányom óvodás. A nővérem a példaképem.*

Jó, ha tudod!

A tulajdonnév csak akkor lehet állítmány, ha személyes névmás áll mellette. Pl.: *Ő Szabó Viktor.*

132. Állapítsd meg, milyen szófaj fejezi ki a mondatok névszói állítmányát!

1. *Bogáncs Fekete István kutyáról szóló regényének állatszereplője.*
2. *Miénk a világ.* 3. *Közös lónak túrós a háta.* 4. *Kié a kabát?* 5. *Jobb adni, mint kapni.* 6. *Egy a lényeg.* 7. *Széchenyi István a legnagyobb magyar.*

133. Tudod-e, mit jelent a *tiszavirág életű* kifejezés, és milyen virág a tiszavirág? Többet fogsz tudni erről a szöveg elolvasása után.

A tiszavirág valójában igen kevés ideig él, mindössze néhány órát. A fejlődése azonban hosszú ideig tart. A kifejlett állat vízbe bocsátja petéit. A peték ragadós burokkal tapadnak az iszaphoz vagy a kövekhez. Ezekből körülbelül öt hét múlva kel ki a lárva. Az a folyófenékbe fúródva él, fejlődik három évig. A harmadik évben aztán a kifejlett állat leéli „tiszavirág életét”. Hasonlóan rövid életű a házi légy. Általában 20–25 napig él. Az emlősök közül az erdei egér közismerten rövid életű, összesen 20 hónap az élettartama.

(*Tankönyvből*)

Tiszavirágzás (szeged.hu)

- Milyen állítmányokat tartalmaz a szöveg?
- Írd ki az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket! Határozd meg az állítmány fajtát és azt, milyen szófajjal van kifejezve!

134. Tudományos és közéleti stílusú szövegekben gyakran találkozunk a névszói állítmány túlzott használatával. Alakítsd át a mondatok névszói állítmányát igei állítmánnyá!

Az országgyűlés egyik napirendi pontja a határon túl élő magyarok érdekeinek hatékonyabb képviseletének megoldása.

Megengedhetetlen a az egyéni érdekek közösség kárára történő érvényesítése.

Tűrhetetlen a fiatalkori bűnözés megelőzésének nem megfelelő kezelése.

135. A huszti várrom meglátogatása nagyon sok ember számára felejthetetlen élményt nyújt. A történelem szele csap meg mindenkit, aki felgyalogol a várromhoz vezető kanyargós ösvényen, bejárja az egykori várudvart.

A huszti vár a középkori Magyarország egyik legerősebb és legjelentősebb vára volt. A várrom a mai Ukrajna területén található.

A XII. századtól fontos stratégiai szereppel bír, ellenőrzése alatt tartotta az aknaszlatinai sóbányákhoz vezető utat és több koronaváros védelmét is ellátta. A jól védhető várat a tatár, török, Habsburg-csapatok többször ostromolták. 1541 után fokozatosan az Erdélyi Fejedelemség kulcsfontosságú erődítményévé vált, urai mind előkelő erdélyi fejedelmek voltak. A Rákóczi-szabadságharc egyik központja, csak a szabadságharc bukása után jutott az osztrákok kezére. A császár utasítást adott a lerombolására, de ekkor még elkerülte sorsát. Végül 1766-ban a sok ostrom és hadi esemény viszonylatában jóval egyszerűbb ok végzett a várral. Villám sújtott a tornyába, mely után tűzvész keletkezett, a tűz elérte a lőporraktárt, ami felrobbanva maradandó sérüléseket okozott az épületben. A várat soha nem építették újjá.

(Folyóiratból)

A huszti várrom ([wikimapia.org](https://www.wikimapia.org))

- Határozd meg a szöveg fajtáját!
- Írd ki az állítmányokat, határozd meg a kifejezőeszközeit!

136. Írd ki az alábbi szövegből az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket, az odaértett alanyúakat is! Határozd meg a szó szerkezettagok szófaját!

A SZÓNOKLÁSRÓL

A műfordítás alkotás és nem másolás. A művész azzal a verssel, melyet a nyelvén új formába önt, olyan kapcsolatban van, mint az életével, melynek rezzenéseit tulajdon verseiben rögzíti meg. Élmény számára egy idegen költő verse. Lélekkel, saját lelkével kell átítatni, különben nem kel életre. Ennek az a következménye, hogy mindig rajta hagyja egyéniségét. Ha ezt eltünteti, akkor megbénítja a verset, megöli az ütemet. Az igazi műfordítás nem is úgy viszonylik az eredetihez, mint a festmény a másolatához, hanem inkább úgy, mint a festmény ahhoz a tárgyhöz, melyet ábrázol: a festmény hűbb, becsületesebb, igazabb, mint a fotográfia.

(Kosztolányi Dezső)

A NÉVSZÓI-IGEI ÁLLÍTMÁNY

Azt már tudjuk, hogy a névszói állítmány kijelentő módot, jelen időt és 3. személyt fejez ki.

A névszói állítmánnyal azonban nem tudjuk kifejezni a többi módot, időt és személyt. Ezért van szükség mellette egy igére (legtöbbször létigére).

Figyeljük meg a névszói és a névszói-igei állítmány összefüggését az alábbi táblázat segítségével:

Mód	Idő	Személy	Névszói állítmány	Névszói-igei állítmány
Kijelentő	Jelen	1.	_____	Én boldog vagyok.
		2.	_____	Te boldog vagy.
		3.	A diák boldog.	_____
	Múlt		_____	A diák boldog volt.
	Jövő		_____	A diák boldog lesz.
Feltételes	Jelen		_____	A diák boldog lenne.
	Múlt		_____	A diák boldog (lett) volna.
Felszólító	Jelen		_____	A diák boldog legyen!

A táblázatból láthatjuk, hogy a névszói állítmányhoz a létige valamelyik alakja kapcsolódik. Az így kapott mondatokban a létige nem önálló állítmány, hanem a névszói állítmányt a feltételes vagy felszólító mód, múlt vagy jövő idő, 1. vagy 2. személy jelentésével kiegészítő segédige. Az így kapott névszó + létige kapcsolata a **névszói-igei állítmány**.

A létige nemcsak a névszói-igei állítmány segédigéje lehet, hanem önálló igei állítmányként is előfordulhat, ezt látjuk a következő párbeszéd mondataiban:

A beszélgetés tudománya (tmkronika.hu)

- **Van** kedved eljönni velünk moziba?
- Kedvem **volna**, de időm **nincsen**.
- Mikor **lesz** több szabadidőd?
- Holnaptól kezdve egy hónapig tanfolyamon **vagyok**. Ha onnan hazajöttem, és **lesz** valamilyen közös program, biztosan elmegyek én is. Tudjátok, hogy milyen szívesen **lennék** én is veletek.

A létige – mint **önálló igei állítmány** – általában kétféle jelentésben fordul elő:

- a) **létezés** jelent (valaki vagy valami – valahol, valamikor – van);
- b) **birtoklást fejez ki** (valakinek van valamije).

Jó, ha tudod!

Ha a létige más alakban (*volt, volna, lett, lett volna, legyen, lesz, lenne* stb., illetve ezek ragozott formáiban) fordul elő, alakítsuk át a mondatot kijelentő mód, jelen idő, egyes szám 3. személyűvé!

Pl.: *A nagymamám szép asszony volt.* Átalakítva: *Nagymamám szép asszony.*

Ha átalakítás után nincs szükség a létigére, az a névszói-igei állítmány része volt.

Pl.: *Esős időnk lesz.* Átalakítva: *Esős időnk van.*

Mivel a létige az átalakítás után is része a mondatnak, ezért a mondatban igei állítmány.

A névszói-igei állítmányban a *marad* és a *múlik* is szerepelhet segédigeként.

Pl.: *A szurkolótábor lelkes maradt. A nővérem húszéves múlt.*

Ha a mondat alanyáról azt állapítjuk meg, hogy *ki* vagy *mi*, *milyen* vagy *mennyi*, akkor a mondatnak névszói állítmánya vagy névszói-igei állítmánya van.

A névszói-igei állítmányban a létige valamelyik alakja kapcsolódik hozzá a névszóhoz. A névszói állítmányhoz kapcsolódó létige olyan segédige, amellyel kifejezhetjük az állítmány 1. vagy 2. személyét, múlt vagy jövő idejét, feltételes vagy felszólító módját.

A létige önálló igei állítmány is lehet.

137. Keresd meg a mondatokban az alanyt és az állítmányt! Mondd meg, hogy a létige önálló állítmánya-e vagy segédige a névszói-igei állítmányban!

1. A magyarok istenére esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk! **2.** Édesapám én voltam tenéked ekkorig a te büszkeséged. **3.** Fa leszek, ha fának vagy virága, ha harmat vagy, én virág leszek. **4.** Szeretném, ha vadfa lennék erdőben, még inkább: ha tűzvész lenne belőlem... **5.** Vannak hamis próféták, akik azt hirdetik nagy gonoszán, hogy már megállhatunk, mert itten az ígéretnek földje van.

(Petőfi Sándor verseiből)

138. Alakítsd át a következő névszói állítmányokat a magadott tulajdonságú névszói-igei állítmányokká!

a) <i>A gyerek fáradt.</i>	– Kijelentő mód, jövő idő, E/3.
b) <i>Zsuzsanna ügyes.</i>	– Felszólító mód, jelen idő, E/2.
c) <i>A diákok sikeresek.</i>	– Felszólító mód, jelen idő, T/2.
d) <i>A fiú vidám.</i>	– Feltételes mód, múlt idő, E/3.

139. Olvasd el figyelmesen Sütő András írását! Mi jellemzi az író stílusát? Mondd el a tartalmát!

REGGELI ÚJSÁG

Reggel, mire kikászálódok az ágyból és kilépek a konyhába, anyám már körülszaladgálta a ház környékét. Mintha le sem feküdt volna; se nem álmos, se nem friss, arcának, mozdulatainak változatlan állandóságában jó fel a kertből a friss vízzel. Ami tegnap történt, annak a folytatását hozza a kora reggeli hírek kosarában. Míg aludtam, mintha éppen nekem gyűjtötte volna a megfigyeléseit. Az éjszaka kitisztult

az ég, de minden jel szerint csak átmenetileg. Láta a napot, amikor feljött; azt mondja, kicsi felleg-kendő volt az ábrázatára kötve, mint egy fogfájós embernek. Láta a ködöt a réten tekeregni, majd elszállingózni Kolozsvár felé. Láta apámat, amint kék munkaruhájában fázósan és görnyedten elindult a műhely felé, hogy egész napra belekapaszkodjék a kalapács nyelébe. Felköltötte öcsémet – mozogj már, Józsi, az isten áldjon meg! –, zsebébe dugta az újságpapírba csomagolt szilvaízes ke-nyeret, s néhány vidám szóval a kedvét is felhúzta, mint a zenélőgépet, hogy lehetőleg füttyörészve lapátolja a homokot a kőműveseknek. Azt is megtudta, hogy fölépül az első fürdőszobás ház a faluban. Mégpedig egyik cigányé lesz, állami kölcsönből.

(Részlet *Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér c. regényéből*)

140. Döntsd el, hogy a mondatokban névszói-igei állítmány vagy igei állítmány található! Írd le a mondatokat és zárójelben jelöld a fajtákat!

- a) A játszótér üres maradt. – Az osztály a helyén maradt.
- b) A találkozó a mozi előtt legyen! – Mindenki pontos legyen!
- c) Péter ötéves múlt. – Az idő lassan múlt.
- d) De jó lenne egy kis szabadság. – A nyaralás a Kárpátokban lenne.

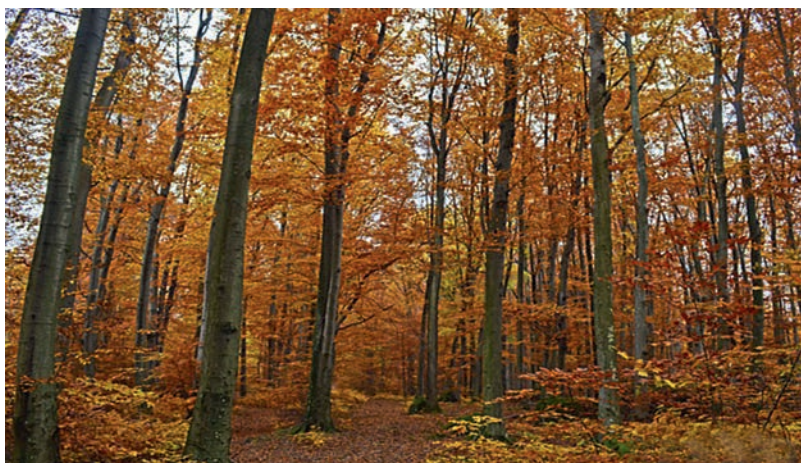

• Írd ki a szövegből az állítmányokat, határozd meg a fajtájukat! Elemezd szó-fajuk és alakjuk szerint!

141. Írj fogalmazást a kép alapján a megadott szavak segítségével! A szavak a mondat állítmányai legyenek! Mondataidban húzd alá az alanyt és az állít-mányt!

hűvösebbek, változékony, figyelmesek, elhagyatott, érezni, rövidebbek

Őszi varázs a Kárpátokban (*idokep.hu*)

142. Keresd ki Ady Endre verséből az állítmányokat, határozd meg a fajtájukat!

KARÁCSONY – HARANG CSENDÜL...

I.

Harang csendül,
Ének zendül,
Messze zsong a hálaének
Az én kedves kis falumban
Karácsonykor
Magába száll minden lélek.
Minden ember
Szeretettel
Borul földre imádkozni,
Az én kedves kis falumban
A Messiás
Boldogságot szokott hozni.
A templomba
Hosszú sorba'
Indulnak el ifjak, vének,
Az én kedves kis falumban
Hálát adnak
A magasság Istenének.
Mintha itt lenn
A nagy Isten
Szent kegyelme súgna, szállna,
Az én kedves kis falumban
Minden szívben
Csak szeretet lakik máma.

II.

Bántja lelkem a nagy város
Durva zaja,
De jó volna ünnepelni
Odahaza.
De jó volna tiszta szívből
– Úgy mint régen –
Fohászkodni,
De jó volna megnyugodni.
De jó volna, mindent,
Elfeledni,

De jó volna játszadozó
Gyermek lenni.
Igaz hittel, gyermek szívvel
A világgal
Kibékülni,
Szeretetben üdvözülni.

III.

Ha ez a szép rege
Igaz hitté válna,
Óh, de nagy boldogság
Szállna a világra.
Ez a gyarló ember
Ember lenne újra,
Talizmánja lenne
A szomorú útra.
Golgota nem volna
Ez a földi élet,
Egy erő hatná át
A nagy mindenséget.
Nem volna más vallás,
Nem volna csak ennyi:
Imádni az Istent
És egymást szeretni...
Karácsonyi rege
Ha valóra válna,
Igazi boldogság
Szállna a világra.

Témazáró

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Mi az állítmány? Határozd meg az állítmány fogalmát!
2. Nevezd meg az állítmány fajait!
3. Mit fejez ki az igei állítmány?
4. Melyek azok az igei toldalékok, amelyek meghatározzák az alany személyét?
5. Melyek a két szóból álló igealakok?
6. Mit fejez ki a névszói állítmány?
7. Milyen szófaj lehet névszói állítmány?
8. Milyen toldalékot kapcsolhatunk a névszói állítmányhoz?
9. Mi a különbség a névszói és a névszói-igei állítmány között?
10. Mikor hiányozhat az állítmány a mondatból?

2. Keresd meg a szemelvény mondataiban az alanyt és az állítmányt! Határozd meg az állítmány fajtáit!

Megrendítő a szó, ha ünnepélyes esküre emelkedik; magasztos, ha az ártatlant védi, a szenvedőt vigasztalja; rettenetes, ha vádol és büntet. Sebez és gyógyít, öl és elevenít, lángba borítja s megsápasztja az arcot, a szemben könnyeket fakaszt; meggyorsítja, elállítja a szív dobogását. Ragad, mint a rohanó ár, tündöklök, mint a szivárvány, vakít, mint a villám. Az okos valóságnak drága kincse, méltósága és dicsősége!

(*Tompa Mihály* nyomán)

3. Másold át a mondatokat! Húzd alá a mondat alanyát és állítmányát! Határozd meg az állítmány szófaját!

1. A magyar név megint szép lesz, méltó régi nagy híréhez. (*Petőfi Sándor*) 2. Sok az eszkimó, kevés a főka. (*Madách Imre*) 3. Én lennék a legboldogabb ezen a világon! (*Népdal*) 4. Anyám szájából édes volt az étel, apám szájából szép volt az igaz. (*József Attila*) 5. Bátraké a szerencse. (*Szólás*) 6. Szégyen a futás, de hasznos. (*Közmondás*)

4. Olvasd el az alábbi közmondásokat, szólásokat; magyarázd meg jelentésüket! Keresd meg a mondatok állítmányát! Mit tudsz róluk mondani?

Három napig dínomdánom, holtig való szánom-bánom.
Az arany sárban is arany.
Ahány ház, annyi szokás.

Eső után köpönyeg.
Ma nekem, holnap neked.
Rossz a rosszal, de rosszabb a rossz nélkül.

5. Alkoss névszói állítmányú mondatokat a következő szavak felhasználásával!

kerek, hegy, sárga, tökéletes, sok, olyan, keserű, miénk

6. Határozd meg a mondatok állítmányát, nevezd meg pontosan a szófajukat!

1. Ebben a házban sok a gyerek. 2. A ló nagyon okos és szép állat. 3. Ez már mégis több a soknál. 4. Szánkózás, sielés közben a forró tea nagyon kelendő. 5. Valaki másé ez a füzet, nem az övéké. 6. A száztizenöt sokkal kevesebb, mint a háromszáz. 7. A hegedű húros hangszer. 8. Ennek az egyenletnek tizenhárom a megoldása.

7. Milyen szerepet tölt be a létige a következő mondatokban? Csoportosítsd a létigés állítmányokat, és írd melléjük, milyen módot, időt, személyt és számot fejeznek ki!

1. Anyunak elmúlt a fogfájása. 2. Nemrég múltál el tízéves. 3. Nincs ott egy teremtett lélek sem. 4. Az elmúlt évben szerencsésebbek lehettünk volna! 5. Ha egész nap jobban fűtenek, estére melegebb lesz a lakásunk. 6. Én még iskolás vagyok. 7. Hamarosan elmúlnak a téli hideg napok. 8. Este a boltban már nem volt tej. 9. Jobb lett volna az étvágyatok, ha nem esztek annyi édességet. 10. Olyanok lehetnétek, mint Kinizsi Pál volt egykor. 11. Mikor lesz a kirándulás? 12. Még néhány nap, és piros lesz a cseresznye. 13. Ne hamarkodjátok el a választ, legyetek megfontoltabbak! 14. Egy óra múlt tíz perccel. 15. Simább is lehetne ez a drága parketta!

AZ ALANY

Az alany a mondat másik fő része, amelyről az állítmánnyal megállapítunk valamit.

Kérdései: *ki?, mi?, kik?, mik?, kije?, mije? + az állítmány.*

Jelölése: _____

Rövidítése: A

Olvasd el *Juhász Gyula* gyönyörű versét! Figyeld meg benne a kiemelt alanyi-állítmányi szó szerkezeteket! Az állítmány segítségével kérdezz rá az alanyra.

TISZAI CSÖND

Hálót fon az est, a nagy, barna pók,
Nem mozdulnak a tiszai hajók.

Egyiken távol harmonika szól,
Tücsök felel rá csöndben valahol.

Az égi rónán ballag már a hold:
Ezüstösek a tiszai hajók.

Tiszai csönd (network.hu)

Tüzeket **raknak** az égi **tanyák**,
Hallgatják halkán a harmonikát.

Magam a parton egymagam vagyok,
Tiszai hajók, néma társatok!

Ma **nem üzennek** hívó **távolok**,
Ma kikötöttünk itthon, álmodók!

Az alanyi-állítmányi szószerkezet állítmányi részéről már tanultunk. Most bővebben megismerkedünk az alannyal is.

Az vers kiemelt alanyi-állítmányi szószerkezeteiben az alanyt az nevezte meg, akiről vagy amiről az állítmány valamit megállapít, a megnevező szó pedig a *főnév*.

A mondat alanya az a főnév, főnévi igenév vagy más névszó, amelyről az állítmánnyal megállapítunk valamit.

Az alany kifejezősmódja: szófaja	
Főnév	<i>Egy gondolat bánt engemet.</i> (Petőfi Sándor)
Melléknév	<i>Bolond ütközik kétszer egy kőbe.</i> (Közmondás)
Számnév	<i>A jóból is megárt a sok.</i> (Közmondás)
Főnévi igenév	<i>Kirándulni jó.</i>
Melléknévi igenév	<i>Az alvó felriadt a csengőszóra.</i>
Névmás:	
• személyes	<i>Én végeztem el a feladatot.</i>
• mutató	<i>Ez nem felel meg.</i>
• kérdő	<i>Ki éhes?</i>
• határozatlan	<i>Valaki elkészült már?</i>
• általános	<i>Mindenki jöhet a kirándulásra.</i>
Indulatszó (ritkán)	<i>Hirtelen kétségbeesett jaj törte meg a csendet.</i>

Alakját tekintve az alany mindig ragtalan, de a következő toldalékok járulhatnak hozzá:

✓ -k többesjel	<i>Sárgulnak a falevelek.</i>
✓ -é birtokjel	<i>A Virágé ez a füzet.</i>
✓ birtokos személyjel	<i>Titok illata fénylett hajadban s béke égi csendje...</i> (Tóth Árpád)
✓ birtoktöbbsesítő jel	<i>Kertem virágai illatosak.</i>
✓ főnévi igenévi személyrag	<i>Vissza kell adnom a kölcsönt.</i>

143. Másold le a verset! Húzd alá megfelelő jelöléssel a verssorok alanyi-állítmányi szó szerkezetét!

Érik a szőlő,
Hajlik a vessző,
Bodor a levele,
Két szolgálégény
Szántani menne,
De nincsen kenyere.

Van vereshagyma
A tarisnyába:
Keserű magába.
Keskeny az abrosz,
Hosszú az asztal,
Kevés a vacsora.

(Népdal)

144. Keresd meg a mondatokban az alanyt és az állítmányt, határozd meg a szófajukat!

- 1.** Valaki jár az udvaron, kopog az ajtón. (Népdal) **2.** Holnap már minden a mienk lesz, hogyha akarunk, ha merünk. (Ady Endre) **3.** Ropog a tűz, messze süt a vidékre, pirosan száll füstje fel a nagy égre. (Arany János) **4.** ... S még havi kétszáz sose telt. (József Attila) **5.** A nyár megállt, és felemelte halkan a fejét. (Wass Albert) **6.** Te vagy a legény, Tyukodi pajtás. (Kuruc nóta) **7.** Elfakult a napsugár, hűtlen lett a pillangó, kiapadt a harmat: alusznak rá egyet... (Móra Ferenc) **8.** Akkor legrosszabb a rossz, amikor magát jónak tettet. (Szólás)

145. Olvasd el József Attila versének részletét! Írd ki a mondatok alanyát, határozd meg a szófaját és toldalékát!

LEVEGŐT!

Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott
hazafelé menet?

A gyepe éppen langy sötétség szállott,
mint bársony-permeteg

és lábom alatt álmatlan forogtak,
ütött gyermekként csendesen morogtak
a sovány levelek.

Fürkészve, körben guggoltak a bokrok
a város peremén.
Az őszi szél köztük vigyázva botlott.
A hűvös televény
a lámpák felé lesett gyanakvóan;
vadvácsa riadt hápogva a tóban,
amerre mentem én.

146. Emeld ki a mondatokból az alanyt, állapítsd meg a szófaját! Tüntesd fel az alany kérdését!

1. Tegnap valakit beszállítottak a mentők. **2.** Ez nagyon szép eredmény! **3.** Karácsonykor fő étel a pulyka és a bejgli. **4.** Mi mozgott abban a bokorban? **5.** A sűrű ködben semmi sem látszik. **6.** Bárki megmutatja nektek, hol található a könyvtár. **7.** Meg szabad kérdezni, hova lett innen az a gyönyörű festmény?

A KITETT ÉS AZ ODAÉRTETT ALANY

Vizsgáljuk meg *Ady Endre* verseinek részletét! Keressük meg a mondatok alanyát!

1.

Alkonyatok és délibábok
Megfogták százszor is a lelkét,
De ha virág nőtt szívében,
A csorda-népek lelegelték.

(*A Hortobágy poétája*)

2.

Ős, buja földön dudva, muhar.
Ezt a vad mezőt ismerem,
Ez a magyar Ugar.

3.

Kipányválták a lelkemet,
Mert ficáinkolt csikói tűzben,
Mert hiába korbácsoltam,
Hiába úztem, hiába úztem.

(*Lelkek a pányván*)

Ady Endre
(*britannica.com*)

lsó idézetben megtalálhattad az alanyt. Ezt **kitett alany-**nak nevezzük.

A második idézetben viszont elmaradt az alany, mivel fölösleges megnevezni, a beszédhelyzet, a beszédelőzmény vagy az állítmány igei személyragja világossá teszi, ki, mi az, akiről, amiről állítunk valamit. Ilyenkor **odaértett alanyról** van szó.

Az is előfordulhat, hogy a mondatban nincs kitett alany, nem is tehető ki, de nincs is rá szükség, mert az állítmányhoz általános érvénnyel hozzátapad valamilyen homályos alanyképzet. Az ilyen alanyt **lappangó** vagy **tapadós alany**nak nevezzük. Ezt illusztrálja a 3. versidézetünk.

Vannak olyan mondatok is, amelyeknek igei állítmánya az alany képzetét is magába foglalja. A két jelentés annyira összefonódik, hogy az alanyt már nem tudjuk kitenni. Ilyen típusú mondatok többnyire természeti tüneményekre, időjárási jelenségekre vonatkoznak. Ezek az **alanytalan mondatok**.

Pl.: *Havazik. Napok óta esik. Alkonyodik. Lassan kitavasodik. Dörög és villámlik.*

A lappangó alanyú és alanytalan mondatokat nem tekintjük hiányos szerkezetű mondatnak.

147. Olvasd el Arany János Családi kör c. versének részletét! Keresd ki a mondatok alanyát, határozd meg, melyik alany kapott jelet!

Családi kör (balazsfamily.org)

Este van, este van: kiki nyúgalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja,

Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
Mintha lába kelne valamennyi rögnék,
Lomha földi békák szanaszét görögnek,
Csapong a denevér az ereszt sodorván,
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.

Udvaron fehérlik szőre egy tehénnek:
A gazdasszony épen az imént fejé meg;
Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta,
Pedig éhes borja nagyokat dőf rajta.
Ballag egy cica is – bogarászni restel –
Óvakodva lépked hosszan elnyult testtel,
Meg-megáll, körülnéz: most kapja, hirtelen
Egy iramodással a pitvarba terem.

148. Írd ki a mondatokból a predikatív szószerkezeteket! Állapítsd meg a szó-szerkezet tagjainak szófaját és fajtáját!

Fiam még első elemibe járt, mikor egyszer hazajövet azt kérdezte tőlem, miért nem szerették Petőfit a portások? Elámultam, gondolkodni kezdtem. Tudtommal e jeles költőnk ellen – legalább testületesleg – sohase foglaltak még állást a portások. Később rájöttem, hogy tanítónője nem a portásokról beszélt, hanem a kortársakról. A hatéves kisfiú nem értette a szót, s olyannal helyettesítette, melyet ösmert, aztán képzeletével legendát szőtt köréje. Így tanuljuk meg tulajdon nyelvünket is, bűvös félreértések által. Mennyi ilyen rejtélyes szóra emlékszem magam is gyermekkoromból...

(Részlet *Kosztolányi Dezső Szók* c. írásából)

149. Állapítsd meg, milyen mondatrész hiányzik az alábbi idézetek mondataiból! Írd le az idézeteket, húzd alá az alanyt és az állítmányt! Határozd meg kifejezőmódját!

Szellő sincsen, de zúg,
Felhő sincsen, de bűg
S villámlik messziről.

(*Arany János: V. László*)

A rónára halvány ködök települnek,
A csak félig mutatják
A betyár alakját,
Kit éji szállásra prüsszögve visz a ló...
Háta mögött farkas, feje fölött holló.

(*Petőfi Sándor: A puszta télen*)

Olyan sokáig
bámultam az égbolt gazdag csodáit,
hogy már pirkadt is keleten.
(Kosztolányi Dezső: Hajnali részegség)

Túl a réten néma méltóságban
Magas erdő: benne már homály van...
(Petőfi Sándor: A Tisza)

AZ ALANY FAJAI

Jelentése szerint az alany lehet: *határozott, határozatlan és általános.*

1. Határozott az alany, ha pontosan megnevezi, kiről, miről állítunk valamit.

Pl.: *Boglyák hűvösében tíz-tizenkét **szolga***
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga.
(Arany János)

A határozott alany lehet **kitett** és **odaértett** is.

Kifejezhetjük főnévvel és főnévi értelemben használt más szófajjal.

Határozott az alany azokban az esetekben, amikor:

- **az alany előtt határozott névelő áll.** Pl.: *A tanító magyaráz. Elhervadtak a viragok.*
- **az alany tulajdonnév.** Pl.: *Péter sportol. Beregszász megyei jogú város.*
- **az 1. és 2. személyű személyrag esetében az alany** személye olyan egyértelmű, hogy csak akkor tesszük ki a mondatban, ha **külön értelmi hangsúlyt kap.** Pl.: *Te ezt komolyan gondoltad?*

2. Határozatlan az alany, ha nem tudjuk vagy nem akarjuk pontosan megnevezni azt a személyt vagy dolgot, akiről vagy amiről állítunk valamit.

Pl.: *Egy zokszót sem ejt ki Toldi György szája:*
*Lelke gyűlölségén erőt vesz **valami**,*
Valami – nem tudom én azt kimondani.
(Arany János)

A határozatlan alany is lehet **kitett** és **odaértett**.

A **határozatlan alanyt** kifejezhetjük:

- **határozatlan névmással.** Pl.: *Valami mocorog a szobában. Valaki elhagyta a táskáját.*
- **határozatlan számnévvel.** Pl.: *Sokan úgy gondolják.*
- **határozatlan az alany, ha előtte határozatlan névelő áll.** Pl.: *Egy gyerek elesett a pályán.*
- **az alany határozatlanságát T/3. személyű igei állítmánnyal is kifejezhetjük.** Pl.: *A radványi sötét erdőben halva találták Bárczi Benőt. (Arany János: Tetemre hívás)*

3. Általános alany akkor van a mondatban, ha az állítmány mindenkire vagy egy csoport valamennyi tagjára vonatkozik.

Pl.: *Toldiról beszélnek az egész táborban;*

***Mindenik** mond néki nyájast vagy szépet,*

***Mindenik** derít rá egy mosolygó képet...*

(Arany János)

Az általános alany is lehet **kitett** és **odaértett**.

Az **általános alanyt** kifejezhetjük:

- **általános névmással.** Pl.: *Bárki megnézheti a filmet.*
- **általános jelentésben használt ember, világ, nép, város stb. főnevekkel.** Pl.: *Az ember is tévedhet. Azt beszéli az egész város.*

Odaérthető az általános alany:

- **a főnévi igenév állítmányához.** Pl.: *Szeretni a becsületességéért.*
- **az állítmány ragozása is utalhat az alany általános voltára.** Pl.: *Kelemen Klárának hívnak.*
- **általánosítást egyes szám 2. személyű állítmánnyal is kifejezhetünk.** Pl.: *Előbb gondolkodj, aztán beszélj!*

Jó, ha tudod!

A közmondások jellegzetesen olyan mondatok, amelyek mindenkire szólnak. A közmondásban rendszerint 2. személyű igealak fejezi ki az általános alanyt. Pl.: *Lassan járj, tovább érsz!*

150. Másold le a mondatokat! Húzd alá a szokásos jellel a mondatok alanyát, zárójelben tüntesd fel a fajtáját!

1. Valaki megint nyitva felejtette az osztályban az ablakot. **2.** A palota termeit velencei üvegcsillárok, drága szőtt kárpitok díszítették.

3. Akárki megnézheti az újságban a hirdetést. 4. Ezen az oldalon tilos a közlekedés. 5. A régi fényképeken nagyanyám és nagyapám látható. 6. Valaki vagy valami zörög a pincében. 7. Mindenki más megoldást javasolt. 8. Mit gondol majd rólad az iskola? 9. A kovásztalan tésztából sütött kenyér- és süteményfélék számos nép körében régóta ismertek.

151. A közmondások mindenkire szólnak, ezért sok közmondásban fordul elő általános alany. Írd le a közmondásokat, keresd meg bennük az alanyt, határozd meg a fajtájukat!

*Mindenki a maga szerencséjének a kovácsa.
Ki-ki a maga háza előtt söpörjön.
Korán szánts, későn arass!
Oda fut az ember, ahova a többiek tódulnak.
Nem eszik olyan forrón a kását, mint ahogyan főzik.
Borsot tör valakinek az orra alá.*

152. Alkoss általános alanyú mondatokat a következő szavakkal!

senki sem, bárki, világ, ki-ki, minden, ember, mindenki

153. Bővítsd ismereteidet vidékünkéről! Olvasd el az alábbi szöveget! Mi újat tudtál meg?

Ukrajna területe folyókban igen gazdag. Az ország területén folyik a Dnyeper, a Dnyeszter, a Duna, a Tisza, a Prut, az Ung és még hosszan sorolhatnám azokat a kisebb-nagyobb patakokat, folyókat, amelyek gazdaggá és termővé teszik a földeket. Kárpátalja területét is több nagyobb folyó, és sok kisebb patak szabdalja részekre. A nagyobb folyók a Borzsa, Latorca, Nagy-ág, Talabor, Tarac, Tisza, Ung.

A Latorca Ukrajna és Szlovákia területén folyik. Az Északkeleti-Kárpátokban, a Vereckei-hágó közelében ered 850 m magasságban, és több mint 180 km hosszú. A forrástól Szolyváig sebes folyású, hegyi jellegű a folyó. Onnan a folyóvölgy Munkácsig hol szélesedik, hol ismét összeszűkül, majd a folyása síkvidéki jelleget ölt. A folyó Tiszasalamonnál, Csap környékén lépi át a szlovák–ukrán határt, ahol pár kilométerre megközelíti a Tiszát is.

Szlovákiában, Zemplén falunál az Ondavával együtt torkollik a Bodrogba, a Tisza egyik mellékfolyójába. Völgye fontos közlekedési útvonal. A folyó mellett halad az E50-es európai (M06-os ukrajnai) főút, valamint Munkácstól Szolyváig a Latorcát követi a Csap–Lviv vasúti fővonal is.

A folyó élővilága gazdag. Harcsa, süllő, jászkeszeg, márna, telény, paduc, kecsge, domolykó, pisztráng is található a vizében. A Latorcán

a Munkácstól Salamonig terjedő szakaszon horgászhatnak a sport szerelmesei, de csak a partról, csónak igénybevétele nélkül, egy horgászbottal.

A folyó mentén fekvő legnagyobb település Munkács. Legnagyobb mellékfolyója a Laborc.

Latorca (kalandor-vizitura.hu)

- Keresd meg a mondatok, tagmondatok alanyát, határozd meg fajtájukat, kifejezőmódjukat!

- 154.** A versrészletek mondataiból írd ki az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket! Határozd meg az alany fajtáját!

Egy cseléd vizet tesz félakós bögrében,
Mely ha forr a tűzön s nem fér a bőrében,
Akkor a baromfit gyorsan belemártja,
Tollait letörli, bocskorát lerántja.

Azt hinné az ember: a padláson laknak,
Azért csinálták azt sokkal magasabbnak;
Most a házfalakat rakják emeletre,
Akkor a tető volt kétszer újra kezdve.

(Arany János: Toldi)

Hogy majdnem valaki lettem,
kő, durva kő,
hegylejtőn jég-erezetten
hömpölygetett nagy erő.

(Weöres Sándor: Ének a határtalanról)

Érik a szőlő,
hajlik a vessző,
bodor a levele.
Két szegény legény
szántani menne,
de nincsen kenyere.
(Népdal)

A FŐNÉVI IGENÉV MINT ALANY

Az előzőekben már megállapítottuk, hogy az alany szerepét betöltheti a rag nélküli főnév, főnévi névmás vagy főnévi értelemben bármely szófaj. De azt is tudnotok kell, hogy az alany olykor főnévi igenév is lehet.

- Főnévi igenév az alany a **jó, rossz, hasznos, fölösleges, tilos, szabad, hiábavaló** stb. névszói állítmány mellett.
Pl.: *Az erdőben dohányozni tilos! Fölösleges még egyszer elmondani.*
- A személytelenül használt **kell, lehet, illik, tetszik, sikerül, van, nincs** igei állítmány mellett is a főnévi igenév (a főnévi igenevet ragozni kell, különben általános jelentésű) az alany.
Pl.: *Nem kell mindent elhinned neki. Nem lehet dolgozni ilyen zűgásban.*
- Főnévi igenév az alany a **tág jelentésű hiba, vétek, bűn, gyönyörűség, kár** stb. elvont főnevek mellett is.
Pl.: *Kár bosszankodni. Hiba volt idejönni.*

A főnévi igenevet személyragozzuk, vagy **-nak, -nek** ragos bővítménnyel nevezzük meg a cselekvés végzőjét, ha a főnévi igenév személytelen cselekvését valamely nyelvtani személyre akarjuk vonatkoztatni. Pl.: *Még dolgoznom kell. – Nekem még dolgozni kell.*

Van olyan mondattípus, amelyben a **tetszik, látszik, hallatszik** állítmányok mellett egy főnév és egy főnévi igenév együttese fejezi ki az alanyt. Ezt **kettős alany**nak nevezzük. Pl.: *Míg állni látszék az idő.* (Petőfi Sándor)

Összetett alanyt alkot a főnévvel a **lenni** főnévi igenév. Pl.: *Be jó volna kitűnő lenni!*

155. A következő verssorokban milyen alakban fordul elő a főnévi igenév? Kiről beszél, kikhez szól a költő az idézett sorokban?

Ha a világ támad is meg,
Győznünk kell a csatákban... (Petőfi Sándor)

Szabad-e Dévénynél betörnöm
Új időknek új dalaival. (Ady Endre)

És máskülönben hogy van dolgotok?
Tudom, sokat kell fáradoznotok. (Petőfi Sándor)

Itt élned, hallnod kell! (Vörösmarty Mihály)

156. Utalj a főnévi igenév személyragjával az alany számára és személyére!
A kapott mondatokat írd be a füzetbe!

Sikerült megoldani a feladatot. (E/3.)
Szabad részt venni a kiránduláson. (T/3.)
Illik mindenkinek köszönni. (T/2.)
Nem lehet ellentmondani neki. (T/1.)
Nem kell mindent mellre szívní. (E/2.)
Nincs mit mondani. (E/1.)
Hasznos takarékoskodni. (T/1.)
Fölösleges kiabálni. (T/2.)

157. Határozd meg a mondatok alanyát!

Illik becsületes lenni.
Nehéz igaz maradni.
A telihold fehér fényében lebegni látszottak a kert rácsépítményei. (Csengey Dénes)
Aludni látszék a gyermek.

158. Olvasd el Váci Mihály versét! Keresd ki a verssorok alanyát és állítmányát!
Határozd meg kifejezőmódjukat!

MÉG NEM ELÉG!

Nem elég megborzongni,
de lelkesedni kell!
Nem elég fellobogni,
de mindig égni kell!
És nem elég csak égni:
fagyot is bírjon el,
ki acél akar lenni,
suhogni élivel.

Nem elég álmodozni.
Egy nagy-nagy álom kell!

Váci Mihály (diszpolgar.hu)

Nem elég megérezni,
de felismerni kell!
Nem elég sejteni,
hogymilyenkor jön el;
jövönket – tudni kell!

Nem elég a célt látni;
járható útja kell!
Nem elég útra lelteni,
az úton menni kell!
Egyedül is! Elsőnek,
elől indulni el!
Nem elég elindulni,
de mást is hívni kell!
S csak az hívjon magával,
aki vezetni mer!

Nem elég jóra vágyani:
a jót akarni kell!
És nem elég akarni:

de tenni, tenni kell!
A jószándék kevés!
Több kell: – az értelem!
Mit ér a hűvös ész?!
Több kell: – az érzélem!
Ám nemcsak holmi érzés,
de seb és szenvedély,
keresni, hogy miért élj,
szeress, szenvedj, remélj!

Nem elég – a Világért!
Több kell: – a nemzetért!
Nem elég – a Hazáért!
Több kell most: – népedért!
Nem elég – Igazságért!
– Küzdj azok igazáért,
kiké a szabadság rég,
csak nem látják még,
hogy nem elég!
Még nem elég!

159. Elemezd az alábbi mondatokat! Húzd alá a mondatrészeket a megfelelő jelöléssel!

1. Őszi éjben, őszi délből óh, be könnyű sírva, sírva leborulni. (Ady Endre) **2.** Idegen földön halni nem öröm. (Juhász Gyula) **3.** Meg kell a palánkot döngetni körül! (Arany János) **4.** Aludni kell. Aludni meleg áldás. (Somlyó Zoltán) **5.** Csókolni szomszéd tüzével már nem szabad és nem lehet. (Ady Endre) **6.** Milyen jó volna itt gyerekek lenni! (Móricz Zsigmond)

AZ ALANY ÉS ÁLLÍTMÁNY EGYEZTETÉSE

A mondat fő részeinek szoros összetartozását azzal fejezzük ki, hogy az állítmány személyét és számát az alany személyéhez és számához igazítjuk, vagyis az állítmányt egyeztetjük az alannal. Ez az alanyi-állítmányi szószerkezet nyelvtani megformáltságának eszköze.

Az egyeztetés főbb szabályai a következők:

- Az igei állítmány és a névszói-igei állítmány igei részében és személyben is egyezik az alannal.

Pl.: Én dolgozom, ti is dolgozzatok.

Mi elsők vagyunk, de ti is ügyesek voltatok.

- A névszói, illetve az állítmány névszói részét csak számban tudjuk egyeztetni az alannyal.

Pl.: Illatos a virág. Illatosak a virágok.

- Ha a mondatban több egyes számú alany is van, akkor az állítmányt egyes számban használjuk.

Pl.: A tulipán és a liliom hagymás növény.

- Ha azonban az alanyok személyeket neveznek meg, az állítmány többes számban állhat.

Pl.: Péter és Panni a könyvtárban olvas. Péter és Panni a könyvtárban olvasnak.

- Ha az alanyok mind többes számúak, akkor az állítmány is többes számú.

Pl.: A lányok és a fiúk szünetben labdázta.

- Ha az alanyok között egyes és többes számú is van, akkor az állítmány olyan számú, amilyen a hozzá közelebb álló alany.

Pl.: A tanár és a diákok előadást hallgattak a konferencián.
Füzetek és könyv van az asztalon.

- Ha az alany alakja ugyan többes számú, de egységes fogalmat fejez ki, az állítmány egyes számba kerülhet. Ez az ún. értelmi egyeztetés.

Pl.: Az Amerikai Egyesült Államok független szövetségi köztársaság.
A kőszívű ember fiai kötelező olvasmány.

Jó, ha tudod!

Az igényes köznyelvben nem használunk a többes számú alany mellett egyes számú melléknévi állítmányt. Pl.: *Kénytelenek leszünk megnézni.* (Helytelen: *Kénytelen leszünk megnézni.*)

160. Olvasd el kifejezően *Ady Endre* versét! Vizsgáld meg az alany és az állítmány egyeztetését a versben! Írd ki az alanyi-állítmányi szószerkezeteket!

LÉDÁVAL A BÁLBAN

Sikolt a zene, tornyosul, omlik
Parfümös, boldog, forró, ifju pára

S a rózsakoszorús ifjak, leányok
Rettenve néznek egy fekete párra.

„Kik ezek?” S mi bús csöndben belépünk.
Halál-arcunk sötét fátyollal óvjuk
S hervadt, régi rózsá-koszoruinkat
A víg teremben némán szerte-szórjuk.

Elhal a zene s a víg teremben
Téli szél zúg s elalusznak a lángok.
Mi táncba kezdünk és sírva, dideregve
Rebbennek szét a boldog mátka-párok.

161. Keresd meg, és javítsd ki a mondatokban az alany és az állítmány egyeztetéséből adódó hibákat! A helyes mondatokat írd be a füzetbe!

1. István és barátai merre haladt? **2.** Az *Üvöltő szelek* érdekes regények. **3.** Te és Gábor fogja elkészíteni a felolvasást a következő órára. **4.** Legyenek szíves helyet foglalni! **5.** Virágok és bokor vannak a kertemben.

162. Olvasd el figyelmesen *Aiszóposz* meséjét! Keresd ki a szöveg alanyát és állítmányát! Határozd meg fajait, kifejezőeszközeit, indokold meg az egyeztetés eseteit!

A CSÓKA ÉS A RÓKA

Az éhes csóka rászállt egy fügefára. Mivel a fűgét még éretlennek találta, ott akart maradni mindaddig, amíg megéri. A róka meglátta, hogy várakozik, és amikor megtudta tőle ennek okát, így szólt: „Barátom, tévedsz, ha reménnyel áztatod magad, a remény ugyanis legeltetni tud, de jóllakatni soha.” A mese a kapzsi emberre vonatkozik.

Témazáró

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Mi az alany?
2. Milyen szófajok fejezhetik ki az alanyt?
3. Nevezd meg az alany fajait!
4. Mi a határozott alany?
5. Mi a határozatlan alany? Hogyan ismerhetjük fel?
6. Mi az általános alany? Mivel fejezhetjük ki?
7. Milyen toldalékot kaphat az alany?
8. Mi a kitett és az odaértett alany?
9. Milyen toldalékai lehetnek a főnévi igenévvel kifejezett alany-nak?
10. Mi az alanytalan mondat?
11. Sorold fel az alany és az állítmány egyeztetésének főbb eseteit!

2. Olvasd el *Petőfi Sándor* Úti levelek Kerényi Frigyeshez c. sorozatából vett részletet! A műfaj nemcsak az úti élményeket rögzíti, nemcsak a tájat írja le, hanem alkalmat ad a régi emlékek föllevenítésére is.

Valami egy órányira Király-Helmectől van Lelesz. Nagyszerű... hizlaló hely. Van benne roppant barátklastrom. Leleszen fölül foly a Latorca, a Bodrog-köz és Ung-megye között. Folyása kanyargó, vize világoszöld, környéke erdős a rév körül, hol kompon jön át az ember. Csend volt, amint áthoztak, kellemes erdei csend, melyet csak egyes madárfütttyentés és az evezőlapátok egyhangu lobicskolása zavart meg.

Késő este értem Ungvárra. Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart egészen lefelé a Dunáig, s melyen kénye kedve szerint csavarog a Latorca, Tisza, Szamos, Kraszna, Kadarcs, Hortobágy, Berettyó, Kőrös, Maros stb., melyen fekszik Szatmár, Nagyálló, Nagy-Károly, Debrecen, Karcag, Kecskemét, Halas, Szeged, Szarvas, Gyula, Makó, Temesvár, Kikinda, Becskerek stb. Ah, csak addig szeretnék madár lenni, míg ez óriási rónát keresztülröpülém.

Ungvár egyébiránt szörnyen komisz város. Pizkos és rendetlen. Épen olyan, mint a részeg ember, ki pocsétába bukkott, s most sárosan tántorog haza felé.

- Írd ki a szövegrészletből az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket! Határozd meg a fajukat!

Petőfi-szobor Ungváron (wikipedia.org)

3. Keresd ki a közmondások, szólások alanyát, határozd meg a fajtáját és kifejezőeszközét! Mikor használjuk az alábbi közmondásokat?

*A kutya ugat, a karaván halad.
Kutyából nem lesz szalonna.
Nincs otthon a macska, cincognak az egerek.
Kecskére bízta a káposztát.
Ajándék lónak ne nézd a fogát.
Egy rókáról nem lehet két bőrt lehúzni.
Könnyű belerúgni a döglött oroszlánba.*

4. Olvasd el Kovács Vilmos írásának részletét! Írd ki a szövegből az alanyt és az állítmányt! Nevezd meg a fajtájukat, határozd meg kifejezőmódjukat!

Néha, ha ráfekszik a karjára, az a furcsa érzése támad, hogy a keze nagyon-nagyon messze van tőle, valahol kint az udvaron vagy még messzebb, és mintha nem is az ő keze volna. És érzi, szinte érzékeli ezt a távolságot.

Akkor csak egy képet foglaltak le. Templomkerítés volt rajta, keresztalakú vasrácsokkal. Előtte féllábú katona állt, mankójára támaszkodva. A nadrágszára vissza volt hajtva és belefűzve a derékszíjába. Csákója a kerítés kőlapján hevert, benne pár darab lyukas húszfilléres.

Azelőtt asztalossegéd volt. A lába még az első télen lefagyott.

Három napig festette, egy pulóvert adott neki érte.

A nyomozótiszt már másnap eléje tolta a képet.

– Mi ez? Katolikus templom és honvéd, mi? És ha jól látom, baszusza is van.

Nem várta meg a választ, megütötte.

Sokára virrad.

Az erdőben, csak ott szép igazán a napkelte.

Ragyog az ég, mint egy óriási lepkeháló, amelybe millió szentjánosbogár akadt. Aztán egyik percről a másikra kialszanak a csillagok, elsápad a hold, mindent egyé mosó szürkesség váltja fel az előbbi ragyogást és felébred a szél. És abban a pillanatban megszólalnak a rigók. Előbb csak a torkukat köszörülik furcsa, recsegő hangon, aztán füttyülni kezdenek. Aztán valahol messze, ki tudja hol, feljön a nap és tarkára festi a fák koronáját.

Ilyenkor ébrednek fel a kutyák is. Éktelen csaholást csapnak, és az őrtornyokban kioltják a fényszórókat.

(Részlet a *Holnap is élünk* c. regényből)

A MONDAT BŐVÍTŐ RÉSZEI

A tómondatok csupán alanyból és állítmányból állnak. A bővített mondatokban mindkét mondatrészhez kapcsolódhatnak olyan mondatrészek, amelyek megszorítják, szűkítik, pontosabbá teszik jelentésüket. Ezeket **bővítményeknek** nevezzük. Bővítmény alaptag nélkül nem állhat, mivel alaptagján keresztül szerkesztődik a mondatba. Bővítmény lehet a *tárgy*, a *határozó* és a *jelző*.

A TÁRGY FOGALMA

ŐSZI REGGELI

Ezt hozta az ősz. Hús **gyümölcsöket**
üvegtálon. Nehéz, sötét-smaragd
szőlőt, hatalmas, jáspisfényű **körtét**,
megannyi dús, tündöklő **ékszerét**.
Vízcsöpp iramlík egy kövér bogyoról,
és elgurul, akár a briliáns.
A pompa ez, részvételen, derült,
magába-forduló tökéletesség.
Jobb volna élni. Ámde túl a fák már
aranykezükkkel intenek nekem.

(Kosztolányi Dezső)

A vers kiemelt szavaira minden esetben a *Mit + alaptag?* kérdéssel kérdezzünk rá.

A tárgy azt a fogalmat nevezi meg, amelyre a cselekvés irányul, vagy ami a cselekvés eredményeként létrejön.

Kérdései: *kit?, mit?, kiket?, miket?, melyiket?, melyiket?, mekkorát?, hányat?* stb.

Jelölése: -----

Rövidítése: T

A tárgy mindig igéhez vagy igenévhez kapcsolódik, azzal alkot **tárgyas szerkezetet**.

Pl.: *Megkötöm lovamat, szomorúfűzfához,
Lehajtom fejemet, két első lábához.*

(Népdal)

Elemzéskor először megállapítjuk a mondat predikatív szó szerkezetét.

Mit állítunk? megkötöm Ez a mondat **állítmánya**.
 Ki köti meg? (én) Ez a mondat **alanya**.
(én) $\Rightarrow$ megkötöm (A) $\Rightarrow$ Á

Ezután megkeressük az állítmány bővítményeit.

Mit kötök meg? lovamat Ez a mondat **tárgya**.

alaptag	megkötöm	lehajtom	<u>Á</u>
↑	↑	↑	↑
tárgy	lovamat	fejemet	T

A példamondat szerkezeti ábrája és ágrajza a következő:

1. szint – predikatív szó szerkezet: (én) $\Rightarrow$ megkötöm (A) $\Rightarrow$ Á
2. szint – alárendelő szó szerkezet lovamat szomorúfűzfához T H

Jó, ha tudod!

1. A tárgy nemcsak az állítmány bővítménye lehet, hanem az alanyhoz egy másik mondatrészen keresztül is kapcsolódhat.

Pl.: Megállt a kerékpárt toló gyerek.

<u>gyerek</u>	$\Rightarrow$	<u>megállt</u>	A	$\Rightarrow$	<u>Á</u>
↑			↑		
toló			↑		
↑			↑		
kerékpárt			T		

2. Ha az alany főnévi igenév, a tárgy közvetlenül is kapcsolódhat hozzá. Pl.: Tilos kinyitni az ablakot.

163. Keresd meg a mondatok tárgyát, állapítsd meg azok szófaját! Zárójelben tüntesd fel a tárgy kérdését!

1. A történelmi emlékek vonzzák ide a turistákat. **2.** Mit kérdezhetnék még tőletek? **3.** A szülők már valami rosszat sejtettek. **4.** Olyat akarok én is venni, mint amelyet te kaptál. **5.** Kenyeret, tejet, sajtot és néhány kiflit hozzatok a boltból! **6.** Kit keresett az osztályfőnök? **7.** Ebből a friss narancsból hármát-négyet is betehetsz a kosárba. **8.** A csokoládéból csak egy kicsit tört magának, a többit odaadta a gyerekeknek. **9.** Nagyon nagyot ugrott a távolugró.

164. Olvasd el kifejezően *Reményik Sándor* versét! Fogalmazd meg az üzenetét! Írd ki a mondatokból a tárgyias szószerkezeteket!

TEMLOM ÉS ISKOLA

Ti nem akartok semmi rosszat,
Isten a tanútok reá.
De nincsen, aki köztetek
E szent harcot ne állaná.
Ehhez Isten mindannyitoknak
Vitathatatlan jogot ad:
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

Ti megbecsültök minden rendet,
Melyen a béke alapul.
De ne halljátok soha többé
Isten ígését magyarul?!
S gyermeketek az iskolában
Ne hallja szülője szavát?!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

E templom s iskola között
Futkostam én is egykoron,
S hűtöttem a templom falán
Kigyulladt gyermek-homlokom.
Azóta hányszor éltem át ott
Lelkem zsenge tavasz-korát!
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

A koldusnak, a páriának,
A jöttmentnek is van joga
Istenéhez apái módján
És nyelvén fohászkodnia.
Csak nektek ajánlgatják templomul
Az útszélét s az égbolt sátorát?
Ne hagyjátok a templomot,
A templomot s az iskolát!

Kicsi fehér templomotokba
 Most minden erők tömörülnek.
 Kicsi fehér templom-padokba
 A holtak is mellétek ülnek.
 A nagyapáink, nagyanyáink,
 Szemükbe biztatás vagy vád:
 Ne hagyjátok a templomot,
 A templomot s az iskolát!

165. Szerkessz tárgyas szószerkezetet az alábbi igékkel és igenevekkal, majd foglalj mondatba azokat!

javítani, nézni, olvassa, zenélő, alkotó, rajzolt

A TÁRGY FAJAI

Jelentése szerint a tárgy lehet iránytárgy, eredménytárgy és határozói értékű tárgy.

Hasonlítsuk össze az alábbi példákat!

<i>Cipőt készít.</i>	<i>Cipőt javít.</i>
<i>Verset ír.</i>	<i>Verset olvas.</i>
<i>Sapkát köt.</i>	<i>Sapkát mos.</i>
<i>Kenyeret süt.</i>	<i>Kenyeret eszik.</i>

A cselekvés csak arra irányulhat, ami a cselekvéstől függetlenül is létezik, azaz megvolt a cselekvés kezdete előtt is. Ezeket a példákat láthatjuk a bal oldali oszlopban. Az ilyenfajta tárgyakat **iránytárgy**-nak nevezzük.

A jobb oldali oszlop példái azt mutatják, hogy a tárgy azt is megnevezheti, ami a cselekvés eredményeként jön létre, vagyis korábban nem létezett. Ezt nevezzük **eredménytárgy**nak.

A **határozói értékű tárgy** csak formális tárgy – értelme szerint valamely határozói viszony kifejezője.

Pl.: *Nem találja a helyét. Járja a várost.*

166. Csoportosítsd a tárgyas szószerkezeteket aszerint, hogy iránytárgy vagy eredménytárgy található benne!

kabátot varr, palántát locsol, rádiót hallgat, dolgozatot ír, könyvet lapoz, rejtvényt fejt, terítőt horgol, ruhát fehérít, asztalt terít, széket készít, vacsorát főz, gombát szed, szőlőt présel, tehenet fej, kendőt vasal, regényt ír, gyereket nevel, házat örököl, kiflit süt

167. Javítsd ki az alábbi mondatok közül azokat, amelyekben nyelvhelyességi hibát találsz! Válaszodat indokold meg! A mondatokat írd be a füzetbe!

Nem szeressük a pontatlan fogalmazást.
 Örülne a barátom, ha írnák neki egy levelet.
 Jobb lenne, ha nem várnák annyira az óra végét.
 A gyerekek leckéjét még le kell ellenőriznie a mamának.
 Végre sikerült az ügyeimet ma lebonyolítanom.
 Megvettem a könyveket, és rögtön elolvastam őket.
 Megkaptam a levelet, amit olyan nagyon vártam.

• Húzd alá a mondatok alanyát, állítmányát, tárgyát! Határozd meg a tárgy faját jelentése szerint!

168. Keresd ki az alábbi idézetekből a tárgyas szó szerkezeteket! Állapítsd meg a tárgy szófaját, majd határozd meg faját jelentése szerint!

*A nap akkor már a földet érintette,
 Mikor Jancsi a nyájt félig összeszedte...*

*Megállt, elővette kedves furulyáját,
 Kezdte rajta fújni legbúsabb nótáját...*

*Jó hosszú botjára Jancsi támaszkodott,
 Lekonyította a karimás kalapot....*

*Házat építtetek a falu közepén,
 Ékes menyecskének odavezetlek én....*

*Sokat mondott Jancsi megeredt nyelvével,
 De még többet mondott sugárzó szemével...*

*Nem látott egyebet, csak a véres halált,
 S hollósereget, mely a halottakra szállt;
 (Részletek Petőfi Sándor János vitéz c. elbeszélő költeményéből)*

A TÁRGY SZÓFAJA ÉS ALAKJA

A tárgyat rendszerint főnév vagy főnévként használt más névszó fejezi ki.

- **Főnév:** Tanulj dalt a zengő zivatartól, mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl... (Vörösmarty Mihály) – mit ?

- **Melléknév:** *A piros szín mellett szeretem a sárgát is.* – milyen?
- **Számnév:** *Sokat táboroztam, meg is nyűttem, látszik.* (Arany János) – mennyit?
- **Névmás:** *Nyugatról várt sokáig valakit.* (Ady Endre) – kit?
- **Főnévi igenév:** *Szeretek vonattal utazni.* – mit szeretek?

A tárgy *formailag* kétféle lehet: ragos és ragtalan, vagyis **jelölt** vagy **jelöletlen**.

A mondat tárgyát a **-t** tárgyrag jelöli.

Pl.: *Ki mint veti **ágyát**, úgy alussza **álmát**.*

A tárgy azonban ragtalan is lehet. Elmaradhat a **-t** rag a következő esetekben, ha a tárgy:

- személyes névmás:** *Engem* (vagy *engemet*) *nem kell féltetni.*
- visszaható névmás:** *Ne kéresd **magad*** (vagy *magadat*).
- a mind általános névmás:** *Mind* (vagy *mindet*) *kiszámoltam.*
- egyes szám 1. vagy 2. személyű birtokos személyjeles szó.**

Pl.: *Megmostam a **kezem*** (vagy *kezemet*).

*Leírtad a **leckéd*** (vagy *leckédet*).

- főnévi igenév:** *Utálok **hazudni**.*

Jó, ha tudod!

A tárgy ragját mindig egy **-t**-vel írjuk.

A tárgy ragját csak egyszer tesszük ki. (**Ezt**, de nem **eztet**; **őt**, de nem **ötet**.)

169. Írd ki a mondatokból a tárgyas szerkezeteket, határozd meg mindkét tag szófaját!

1. Én nem nevezhetem tengernek éltemet, hisz az csak egy csendes, boldog tavacska volt. (*Tompa Mihály*) **2.** Visszaadok én mindent, ha visszaadni lehet, de nem adom vissza a szemed. (*Ady Endre*) **3.** Tégedet harc mezején vezetend majd ritka szerencse, engemet a bal sors kínos öblébe temet. (*Vörösmarty Mihály*) **4.** Idézz fel nékem ezer égi képet és földi képet, trilliót ha van, sok földet, vizet, új és régi népet, idézz fel, szóval, *teljes enmagam*. (*Babits Mihály*) **5.** Azt gondolom, maholnap meghalok, s azt is gondolom, nem kár, ha meghalok. (*Tóth Árpád*)

170. Másold le a verset! Keresd ki a mondatok alanyát, állítmányát, tárgyát! Húzd alá a mondatrészeket, határozd meg formailag alakjukat!

TÍZ LÉPCSŐ

Szórd szét kincseid – a gazdagság legyél te magad.

Nyúdd szét díszeid – a szépség legyél te magad.

Feledd el mulatságaid – a vígság legyél te magad.
 Égesd el könyveid – a bölcsesség legyél te magad.
 Pazarold el izmaid – az erő legyél te magad.
 Oltsd ki lángjaid – a szerelem legyél te magad.
 Űzd el szánalmaid – a jóság legyél te magad.
 Dúld fel hiedelmeid – a hit legyél te magad.
 Törd át gátjaid – a világ legyél te magad.
 Vedd egybe életed-halálod – a teljesség legyél te magad.

(Weöres Sándor)

171. Olvasd el az alábbi szemelvényt! Mi a véleményed, miért nem tartozik a tornaóra Horváth Katinak, a regény szereplőjének a kedvencei közé?

TORNAÓRA UTÁN MINDIG ROSSZKEDVEM VAN

Bezzeg az én időmben
 (antikvarium.hu)

Szeretek tornázni, futkosni, ugrálni, szeretek úszni, pingpongozni, sétálni, de ezt a majomparádét nem szeretem. Anni nénit, a tornatanárnőnket különösen nem szeretem, mert igazságtalan és kivételez. Csak a hosszú lábú lányokat szereti, akik úgy lépnek át az ugrómércén, mint én a küszöbön. És a kosárlabdánál úgy dobják a labdát a hálóba, hogy föl se kell nézniük. A többiekkel nem törődik, mi nem számítunk, nem is élünk, nem is létezünk, oda se néz, hogyan csináljuk a gyakorlatot, csak csattogtat, „egyet-kettőt, egyet-kettőt”, és közben a versenyzőket, a Borostyán Gizit meg a Szöllősy Esztit figyeli. És mindig díszfelvonulásra készülünk meg

tornaünnepélyre meg versenyre. A torna – állítólag – azért van, hogy egészségesek és frissek legyünk, és rugalmasak és jókedvűek. De itt úgy kell masírozunk, mint a katonáknak. A katonásdit különben is utálok, a háborút is utálok, és különösen a klottnadrágomat utálok, ami úgy lóg rajtam, és a lányok röhögnek.

(Részlet *Fehér Klára* Bezzeg az én időmben c. regényéből)

- Írd ki a szemelvényből a tárgyas szó szerkezeteket!
- Határozd meg mindkét tag szófaját!

172. Minden ember életében előfordul olyan pillanat, amikor szeretne valamit, s reménykedik valamilyen csodában, jó tündérben, aki majd teljesíti óhaját. Írj egy történetet, melynek címe *A három kívánság!* Fogalmazásod tartalmazzon tárgyas szerkezeteket!

A HATÁROZOTT ÉS A HATÁROZATLAN TÁRGY

Az előző években már tanultál arról, hogy az igéket kétféleképpen is ragozhatjuk. A 7. osztályban megismerkedtél az igék alanyi és tárgyas ragozásával. A két ragozás közötti különbséget azonban most értheted meg igazán. Ehhez meg kell ismerned a határozott és a határozatlan tárgy fogalmát. Hasonlítsd össze az alábbi tárgyas szószerkezeteket!

képeket néz

zajt hall

olvas egy tájékoztatót

jelentést várok

láttunk idegeneket

nézi a képet

a csengőt hallja

olvassa a tájékoztatót

a jelentést várom

láttuk az idegeneket

Láthatod, hogy a bal oldali oszlopban a tárgy határozatlan, az igék alanyi ragozásúak; a jobb oldalon pedig határozott a tárgy, s ezért tárgyas ragozásúak.

Minősége szerint a tárgy lehet határozott és határozatlan.

Ha a mondatban a tárgy határozott, az ige tárgyas (határozott) ragozású.

Határozatlan tárgy esetében az ige alanyi (általános) ragozású. Vannak olyan igék, amelyekhez nem kapcsolható tárgy. Ezek az igék is alanyi ragozásúak.

Határozott a tárgy a következő esetekben:

- **ha tulajdonnév:** *Pétert meghallgatásra hívják.*
- **ha határozott névelője van:** *Édesanyám a barátnőjét várja.*
- **ha birtokos személyjeles szó:** *Megiszom a teámat.*
- **ha 3. személyű személyes névmás:** *Őt viszem magammal.*
- **ha visszaható névmás:** *Kifárasztod magad.*
- **ha birtokos névmás:** *Elveszem az enyémet.*
- **ha kölcsönös névmás:** *Szeressétek egymást!*
- **ha főnévi mutató névmás:** *Ezt kérem legközelebb.*
- **-ik végű névmás:** *Valamelyiket elhozod?*
- **ha a mind, valamennyi általános névmás:** *Nagyon ízlik, mindet megkóstoltam.*

Jó, ha tudod!

A határozott tárgy mindig 3. személyű.

Ha az alany E/1. személyű, akkor a 2. személyű tárgyra az ige a *-lak, -lek* személyraggal utal.

Pl.: *Téged ismerlek.*

173. Mi a különbség a mondatpárok értelme között? Figyeld meg, milyen ragozásúak az igék! Határozd meg a tárgyak minőségét!

Megvette az újságot.

Vett újságot.

Újságot vet.

Építik az utat.

Építenek utat.

Utat építenek.

173. Olvasd el Wass Albert írását! Másold le a mondatokat, húzd alá a tanult mondatrészeket! Határozd meg a tárgy fajtát minősége szerint! Gondolkozz el az író tanácsán! Hogyan értelmezed a mondatait?

Ne üss sebet embertársaid lelkén! Ha a Tiedet gondtalanul megkarcolja valaki, ne csinálj belőle nagy ügyet. Az agyontapogatott sebek mérgesednek el leghamarabb. Ha pedig a seb körül éreznéd már a töprengések gyötrő szagztatásait: vedd elő az akarat kését, izzítsd föl a szellem tüzében és vágd ki vele lelkedből a megtámadott részt. Mosd ki a sebet tiszta önbírálattal, bármennyire is csíp és éget. Tégy rá feledés-tapaszt és úgy járj vele az emberek között, mint akivel semmi sem történt.

175. Írd ki a versből a tárgyas szerkezeteket! Hány tárgy bővíti az alaptagját?

KÉPEKBEN ÉS MINTÁKBAN

Ha nem volt valamim, csináltam én,
labdát, szekeret. Papírból edény,
kistányér, korsó, lábas, fazekak:
kinyírtam, összeraktam, kanalat
tettem beléjük, ragasztott fület
az oldalukra; szánkót, tűzhelyet,
mindent gyártottam. S ami még hiány,
gyorsan lekapta a krétám, ceruzám:
mert festettem is, s kissé valahogy
úgy éreztem, amit lerajzolok,
az már az enyém, részben legalább.
Képekben és mintákban a világ

így gyúlt körém... Volt saját vasutam,
fából, tömítő gyűrűkből magam
építettem... És roppant élvezet
volt bámulni az árjegyzékeket,
például „Mauthner csodái” között
a dísz-ugorkát s óriás-tököt.

(Szabó Lőrinc Tücsökzene c. művéből)

176. Ábrázold az alábbi szólások, közmondások szerkezetét!

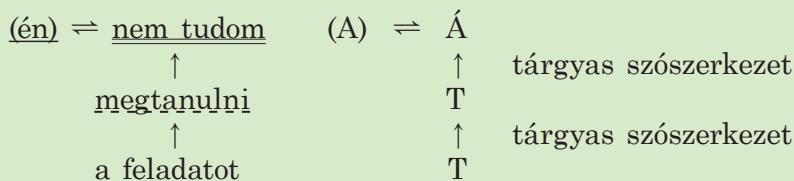
1. Bottal üthetik a nyomát. 2. Dobbal nem lehet verebet fogni.
3. Egy fecske nem csinál nyarat. 4. Könnyű Katit táncha vinni.
5. Messziről jött ember azt mond, amit akar.

AZ ALÁRENDELT TÁRGY. A KETTŐS TÁRGY. AZ ÖSSZETETT TÁRGY

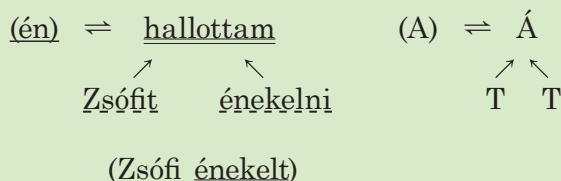
Alárendelt tárgyról beszélünk, ha a főnévi igenévi tárgy-
nak alárendelt tárgya van. Ebben az esetben a főnévi
igenév az állítmánnyal tárgyas szó szerkezetet alkot,
melynek bővítménye újabb tárgy.

Pl.: Nem tudom megoldani a feladatot.

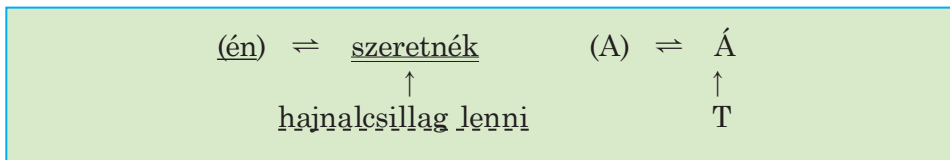
A lát, hall, érez, enged, hagy ige mellett előfordulhat **kettős tárgy**, azaz az igei állítmánynak egyszerre két tárgya van: egy névszói és egy főnévi igenév. A kettős tárgy predikatív szó szerkezetté alakítható.

Pl.: Hallottam Zsófit énekelni.

Vannak olyan mondattípusok, melyekben a *tud*, *szeret*, *akar*, *kíván*, *bír*, *mer*, *szokott*, *kezd* igei állítmányok mellett **összetett tárgy** található, azaz a névszóhoz a *lenni*, *maradni* főnévi igenév kapcsolódik. Az összetett tárgy névszói része mindig jelöletlen.

Pl.: De szeretnék hajnalcsillag lenni. (Népdal)

177. Határozd meg, melyik mondatban van kettős tárgy, alárendelt tárgy, s melyikben van összetett tárgy!

1. Látom forogni a vad örvényt. (*Vajda János*) **2.** Én is szeretnék filmet csinálni! **3.** De szeretnék rámás csizmát viselni! (*Népdal*) **4.** Hallottam sírni a vasat, hallottam az esőt nevetni. (*József Attila*) **5.** Akarsz-e segéd lenni? **6.** És törekeny lombok alatt látom előrebecenni hajad. (*József Attila*) **7.** Nem merek hangos lenni. **8.** Tartóztatni útját egyikük sem merte. (*Zrínyi Miklós*) **9.** A labdát látja repülni a feje fölött.

178. Alkoss kettős tárgyú mondatokat az alábbi predikatív szó szerkezetek segítségével!

fúj a szél, a gyerek labdázik, a kicsi sír, a kiscicák játszanak

Témazáró

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Mi a tárgy?
2. Milyen lehet a tárgy jelentése szerint?
3. Mi a különbség az eredménytárgy és az iránytárgy között?
4. Milyen szófajjal fejezhetjük ki a tárgyat?
5. Milyen lehet a tárgy formailag?
6. Mely esetekben maradhat el a tárgyrag?
7. Mi a különbség a határozott és a határozatlan tárgy között?
8. Milyen esetekben lehet határozott a tárgy?

2. Olvasd el figyelmesen Szép Ernő versét! Milyen hangulatot ad a versnek a sok főnévi igenév? Keresd ki a verssorok tárgyát, majd határozd meg a fajtáját!

SZEPTEMBER 12.

Szeretem a plajbászt hegyezni
Az arcom könyvvel meglegyezni
Az órámat felhúzni lustán
Cipőkenést nézni az utcán
Esőben az ablakhoz állni
Egy gyufaszállal elbabrálni
Fiókban semmiért kutatni
Ismeretlennek tüzet adni
Nyakkendőt kötni
Fésülködni
A kalapom kefélni
Élni.

3. Írd ki a mondatokból a tárgyas szerkezeteket, határozd meg mindkét tag szófaját!

1. Ti láttátok a víg gyermek játékait, a serdülő ifjú örömit, gondjait, éltem vidám reggelén. (*Berzsenyi Dániel*) 2. Ajakomon fel-felröppen a mosoly, de nevetésem ritkán hallani. (*Petőfi Sándor*) 3. Éltedet megvedted, a halált nem féled... Te kellesz minekünk... kezét csapunk véled. (*Petőfi Sándor*) 4. Kérő kis fiának enged inni egyet. (*Arany János*)

4. Olvasd el hangsúlyosan *Vörösmarty Mihály* versét! Másold le a füzetbe, húzd alá a tárgyas szó szerkezeteket! Elemezd a tárgyat alakja, minősége és szófaja szerint!

ÁBRÁND

Szerelmedért
Feldúlnám eszemet
És annak minden gondolatját,
S képzelmem édes tartományát;
Eltépném lelkemet
Szerelmedért.

Szerelmedért
Fa lennék bérc fején,
Felölteném zöld lombozatját,
Eltűrném villám s vész haragját,
S meghalnék minden év telén
Szerelmedért.

Szerelmedért
Lennék bérc-nyomta kő,
Ott égnék földalatti lánggal,
Kihalhatatlan fájdalommal,
És némán szenvedő,
Szerelmedért.

Szerelmedért
Eltépett lelkemet
Istentől újra visszakérném,
Dicsőbb erénnyel ékesítném
S örömmel nyújtanám neked
Szerelmedért!

5. Elemezd az alábbi mondatok tárgyas szerkezeteit!

1. Ó, Uram, nem birom rímbe kovácsolni dicsőségedet. (*József Attila*)
2. Irigyeim, hagyjátok szeretni, hagyjátok a szememet rávetni! (*Népdal*)
3. Ragyogni láttam annyi büszke arcot. (*Komjáthy Jenő*)
4. A könyv gyűjtőket és gyűjteményeket mutat be. 5. A csimpánzok fészket szoktak készíteni a fák alacsonyabb ágain. 6. El akarta nyelni a világot. (*Petőfi Sándor*)

A HATÁROZÓ

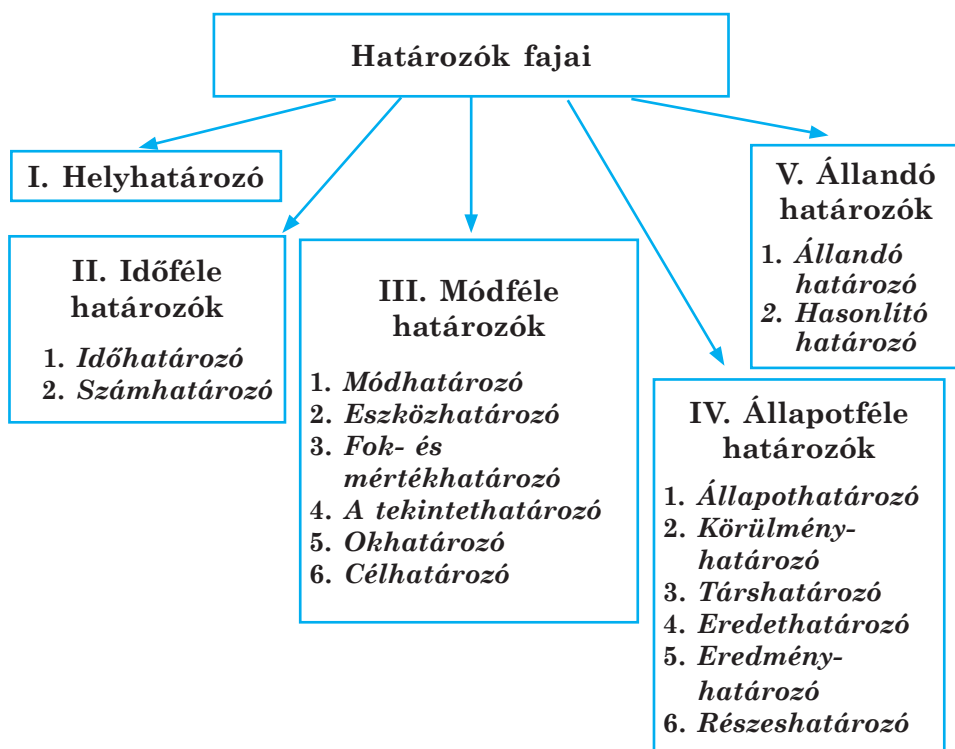
A határozó cselekvés, történés, létezés különféle körülményeit határozza meg (*helyét, okát, idejét, célját, módját, eszközét* stb.).

A határozó bővítményi funkciót betöltő mondatrész.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: H

A határozónak több faja van aszerint, hogy milyen körülményt nevez meg. Ennek megfelelően öt nagy csoportba rendeződnek a határozók fajai.

179. Olvasd el figyelmesen *Petőfi Sándor* versének részletét! Vizsgáld meg, és kérdezz rá a kiemelt szavakra!

Borozgatánk **apámmal**;
Ivott a jó öreg,
S a **kedvemért** ez **egyszer** –
Az isten áldja meg!

Soká nem voltam **otthon**,
Oly **rég** nem láta **már**,
Úgy megvénült **azóta** –
Hja, az idő lejár.

Szemében „mesterségem”
Most is nagy szálla még;
Előítéletét az
Évek nem szüntették.

A határozó szerkezeti alaptagjával alárendelő szószerkezetet alkot. A határozós szerkezet alaptagja **ige**, **igenév**, ritkábban **névszó**, alárendelt tagja pedig valamilyen **határozó**.

alaptag	volt	kizárva	kizárva
↑	↑	↑	↑
alárendelt tag	kizárva	akkor	mindenünnen

A határozós szerkezet alaptagjának szófaja lehet:

- **főnév:** *igazgató az iskolában;*
- **ige:** *a könyvtárban olvas;*
- **névmás:** *háromszor akkora;*
- **melléknév:** *nagyon szép;*
- **számnév:** *kevesebb a felénél;*
- **határozószó:** *nagyon közel;*
- **főnévi igenév:** *a színpadon szerepelni;*
- **határozói igenév:** *a szobában sírva.*

180. József Jolán József Attila élete című művében mesél a költő gyermekkoráról. Olvasd el figyelmesen a részletet! Írd ki a határozós szószerkezeteket!

A környék minden gyereke összegyűlt a ház előtt délutánonként. Attila a járda szélére ült, térdére tette a se-lyemhernyó-tenyészetet, és hagyta, hogy bámulják a többiek. A végén cserekereskedelem alakult ki Attila és a srácok között: megfogyatkoztak a kis hernyók, s elképesztően gyarapodtak zsebeiben a haszontalan limlomok. Patkószeg, drót, üveggolyó, ólomdarabkák, színes cserepek, kis mágnesvas, gumi, fogaskerék, rugó, számológép, spulni, sróf, matrica, virágmag, spongya, kavics, gyertyavég, spárga, és ki tudja már, mi minden került elő naponta...

József Attila gyermekkori fényképe (1917–18)
(wikipedia.org)

spulni – tekercs, cénaorsó;
sróf – csavar

- Ma mit gyűjtenek a gyerekek?
- Írd le, te mit gyűjtesz, és mit gyűjtenek a barátaid!

181. Bővítsd a szavakat a megadott kérdésekre felelő határozóval! Határozd meg, milyen körülményt fejeznek ki az egyes határozók!

hová? *utazik*

merre? *néz*

meddig? *megyünk*

mióta? *vártok*

mikor? *érkezik*

mikorra? *készítsem*

mi miatt? *késik*

mivel? *dolgozó*

miért? *jönnek?*

182. Alkoss mondatokat az alábbi határozós szó szerkezetekkel! Készítsd el a mondatok szerkezeti rajzát!

most indul, felelős a barátjáért, zengve száll, miattatok nem győzött

A HATÁROZÓ KIFEJEZÉSMÓDJA

A határozók nyelvi kifejezőeszközei rendkívül változatosak.

A határozót kifejezhetjük:

- **ragtalan névszóval:** *Hétfő reggel indulok.*
- **ragos névszóval:** *Szálljatok fel a vonatra!*
- **névutós névszóval:** *Van hely az ablak mellett?*
- **határozószóval:** *Most már gyertek közelebb!*
- **határozói igenévvvel:** *Ülve kényelmesebb utazni, mint állva.*
- **főnévi igenévvvel:** *Nyaralni megyünk.*

A határozót leggyakrabban ragos névszóval fejezzük ki. A határozóragot tehetjük

- a névszó után (Pl.: kert+**ben**, asztal+**ról** stb.);
- kapcsolhatjuk közvetlenül a szótóhoz is (Pl.: asztal+**nál**, asztalos+**nál** stb.);
- kapcsolhatjuk a szónak jellel, jelekkel bővült alakjához (Pl.: dolgozatok+**ban**, testvéremé+**ből**, osztályunk+**hoz**, drágább+**an**, legokosabbik+**nak** stb.).

Jó, ha tudod!

A határozókat jelentésük alapján osztályozzuk, nem kifejezőeszközök alapján. A kérdőszó segít megállapítani a határozók fajtáját. Ugyanaz a kifejezőeszköz (rag, névutó) többféle körülményre utalhat.

Helyhatározó – A szobá**ban** takarít.

Időhatározó – Dél**ben** harangoznak.

Állapothatározó – Láz**ban** ég.

Okhatározó – A munká**ban** elfáradt.

Módhatározó – Tömött sor**ban** haladtak.

Társhatározó – Barátai társaságá**ban** jelent meg.

A határozó kifejezésére **24** ragunk van. Ezek a következők:
-ban, -ben; -ba, -be; -ból, -ből; -n, -on, -en, -ön; -ról, -ről; -ra, -re; -nál, -nél; -tól, -től;
-hoz, -hez, -höz; -ig; -nak, -nek; -val, -vel; -kor; -nta, -nte; -ul, -ül; -vá, -vé; -képp(en);
-ként, -nként; -stul, -stül; -ért; -n, -an, -en, -on; -lag, -leg;
-szor, -szer, -ször.

Jó, ha tudod!

A határozókat **halmozhatjuk**. Pl.: *A mezőkön, a réteken nagyon sokféle gyógynövény nő.*

Az események kezdő- és végpontjára **kettős határozó** utal.

Pl.: *Napról napra melegebb az idő.*

Az **összekapcsolt határozó** két eleme csaknem egyet jelent.

Pl.: *Még egyszer szólok, nem érem el!*

183. Olvasd el kifejezően József Attila versét! Írd ki versszakonként a határozós szó szerkezeteket! Mondd meg, milyen mondatrészt bővít a határozó!

MAMA

Már egy hete csak a mamára
gondolok mindig, meg-megállva.
Nyikorgó kosárral ölében,
ment a padlásra, ment serényen.

Én még őszinte ember voltam,
ordítottam, toporzékoltam.
Hagyja a dagadt ruhát másra.
Engem vigyen föl a padlásra.

Csak ment és teregetett némán,
nem szidott, nem is nézett énrám
s a ruhák fényesen, suhogva,
keringtek, szálltak a magosba.

Nem nyafognék, de most már késő,
most látom, milyen óriás ő -
szürke haja lebben az égen,
kékítőt old az ég vizében.

József Áronné Attilával
és Etelkával 1919-ben
(pittipaldi.lapunk.hu)

184. Milyen helyzetben mondjuk az alábbi szólásokat, közmondásokat? Írd be a mondatokat a füzetbe, húzd alá a határozókat, zárójelben tüntesd fel a kérését!

1. Ajtóstul ront be a házba. 2. Elcsúszott a banánhéjon.
3. Borotvaélen táncol. 4. Bottal üthetik a nyomát. 5. Egyszer volt Budán kutyavásár. 6. Mint derült égből villámcsapás. 7. Ellenségemnek se kívánom. 8. Háztűznézőbe megy.

A HATÁROZÓK IRÁNYHÁRMASSÁGA

Az irányhármasság több határozófajtánál és határozóragnál megfigyelhető jelenség. Azt jelenti, hogy ugyanabba a csoportba tartozó határozók vagy határozóragok három irányt képesek kijelölni a *honnan?* – *hol?* – *hova?*; *mióta?* – *mikor?* – *meddig?*; vagy *miből?* – *miben?* – *mibe?* stb. kérdésekre válaszolva.

Pl.: *onnan* – *ott* – *oda*; *rég óta* – *most* – *mindig*; *füzetből* – *füzetben* – *füzetbe*

Az **irányhármasságról** beszélve tehát a **kiindulópont** (*honnan?*, *mióta?*), **nyugvópont** (*hol?*, *mikor?*) és a **végpont** (*hova?*, *meddig?*) sorrendet használjuk.

185. Pótold a következő mondatok határozóinak hiányzó toldalékait! A kapott mondatokat írd be a füzetbe!

Reggel est..... tanultam a leckét.

A népmesék száj..... száj..... terjedtek.

Az ellenőr tető..... talp..... végigmérte az utast.

Év.... év.... szebb a kertem.

Ház..... ház..... járva gyűjtöttük a papírhulladékot.

- Elemezd a fenti mondatokat!
- Állapítsd meg a szavak szófaját!

186. Olvasd el az alábbi szemelvényt! Írd ki a határozós szó szerkezeteket! Elemezd a határozókat szóelemeik szerint!

Eberstein ezredes fáradtan zökkent a nyeregből a földre. Valaha kiváló lovas volt. Évekig teljesített szolgálatot Bécsben a spanyol lovasiskolában. Itt tanították elegáns mozdulatokra, kecses, táncoló járásra a császári ménes hófehér lipicai paripáit. Napi öt-hat órás

gyakorlás meg se kottyant a fiatal bárónak, különösen abban a környezetben. Hatalmas tükrök előtt gondosan ügyelt arra, hogy a lovak minden mozdulata olyan elegáns legyen, mint egy rokokó udvaroncé. A tükörből fel-felpillantott a gipsztukkós karzatokra, ahol a spanyol iskola tréningje alatt a legelőkelőbb bécsi hölgyek és urak adtak találkát egymásnak. Mi több, az apácák is elhozták a gondosan nevelt leánykákat, hogy idejében megismerjék azt a helyet, ahol találkozni nem illetlenség.

(Részlet Örsi Ferenc A Tenkes kapitánya c. regényéből)

A HELYHATÁROZÓ

A helyhatározó a cselekvés, történés, létezés helyét határozza meg.

Kérdései: *honnan?*, *hol?*, *hová?*, *merről?*, *merre?*, *meddig?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hh

Pl.: Anna a **boltban** vásárol.

A $\Rightarrow$ Á

↑

Hh

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** házból, székről, könyvön, könyvhöz stb.;
- **névutós névszó:** a fa alól, a kocs mögül, a ház elől, a padok közül, a folyón túl;
- **határozószó:** innen, onnan, valahonnan, máshonnan, akárhol, másutt, kint, kinn, bent, benn, alul, fölül;
- **személyragos határozószó:** tőle, nála, hozzá stb.

A helyhatározók helyesírásánál a **-ban**, **-ben** és **-ba**, **-be** ragokat nem cserélhetjük fel:

Hol?	Hová?
iskolá ban	iskolába
osztály ban	osztály ba

kert ben	kert be
üzlet ben	üzlet be

187. Olvasd el figyelmesen a szövegrészletet *Ernest Hemingway* Az öreg halász és a tenger című regényéből, és jelöld a helyhatározókat!

Aznap délután egy kirándulótársaság érkezett a kertvendéglőbe, s ahogy nézelődtek, nézték a tengert, az egyik nő meglátott odalent, a vízen úszó ócska söröskannák és döglött barracudák közt egy nagy, hosszú, fehér csontvázat, hatalmas farokkal a végén, amint az ár himbálgatta és emelgette, míg a keleti szél állhatatosan korbácsolta a tengert a kikötő bejáratán túl.

188. Jelöld a helyhatározókat a megfelelő módon!

A Földre a Nap hőenergiát sugároz. Az energia egy részét a Föld elnyeli, más részét újra kisugározza a világűr felé. Mindez a légkörön át történik. A Föld által elnyelt és a világűr felé kisugárzott energia évi mérlege nulla. Az üvegházhatású gázok – ezek közé tartozik a szén-dioxid is – egyfajta falat alkotnak a Föld felszíne és a világűr közt, visszaverve a világűr felé kisugárzódó energiát, ezzel melegedést okozva. Vagyis „lefelé” átengedik a napsugárzást, de nem engedik át a földfelszínről „felfelé” haladó hősugárzást.

(*Tankönyvből*)

189. Az alábbi regényrészletben keresd meg a helyhatározókat!

A hóval borított, befagyott folyón csak itt-ott akadt falvak közelében valamely kékes színű lék, amelyben kivillant a folyó acélos vize, amint fagyosan, frissen suhant tovább a jegek alá.

A néma, néptelen, mozdulatlan tájon utazó Szindbádnak mégis jólesett az a gondolat, hogy mellette, a mély partok között versenyt futnak szánjával a folyó és a hideg habok, a pisztrángihalak a falvak alatt a jég alól kipillantanak a folyóba vágott lékeken, és ismerősen látják viszont fenn az országúton a háromlovas szánt, amely órákon, mérföldeken át követte a folyó futását.

A fennsík szélén, mint valami álombeli ország falai, emelkednek szinte merőlegesen a Kárpát sötétkék és vakító fehérségű hegyei. Itt-ott a hegyhátak nyergében olyan ragyogó fehérségűnek látszik a Kárpát hava, mintha nem is hó volna az, hanem valami természeti csoda.

(Részlet *Krúdy Gyula* Szinbád utazásai c. regényéből)

IDŐFÉLE HATÁROZÓK. AZ IDŐHATÁROZÓ

Az időhatározó a cselekvés, történés, létezés idejét, időtartamát határozza meg.

Kérdései: *mikor?*, *mióta?*, *meddig?* + az alaptag

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: **Hi**

Pl.: Orsolya **most** olvas.

A $\Rightarrow$ Á

↑

Hi

Az időhatározó hármas irányultsága:

Mióta? — Mikor? — Meddig?, Mikorra?

Kifejezőeszközei:

- **ragtalan névszó:** esztendeje, perce, napja + mennyiségjelző;
- **időhatározó-szó:** ma, régen, soha;
- **szókapcsolat:** reggeltől estig, napról napra.

190. Keresd meg az időhatározókat az alábbi szövegben!

Háromnegyed egykor, épp abban a pillanatban, mikor a természetrajzi terem katedraasztalán hosszú és sikertelen kísérletek után végrehalahára, nagy nehezen, izgatott várakozás jutalmául a Bunsen-lámpa színtelen lángjában fellobbant egy gyönyörű, smaragdzöld csík, annak jeléül, hogy az a vegyület, melyről a tanár úr be akarta bizonyítani, hogy zöldre festi a lángot, a lángot csakugyan zöldre festette, mondom: pont háromnegyed egykor, épp abban a diadalmas minutumban megpendült a szomszéd ház udvarán egy zongora-verkli, s ezzel minden komolyságnak vége szakadt.

191. *Petőfi Sándor* Szeptember végén című versének részletében keresd meg az időhatározókat!

*Még ifju szivemben a lángsugarú nyár
S még benne virít az egész kikelet,
De íme sötét hajam őszbe vegyűl már,
A tél dere már megüté fejemet.*

192. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. Délelőtt érkezett meg az ünnepségre. **2.** Eszter itt volt a megbeszélt időben. **3.** Most csináld meg! **4.** Este szeretnék tanulni.

193. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

A $\Rightarrow$ Á

Hi T

(A) $\Rightarrow$ Á

Hi Hh

A $\Rightarrow$ Á

Hi Hi Hh

194. Keresd meg az időhatározókat a mondatokban! Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

1. Induláskor gyakran sírtak a leányok. (*Petőfi Sándor*) **2.** Szomorú a bujdosás / ezer esztendőn át. (*Babits Mihály*) **3.** Szilveszterről maradt fagyöngy remeg. (*Radnóti Miklós*) **4.** Ekkor a hold lejött a fáról. (*Babits Mihály*) **5.** A bögrét két kezébe fogta, / úgy estefelé, vasárnap. (*József Attila*)

A SZÁMHATÁROZÓ

A számhatározó a cselekvés, történés, létezés gyakoriságát, időbeli ismétlődését fejezi ki.

Kérdései: *hányszor?*, *hányadszor?* + az alaptag

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hsz

Pl.: Noémi **kétszer** is elmondta a verset.

A $\Rightarrow$ Á

T Hsz

Kifejezőeszközei:

- **ragos számnév:** ötször, hatszor, ezerszer, negyedszerre sikerült, százanként köti össze;
- **névutós névszó:** másodízben, sok esetben, több alkalommal;
- **határozószó:** elvétve, gyakran, akárhányszor, valahányszor, bármennyiszer.

195. Elemezd a mondatokat a tanult módon!

1. Az iskolába sokszor mentünk együtt. 2. Már százszor megmondtam, hogy figyelmesen közlekedj! 3. Néha gondolok rád. 4. Gyakran eszembe jutnak a nyári emlékek.

196. Fazekas Mihály Lúdas Matyi című költeményéből idézünk. Keresd meg a számhatározókat!

1. Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza.
2. Nem felcser vagyok én, hanem Lúdas Matyi, kit kend
Megveretett, s lúdját elvetette; de hasztalan a szót
Nem szaporítom; elég, hogy most másodszor adom meg.
3. Ha még nekem a jó Isten erőt ád,
Harmadszor sem fogok majd késni.

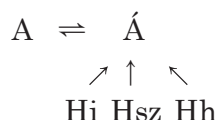
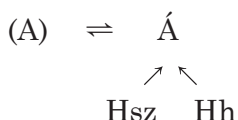
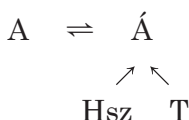

197. Jelöld a számhatározókat a mondatokban! Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

1. Háromszor hármat lüktet a dala. (Szabó Lőrinc) 2. S mondta az Úr Jónásnak másodízben. (Babits Mihály) 3. Hát elbocsátalak még egyszer, utólszor. (Ady Endre) 4. Alkonyatok és délibábok / Megfogták százszor is a lelkét. (Ady Endre) 5. Már az idén negyvenedszer / Értem meg a krumplikapálást. (Petőfi Sándor)

198. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

MÓDFÉLE HATÁROZÓK. A MÓDHA TÁROZÓ

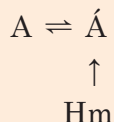
A módhatározó a cselekvés, történés, létezés módját határozza meg.

Kérdései: *hogyan?*, *mi módon?*, *miképpen?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hm

Pl.: Eszter **szorgalmasan** tanul.

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** *szépen* énekel, *ügyesen* dolgozik, *hanyagul* ír, *szorgalommal* dolgozik, *különbözőképpen* beszélnek, *drágán* ad, *szívből* nevet;
- **névutós névszó:** *hiba nélkül* teljesít, *szó szerint* megtanulta, *a megbeszéltek alapján* jár el;
- **határozói igenév:** *átgondolva* végezte el;
- **határozószó:** *biztosan* tartja a kezében, *fenn* hirdeti, *így* válaszol, *gyalog* közlekedik, *valahogyan* megoldja.

199. Jelöld a módhatározókat a mondatokban!

Sanyi gyalog érkezett az iskolába.
Tamás melegen üdvözölte barátját.
A tanuló szépen és illedelmesen beszél.
A barátja futólag mesélte el a történetet.

200. József Attila verseiből idézünk. Elemezd az alábbi mondatokat!

A fán a levelek lassan lengenek.
(Ősz)

Én egész népemet fogom
nem középiskolás fokon
taní-
tani!

(Születésnapomra)

Rám tekint, pártfogón, e század:
rám gondol, szántván, a paraszt.
(Ars poetica)

Dolgozni csak pontosan, szépen,
ahogy a csillag megy az égen,
úgy érdemes.
(Ne légy szeles...)

201. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

$A \Rightarrow \acute{A}$

↑

Hm

$(A) \Rightarrow \acute{A}$

↗ ↖

Hi Hm

$(A) \Rightarrow \acute{A}$

↗ ↖

Hh Hm

202. Jelöld a mondatrészeket a tanult módon! Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

1. Tücsök felel rá csöndben valahol. (*Juhász Gyula*) 2. Megáradva hull a könnye két szemének. (*Arany János*) 3. Másképpen lesz holnap, / másképpen lesz végre. (*Ady Endre*) 4. Az életet már megjártam, / Többször csak gyalog jártam. (*Arany János*)

AZ ESZKÖZHATÁROZÓ

Az eszközhatározó a cselekvés, történés, létezés eszközt, közbenjáróját, közreműködőjét határozza meg.

Kérdései: *kivel?*, *mivel?*, *milyen eszközzel?*, *kinek a segítségével?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: He

Ha valóságos eszköz nem is, de eszközhatározó lehet ember vagy képzeletbeli lény is, amikor az ő közreműködésével jön létre valami.

Pl.: *Szakemberrel szereltettük föl a gázórát.*

Az eszközhatározó nem mindig konkrét jelentésű szó! Lehet kézzel meg nem fogható vagy átvitt jelentésű is.

Pl.: *Sej, haj, dallal, jó vigasszal / Asztaltalan szómalasztal / Keressük az igazságot.* (József Attila)

Nóra *porszívóval* takarít.

A $\Rightarrow$ Á

↑

He

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** *tollal* ír, *kézzel* fog, *hóval* ellep;
- **névutós névszó:** orvos *által*, barátom *révén*, levelezés *útján*;
- **névutószerű ragos főnévvel** (árán, segítségével): barátja *segítségével*.

203. Olvasd el figyelmesen *Tamási Áron Ábel* a rengetegben című regényének részletét, és keresd ki a eszközhatározókat!

Kunkori bocskorával játékosan porozta a havat, miközben egy nagy bottal biztatta magát. A két kezén posztóból való satu-kesztyű volt,

a fejében irdatlan nagy sapka, a bajuszán pedig s a szemöldökén téli virágok.

A mozgásáról, ahogy jött-haladott felém, úgy tetszett, mintha már ismerném valahonnét. S ebben nem is csalódtam, mert ahogy mind közelebb és közelebb evezett, annál inkább otthonosabb lett a szememben.

– Hiszen ez az édesapám! – nyílottam ki végre.

Fordultam egyet-kettőt a havon, mintha az örömet táncoltatnám. Aztán megálltam arccal feléje, s a szememet ragyogtattam neki, mint a gyémántot.

204. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. A táblára krétával rajzolta fel az ábrát.
2. Ollóval vágta el az anyagot.
3. Sanyi biciklivel jött a kirándulásra.

205. Foglald mondatba az alábbi szavakat és szókapcsolatokat eszközhatározóként!

olvasás útján, általad, a barátom révén, velünk, énvelem, edzés útján

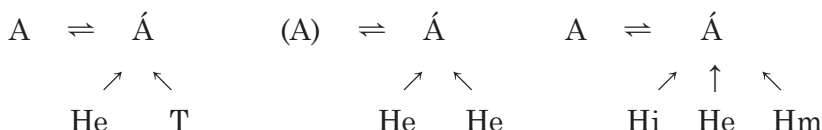

206. Jelöld a mondatrészeket a tanult módon!

1. Kicsalta a leányt édes beszédével. (*Petőfi Sándor*) 2. Vert-e már téged valaki, vihar? / Ostorral kergetett-e? (*József Attila*) 3. Egy követ által izent nekik hadat. (*Petőfi Sándor*) 4. Puha szárnyakon száll a korom. (*József Attila*) 5. Nem írom pennával, / Fekete téntával, / De szablyám élivel, / Ellenség vérivel / Az én örök híremet. (*Zrínyi Miklós*)

207. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

A FOK- ÉS MÉRTÉKHATÁROZÓ

A fokhatározó valamely cselekvés, történés, tulajdonság fokát, erősségét határozza meg hozzávetőlegesen, megközelítőleg (nem számszerű pontossággal).

Pl.: valamely **nagyon** boldog, **jobban** tudja, **kevésbé** értékes, **rendkívül** sajnálom.

A mértékhatózó pontosabban, számokkal, adatokkal kiegészítve határozza meg cselekvés, tulajdonság, mennyiség mértékét.

Kérdései: *mennyire?*, *mennyivel?*, *milyen fokban?*, *milyen mértékben?*, *milyen mértékig?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hf és Hmé

Pl.: A ruha egy **árnyalattal** világosabb.

$A \Rightarrow \hat{A}$
↑
Hf

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** *színültig* tele van, *túlságosan* szigorú, egy *árnyalattal* sötétebb, *cseppenként*, *arasznaira*; *kétszer*, *százszor*, *ezerrel*;
- **névutós névszó:** erején *felül*, képességeihez *mérten*; *százszámra*;
- **határozószó:** *alig* ismeri, *egészen* új, *kissé* félénk, *jócskán* túlnőtt.

208. Szerkessz olyan mondatokat, melyekben fokhatározók szerepelnek!

209. Elemezd az alábbi mondatokat!

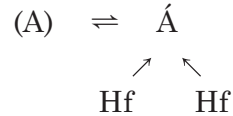
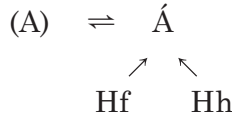
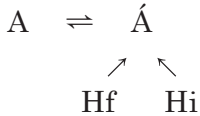
1. Az esős időben bőrig áztam. **2.** A szüleim nagyon szeretnek engem. **3.** Egy fillérrel sem adom olcsóbban. **4.** A teát félig töltötte a csészembe. **5.** Kétszer annyit vettem. **6.** Az eső után százszámra nőtt a gomba. **7.** Az eredményt jóval később tudta meg.

210. Alkoss öt-öt mondatot fokhatározóval és mértékhatózóval! Rajzold meg az ágrajzokat!

211. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

212. Jelöld az alábbi versrészletekben a fok- és mértékhatározókat!

1. Szokatlanul nyugalmas most a reggel. (*Szabó Lőrinc*)
2. Így állva, várva vagyok egészen magyar. (*Ady Endre*)
3. Az áldás javait bő marékkal méri. (*Csokonai Vitéz Mihály*)
4. Az árnyék már a szívedig ér. (*Szabó Lőrinc*)

A TEKINTETHATÁROZÓ

A tekintethatározó azt fejezi ki, hogy a cselekvés, törté-
nés, létezés közben fennálló helyzet milyen megszorítás-
sal, milyen szempontból érvényes a beszélő szerint.

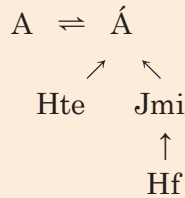
Kérdései: *mire nézve?*, *milyen tekintetben?*, *mire vonat-
kozólag?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hte

Pl.: *Amit még e szóhoz gondolt,*

Toldi Györgyre szörnyű nagy káromkodás volt. (Arany János)

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó** (ragjai: **-ra, -re; -ban, -ben; -lag, -leg; -nak, -nek**): szemre nézve, utólag olvasva;
- **névutós névszó névutói, illetve névutós ragos határo-
zó**: *nézve, tekintve, tekintetében, szempontjából*;
- **határozószó**: általában.

213. Keresd meg, és jelöld a mondatokban a tekintethatározót!

Gyenge vagy, öcsém, így szemre.

(Arany János)

Követek dolgában mit tudok én tenni!

(Arany János)

Általában igazad van.

214. Szerkessz olyan mondatokat, amelyekben tekintethatározók szerepelnek!

AZ OKHATÁROZÓ

Az okhatározó a cselekvés, történés, létezés okát mutatja meg.

Kérdései: *kiért?*, *miért?*, *ki miatt?*, *mi okból?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Ho

Pl.: Az üzlet **betegség miatt** zárva.

$A \Rightarrow \acute{A}$

↑

Ho

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** az őszinteségéért becsüljük, lustaságból maradt itthon, elsápadt a haragtól, dül-fül mérgében;
- **névutós névszó:** betegség miatt zárva;
- **a személyes névmás határozóragos alakja:** azért mondta;
- **határozószó:** amiatt kapta a büntetést.

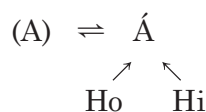
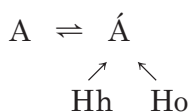
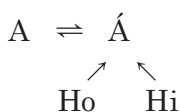

215. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. Az árvíz következtében sok épület megrongálódott.
2. Mindig felriadok a zajra.
3. A szeme megfájdult a képernyő vibráló fényétől.

216. Alkoss mondatokat az alábbi ágrajzok alapján!

217. Fejezd be a mondatokat! Elemezd a tanult módon!

Bűnhődik a múltjáért...

Anyja miatt búsul...

218. Keresd meg a mondatokban az okhatározókat!

1. Haragszom rád csalárd két szemedért. (*Vörösmarty Mihály*)
2. Nagyon elbusúla Bence a beszéden. (*Arany János*)
3. Mi ördögért vagy úgy búnak eresztve? (*Petőfi Sándor*)
4. Vaskos lábnyomától messze reng a parlag. (*Arany János*)
5. A menyecske szeme könnytől lett homályos. (*Petőfi Sándor*)

A CÉLHATÁROZÓ

A célhatározó a cselekvés, történés, létezés célját mutatja meg.

Kérdései: *kiért?*, *miért?*, *mi célból?*, *mi végett?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hc

Pl.: *Dani elutazott pihenni.*

$A \Rightarrow \acute{A}$

↑

Hc

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** elismerésért dolgozik, védelmére kel;
- **névutós névszó:** utazás *céljából* vásárol (jegyet), a tisztaság érdekében takarít;
- **a személyes névmás határozóragos alakja:** *azért tanul, érte dolgozik*;
- **főnévi igenév:** *kirándulni* megy;
- **határozószó:** *a semmiért* vállalta, *akármiért* tette meg, *vámiért* mindig visszajön, *végett* tanult szorgalmasan.

219. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. Édesanyám orvosért küldött engem. **2.** Itt küzdtenek honért a hős Árpádnak hadai. (*Vörösmarty Mihály*) **3.** A tanuló felkészült a vizsgára. **4.** Kimentem a selyem rétre kaszálni. (*Népdal*) **5.** Vadászni indultak a róka után.

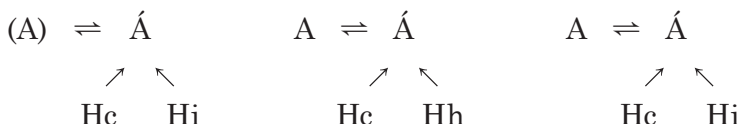
220. Az alábbi szó szerkezetet bővítsd

- eszközhatározóval,
- célhatározóval!

Rózsát küldött ...

221. Alkoss mondatokat az alábbi ágrajzok alapján!

222. Jelöld a mondatrészeket a tanult módon! Rajzold fel a mondatok ágrajzát!

1. Felmegyek Budára bajnok katonának. (*Arany János*) **2.** Sebes lépésekkel ment keresni nyáját. (*Petőfi Sándor*) **3.** Minden változásért és újért kiált itt. (*Ady Endre*) **4.** Másképpen lesz holnap, / másképpen lesz végre. (*Ady Endre*) **5.** Az életet már megjártam, / Többnyire csak gyalog jártam. (*Arany János*)

ÁLLAPOTFÉLE HATÁROZÓK. AZ ÁLLAPOTHATÁROZÓ

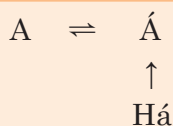
Az állapothatározó valakinek vagy valaminek a cselekvéssel összefüggő helyzetét, állapotát jelöli meg.

Kérdései: *hogyan?, milyen állapotban?, milyen helyzetben?, miként?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Há

Pl.: Réka *fáradtan* érkezett meg.

Az állapothatározó kifejezi azokat a személytől vagy dologtól független külső társadalmi, időjárási viszonyokat, körülményeket, amelyek között a cselekvés, történés végbemegy.

Pl.: *Az eső ellenére elmentek kirándulni.*

Kifejezi valamilyen funkcióban való szereplést, vagy funkcióba jutást.

Pl.: *Tanárként dolgozik.*

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** *fáradtan* érkezett, *jómódban* él;
- **névutós névszó:** *kéz- és lábtörés nélkül* érkezett meg;
- **határozószó:** *egyedül* van, *hanyatt* fekszik;
- **határozói igenév:** *sírva* lépett be.

A módhatározó és az állapothatározó kérdései hasonlóak. Figyelj a különbségre!

- **Módhatározó:** *hogyan?, mi módon?, miképpen?*

Pl.: *rendesen, gondosan* dolgozik.

- **Állapothatározó:** *hogyan?, milyen állapotban?, milyen helyzetben?*

Pl.: *egyedül* dolgozik.

223. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. Tamás melegen ette a levest. **2.** Az órára futva érkezett. **3.** A fáradtságtól álmosan válaszolt a kérdésre. **4.** A hidegben hajdonfőtt szalad.

224. Az alábbi mondatok *Petőfi Sándor* naplójából vannak, melyben az 1848-as forradalmat megelőző időszakról ír. Keresd meg benne a határozókat, magyarázd meg a mód- és állapothatározók közötti különbséget!

1. Világosan láttam, hogy Európa naponként közeledik egy nagy-szerű, erőszakos megrázkódtatáshoz. **2.** Nyakra-főre siettem a főváros-ba... reszketve, lélekzet nélkül értem haza...

225. Jelöld az alábbi versrészletekben az állapothatározókat!

Hej, pedig üresen vagy félig rakottan
nagy szénásszekerek álldogálnak ottan.

(Arany János)

Egy életen által én egyedül menjek?
(Petőfi Sándor)

Elnyúlok a hegyen,
hanyatt a fűbe fekve...
(Tóth Árpád)

226. Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

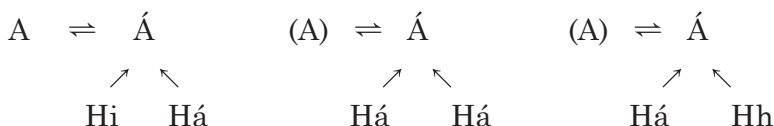
Nincs elromolva a lelkiismeretem.
(Petőfi Sándor)

Soha nem állok rabnak
őrjöngő népek közepébe.
(Ady Endre)

Oly egyedül maradtam.
(József Attila)

227. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

A KÖRÜLMÉNYHATÁROZÓ

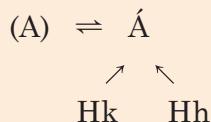
A körülményhatározó a cselekvéstől, illetve hordozójától független körülményekre utal. Külső állapothatározónak is nevezik.

Kérdései: *hogyan?*, *milyen körülmények között?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hk

Pl.: *Esőben* siettem az órára.

Kifejezőeszközei:

• **ragos névszó** (ragjai: *-ban, -ben, -n; -nál, -nél; -val, -vel*):
melegben, fagyban, bajban, veszélyben, lámpánál, irányításával,
vezetésével;

• **névutós névszó, névutói:** közt, között, közepette, nélkül; kapcsán, kapcsolatban.

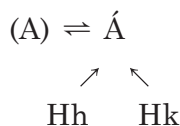
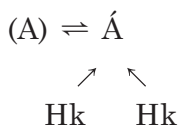
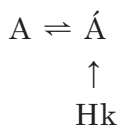

228. Keresd meg a körülményhatározókat a mondatokban, jelöld a tanult módon!

1. Az építkezés kapcsán számos probléma merült fel.
2. A taps közepette elégedettség töltött el.
3. Problémák nélkül jobban érezném magam.
4. A megoldás kapcsán még több ötletem lett.

229. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

230. Elemezd a mondatokat!

Szép öcsém, mért állsz ott a nap tűzében?

(Arany János)

Sorsod ellenére voltál ember és példakép.

(Radnóti Miklós)

Melegben levehetsz nyakkendőt, gallért.

(József Attila)

Sokszor is felhozta tréfa közt a király.

(Arany János)

231. Jelöld a mondatokban a körülményhatározókat!

Ült kicsit a félhomályban.

(József Attila)

Rémek között, gomolygó ködben

Elszürkül minden itt a lápon.

(Ady Endre)

Harangzúgás közt, hajnalfényben

Gújtom a lángot a máglya alatt.

(Ady Endre)

Sok gondom közt véled vesződöm.

(József Attila)

A TÁRSHATÁROZÓ

A társhatározó a cselekvő társát adja meg.

Kérdései: *kivel?*, *mivel?*, *kivel együtt?*, *mivel együtt?* + az alaptag.

Nyelvtani értelemben társ nemcsak élőlény lehet, hanem egy tárgy is.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Ht

Pl.: Az édesanya **a** *gyermekével* játszik.

A $\Rightarrow$ Á
↑
Ht

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó** (ragjai: *-val*, *-vel*, *-stul*, *-stül*): barátjával, festővel, családostul, nyergestül;
- **névutós névszó**: *együtt*, *társaságában*, *nélkül*: Együtt jöttek át a folyón.
- **személyragos határozószóval**: *velem*, *velünk*, *veletek*; *nélkülem*, *nélkülünk*, *nélkülük*; *ellenem*, *ellenünk*, *ellenük*: Veletek szívesen kirándulok. A versenyen ellenünk fogtok játszani.

Az eszközhatározó és a társhatározó kérdései hasonlóak. Figyeld a különbségre!

- Eszközhatározó: *kivel?*, *mivel?*, *milyen eszközzel?*, *kinek a segítségével?*
- Társhatározó: *kivel?*, *mivel?*, *kivel együtt?*, *mivel együtt?*

232. Keresd meg a társhatározókat a mondatokban, és jelöld a megfelelő módon!

A barátaival sétált a parkban.

Zita édesanyjával varrattam meg a ruhát.

A gyerekek hagymával ették a kenyeret.

233. Olvasd el a szöveget, jelöld a tanult határozókat!

A Bibliotheca Corviniana a budai várpalota külön épületrészeiben, két egymásba nyíló díszes teremben volt, amelyekben a falak mellé állított széles polcokon feküdtek a könyvek, díszes függönyökkel véd-

ve a portól. A látogatók csodálatosan faragott asztaloknál olvashattak. Itt vitatkozott bölcs uralkodónk tudós humanistáival: könyvtárosával, Marzio Galeottóval, Janus Pannoniusszal, a csillagász zseni Regiomontanusszal és külföldi vendégeivel.

234. Elemezd a mondatokat!

1. A szüleivel beszélte meg a problémát. **2.** Anna a családjával ünnepel. **3.** Dani a születésnapra rózsával érkezett. **4.** Vele együtt sokan utaztak a villamoson. **5.** Nélkülem is meg tudod csinálni. **6.** Aki mostan nincs énvelem, verje meg az én Istenem. (*Petőfi Sándor*)

235. Szerkessz mondatpárokat! Eszköz- és társhatározóként is alkoss mondatokat az alábbi szavakkal!

virággal, tiveletek, testvérével, mivelünk, énvelem, telefonnal

AZ EREDETHATÁROZÓ

Az eredethatározó azt határozza meg, hogy a cselekvés, állapot vagy dolog kitől, mitől ered, származik.

Kérdései: *honnan?*, *kitől?*, *mitől?*, *kiből?*, *miből?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Het

Pl.: A győztesek **az osztályunkból** kerültek ki.

A $\Rightarrow$ Á
↑
Het

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** *vízből* jég lesz, *Petőfitől* származik (az idézet), egy *tőről* fakad;
- **névutós névszó:** a nagy *után* neveztek el, a lehetőségek *közül* választottam, a tanulók *részéről* számos kérés érkezett;
- **a személyes névmás határozóragos alakja:** *belőle* élt az iskola idején, *tőle* származik az ötlet;
- **határozószó:** *innen* kerültek ki a győztesek.

236. Jelöld a eredethatározókat a mondatokban!

1. A híres festő a falumból származik. **2.** Egy fából faragott szobrot avattunk fel. **3.** A szomszédom a házát kőből építi. **4.** Lombok illatától részegül a szél. (*Weöres Sándor*) **5.** Anyám szájából édes volt az étel, apám szájából szép volt az igaz. (*József Attila*)

237. Elemezd a mondatokat a tanult módon!

Dávid a könyveit a rokonaitól örökölte.
Kutyából nem lesz szalonna.
Nekem kell megoldanom a feladatot.

238. Az alábbi részletek *Petőfi Sándor* János vitéz című elbeszélő költeményéből vannak. Keresd meg az eredethatározókat!

Szóke tündérlyányok sárga hajaikat
Szálanként keresztülhúzzák a föld alatt;
E szálakból válik az aranynak érce...

A tündérgyerekek ott szivárvány fonnak
Szemsugarából a tündérleányoknak.

239. Elemezd a mondatokat, és rajzold meg az ágrajzukat!

Rettenetes vitéz támadott belőle.
(*Arany János*)

Csilló véletlen szálaiból
törvényt szótt a múlt szövőszéke.
(*József Attila*)

Minden más táján a világnak
Szent dalnok lett volna belőle.
(*Ady Endre*)

AZ EREDMÉNYHATÁROZÓ

Az eredményhatározó azt fejezi ki, hogy valaki vagy valami milyenné, mivé válik a cselekvés, történés, létezés eredményeképpen.

Kérdései: *kivé?*, *mivé?*, *mibe?*, *mire?*, *milyenné?*, *minek?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

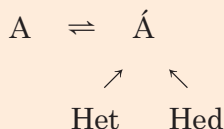
Rövidítése: Hed

Az eredethatározó gyakran a cselekvés, történés kezdetét jelenti, a végére pedig az eredményhatározó utal. Együtt **kettős** határozót alkotnak.

Pl.: Nyolcvan **kilóról** hetvenöt **kilóra** csökkent a testsúlya.

Nehezen jut **egyről** a **kettőre**.

Ákos tanuló**ból** tanárrá vált.

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó** (ragjai: **-vá, -vé, -nak, -nek, -ba, -be**): jéggég fagy, felelősnek választ, koszorúba köt;
- **határozószó**: kétfelé, olybá;
- **névmás**: azzá válik (amivé akarom).

240. Elemezd az alábbi mondatokat! Rajzold fel az ágrajzát!

1. A máglyarakás hamuvá égett. **2.** Igazi kinccsé vált. **3.** Az almát kétfelé vágtuk. **4.** A sötét ég tisztára van seperve. (Tóth Árpád) **5.** A hidegtől jéggég fagytam. **6.** Álommá zsongul a tücsökgzene. (Szabó Lőrinc)

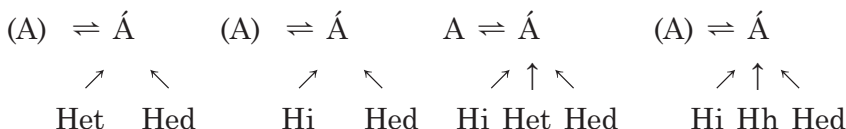
241. Petőfi Sándor *János vitéz* című elbeszélő költeményéből idézünk. Keresd meg az eredményhatározókat a részletekben!

*De csodák csodája! Mit látott, mit látott!
Látta Iluskává válni a virágot.*

*Őt királynéjuknak meg is választották,
a tündérfiak meg Jánost királyukká.*

242. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

243. Elemezd a mondatokat! Keresd meg az eredményhatározókat!

Bátorrá vakmerőből tettél.

(József Attila)

Nem törik a szenvedő szív

Oly könnyen darabokká.

(Arany János)

Előttünk már hamvassá vált az út.

(Tóth Árpád)

Őszbe csavarodott a természet feje.

(Arany János)

Jó vér nem válik vízzé.

(Közhiedelmek)

A RÉSZESHATÁROZÓ

A részeshatározó azt a személyt vagy dolgot nevezi meg, akinek a számára, részére, javára vagy kárára történik valami.

Kérdései: *kinek?*, *minek?*, *kinek a részére?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hr

Pl.: Zsófi **a barátnőjének** vásárol.

A $\Rightarrow$ Á

↑

Hr

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** a testvér~~ének~~ adja, káros az egészség~~ére~~;
- **névutós névszó:** a barátom *részére* (hozom el), édesanyám *sámára* (készítem);
- **személyragos határozószó:** *nekem*, *sámomra*, *részemre* stb.

244. Jelöld a részeshatározókat a mondatban!

1. A barátom nekem adta a megbeszél~~t~~ könyvet.
2. A vendégek Katinak vittek ajándékot.
3. Flóra a távolból levelet írt a szüleinek.

245. Elemezd a mondatokat a tanult módon!

1. Az iskola részére vettünk egy labdát. **2.** A nagy világon e kívül nincsen számodra hely. (*Vörösmarty Mihály*) **3.** Segítek neked a házi feladat elkészítésében. **4.** Debrecennek van egy vize, kinek Hortobágy a neve. (*Népdal*)

246. Az alábbi versrészletekben keresd meg a részeshatározókat!

Kívánt időszak az ősz a gyermekeknek,
mint anya jön elé,
aki fiainak számára kosarát
gyümölcssel terhelé.

(*Petőfi Sándor*)

Aki szegény az a legszegényebb,
Fázósságát od'adja a télnek,
Melegét meg od'adja a nyárnak,
Üres kedvét a puszta határnak.

(*József Attila*)

AZ ÁLLANDÓ HATÁRÓZÓK. ÁLLANDÓ HATÁROZÓ

Az állandó határozó bizonyos igék vagy melléznevek vonzata.

A velük nyelvtani viszonyban lévő névszók hasonló jelentés kifejezésére állandóan ugyanazt a ragot vagy névutót kapják.

1. Igékhez járuló vonzatok: *gondol valakire, kételkedik valamiben, töpreng valamin; hasonlít valakire, gyönyörködik valamiben, ragaszkodik valakihez.*

2. Melléznevekhez járuló vonzatok: *hűséges az elveihez, hűséges a barátaihoz, gondoskodik a családjáról, elégedett a sorsával, bizalmatlan az idegenekkel szemben.*

- Az állandó határozóknál az alaptag és a vonzata között jelenléti (szemantikai) kapcsolat van, azaz **egy lexikai egységet alkotnak.**

- Az alaptag és vonzata **kötelezően meghatározott ragot vesz fel.**

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hád

Saját kérdései nincsenek.

Az állandó határozóra rákérdezni csak az alakjára mutató kérdőszóval lehet.

Pl.: *Sokszor nevettek rajta.* – Kérdőszava: Kin nevettek?

Ragjai, névutói megegyeznek más határozókéval.

Pl.: **Hozzám** már hűtlenek lettek a szavak. (Babits Mihály)

A ⇐ Á
 ↑
 Hád

(állandó határozói vonzat: *hozzám hűtlenek lettek*)

247. Elemezd az alábbi mondatokat!

Tamás bízik a barátjában.

Levente mindig készül a vizsgára.

A festő gyönyörködik a tájban.

248. Jelöld a határozókat a megfelelő módon!

Buta az, aki nem tanul a hibáiból.

Az elért pontszámok alapján reménykedik a sikerben.

A tanuló érdeklődik az irodalom iránt.

249. Elemezd a mondatokat, keresd meg az állandó határozókat!

Örülni kell

mindennek és mindenkinek...

(Szabó Lőrinc)

Szoktatom szívemet a csendhez.

(József Attila)

Új erőt kapott az örömtől.

(Szabó Lőrinc)

De urának nem volt kedve azt ráhagyni.

(Arany János)

A HASONLÍTÓ HATÁROZÓ

A hasonlító határozó azt a személyt vagy dolgot határozza meg, amelyhez hasonlítunk valamit.

Kérdései: *kinél?*, *minél?* + középfokú melléknév vagy névmás.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hha

Pl.: *Dani magasabb a barátjánál.*

$A \Rightarrow \hat{A}$
↑
Hha

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó: -nál, -nél:** édesebb a méznél, szomorúbb a fűznél;
- **mondatrész értékű mint kötőszavas szerkezet:** édesebb, mint a méz.

250. Alkoss hasonlító határozókat az alábbi középfokú melléktnevekből kétféle módon:

- ragos névszóval,
- *mint* kötőszavas szerkezettel!

jobb ...
ügyesebb ...
okosabb ...
kisebb ...
bátrabb ...
édesebb ...
keserűbb ...
gyorsabb ...

251. Szerkessz mondatokat az előzőkben alkotott hasonlító határozókkal!

252. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. Tamás magasabb a testvérénél. 2. A kis házikó messzebb a hegyeknél található. 3. Szomorúbb vagyok a fűznél, büszkébb a fenyőnél és szőkébb a vasárnapi délelőtnél. (*Radnóti Miklós*)

253. Jelöld a mondatokban a hasonlító határozókat!

Gyengébb vagyok én az almafavirágnál.

(*Szabó Lőrinc*)

Apámnál is, anyámnál is
nagyobb leszek én.

(*Szabó Lőrinc*)

Toldi György veresebb lón a főzött ráknál.

(*Arany János*)

Hisz kend se volt jobb a Deákné vásznánál.

(*Petőfi Sándor*)

A HATÁROZÓK RENDSZERE

A határozók fajtája	Kérdések	Példák
Helyféle határozó		
helyhatározó	hol?, honnan?, hová?, merre?, meddig?	Anna a boltban vásárol.
Időféle határozók		
időhatározó	mikor?, mióta?, med- dig?	Orsolya most olvas.
számhatározó	hányszor?, hányad- szor?	A verset kétszer mondta el.
Módféle határozók		
módhatározó	hogyan?, mi módon?, miképpen?	Szorgalmasan ta- nul.
eszközhatározó	kivel?, mivel?, mi- lyen eszközzel?, ki- nek a segítségével?	Nóra porszívóval takarít.

fok- és mértékhatározó	mennyire?, mennyivel?, milyen fokban?, milyen mértékben?, milyen mértékig?	A ruha egy árnyalattal világosabb.
tekintethatározó	mire nézve?, milyen tekintetben?, mire vonatkozólag?	Barátomra nézve jöttem el.
okhatározó	kiért?, miért?, ki miatt?, mi okból?	Betegség miatt nem jött el.
célhatározó	kiért?, miért?, mi célból?, mi végett?	Az elismerésért dolgozik.

Állapotféle határozók

állapothatározó	hogyan?, milyen helyzetben?, milyen állapotban?	Fáradtan érkezett meg.
körülmenyhatározó	hogyan?, milyen körülmények között?	Esőben siettem hozzád.
társhatározó	kivel?, mivel?, kivel együtt?, mivel együtt?	A barátjával érkezett.
eredethatározó	honnan?, kitől?, mitől?, kiből?, miből?	A vers Petőfitől származik.
eredményhatározó	kivé?, mivé?, mibe?, mire?, milyenné?, minek?	Királyukká választották.
részeshatározó	kinek?, minek?, kinek a részére?	A szüleinek vásárol.

Állandó határozók

állandó határozó (vonzathatározó)	saját kérdése nincs, az alakjára mutató kérdőszó	Gondol valakire.
hasonlító határozó	kinél?, minél? + közép fokú melléknév	Magasabb a testvérétől.

Témazáró

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Ismertesd a határozó fogalmát!
2. Hányféle határozót ismersz? Sorold fel!
3. A mondatrészek mely típusához tartoznak a határozók?
4. Mit jelent a határozók irányhármassága?
5. A helyhatározók esetében mikor használunk *-ban*, *-ben*, illetve *-ba*, *-be* ragokat?
6. Mi a különbség a fok- és mértékhatózó között?
7. Az eredet- és az eredményhatározó miben különbözik egymástól?
8. Ismertesd az ok- és célhatározó közötti különbséget!

2. Jelöld a határozók fajtáját az alábbi *Petőfi*-versrészletekben! Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

Nincs ott kinn a juhnyáj méla kolompjával.

Nyári napnak alkonyulatánál
Megállék a kanyargó Tiszánál.

Hidegtől folynak könnyei.

3. Állapítsd meg a határozók fajtáját az alábbi mondatokban!

Pénztől ne várj boldogságot!
Minden probléma lehetőség a fejlődésre.
Örülj mások sikerének!
Szeress őszintén és tiszta szívből!

4. Elemezd az *Arany János* műveiből vett mondatokat! Állapítsd meg a határozók fajtáját!

Nádorispán látja Toldit a nagy fával.

Hej, pedig üresen, vagy félig rakottan,
Nagy szénás szekerek álldogálnak ottan.

S mintha most ocsúdnék forró-hideg lázból,
Tántorogva ment ki az apai házból.

Mondd meg ezt, jó Bence, az édesanyámnak,
Gyászba borult mostan csillaga fiának.

Kár volt annak árát a csapszéken hagyni.

5. Készíts a megadott mondat segítségével mondatpiramist! Bővítsd a mondatot először helyhatározóval, majd időhatározóval, azután eszközhatározóval, s végül célhatározóval!

Elutaztam.

- Alkoss hasonló mondatpiramisokat a tanult határozókkal!

A JELZŐ

A jelző valakinek vagy valaminek a tulajdonságát, minőségét, mennyiségét vagy birtokosát fejezi ki.

A jelző bővítmény. Főnévvel kifejezett mondatrészhez kapcsolódik, a jelzett szóval jelzős szerkezetet alkot:

jelző + jelzett szó = jelzős szerkezet

Jelölése:

Rövidítése: J

Pl.: **Friss** kenyeret vettem.

(A) $\Rightarrow$ Á

↑

T

↑

J

Milyen kenyeret? – **friss** kenyeret

A jelző a névszóval kifejezett mondatrészek bővítménye.
Igének és igenévnek nem lehet jelzője.

A jelzőnek négy fajtája van:

1. minőségjelző;
2. mennyiségjelző;
3. birtokos jelző;
4. értelmező jelző.

A MINŐSÉGJELZŐ

A minőségjelző a jelzett szó minőségét, tulajdonságát fejezi ki.

Kérdései: milyen?, mekkora?, melyik?, hányadik? + a jelzett szó.

Jelölése:

Rövidítése: Jmi

Pl.: Az **elolvasott** könyv érdekes volt.

A $\Rightarrow$ Á

↑

Jmi

Kifejezőeszközei:

- **melléknév:** *magyar* nyelv, *széles* utca;
- **melléknévi igenév:** *adott* szó, *sétáló* gyerekek;
- **sorszámnev:** *nyolcadik* osztály, *harmadik* emelet;
- **mutató névmás:** *ez* a gyerek, *olyan* ember;
- **főnév:** *tanító* néni, *doktor* úr.

Jó, ha tudod!

- A minőségjelző legtöbbször melléknév, megelőzi a jelzett szót, általában ragtalan: *magyar* nyelv, *széles* utca.
- A jelzős szó szerkezet tagjai közül a jelző hangsúlyos.

Pl.: A **zöld** búza között

Piros pipacsok és **kék** virágok nyílnak,

Imitt-amott **sötétvörös** tüskérózsa,

mint egy **vérző** csillag.

(Petőfi Sándor: Kiskunság)

254. Keresd meg a minőségjelzőket József Attila verseiben!

Langy, permeteg eső szemerkél,
új búza pelyhe ütközik.
Kéményre gólya s a levert tél
jeges csucskra költözik.

(Március)

Az éjjel hazafelé mentem,
éreztem, bársony nesz inog,
a szellőzködő, lágy melegben
tapsikolnak a jázminok.

(Hazám)

255. Elemezd a mondatokat, rajzold meg az ágrajzukat!

S este a nyájas csillagok
rámnevettek a teli holddal.

(József Attila)

Nem mozdulnak a tiszai hajók.

(Juhász Gyula)

Elhalasztott óra üdvét

Meg nem hozza az öröklét.

(Vajda János)

Mert álmaiban megjelent
 emberi formában a csend
 s szívében néha elidőz
 a tigris meg a szelid őz.
 (József Attila)

256. Alkoss mondatokat az alábbi ágrajzok alapján!

257. József Attila Sas című verséből idézünk. Elemezd a mondatokat a tanult módon!

Micsoda óriás sas
 száll le a zengő mennybolt
 szikláira. E szárnyas
 a semmiből jött, nem volt.

A mindenséget falja
 csilló azúri csőre.
 Vaskarma tépi, marja
 a meleg húst belőle.

S a fogoly világ hullat
 könnyes üvegszemekkel
 vércseppes pihetollat.
 Ez a pirosuló reggel.

A MENNYISÉGJELZŐ

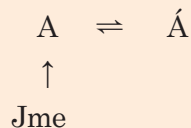
A mennyiségjelző valakinek vagy valaminek számát, mennyiségét jelzi.

Kérdései: *mennyi?*, *hány?* + a jelzett szó.

Jelölése:

Rövidítése: **Jme**

Pl.: *Száz szeme van, mégsem lát.*

Mennyi szeme? – **száz** szeme

Kifejezőeszközei:

- **tő- és törtszámnév:** *két* fia, *negyed* nyolckor;
- **határozatlan számnév:** *sok* katona, *kevesebb* hiba;
- **-nyi képzős melléknév:** *csipetnyi* só, *tengernyi* ember;
- **főnév:** (két) *véka* aranyért;
- **számnévi névmás:** *annyi* szeretet, *ennyi* kívánság.

Jó, ha tudod!

- A mennyiségjelző a jelzett szóval mennyiségjelzős szószerkezetet alkot
- Mindig ragtalan, és mindig a jelzett szó előtt áll.

258. Keresd meg az alábbi mondatokban a mennyiségjelzőt!

Egy tölgynek van tizenkét ága,
minden ágán van négy fészek,
minden fészekben hét tojás,
minden tojásban huszonnégy fióka.

259. Alkoss mondatpiramist a megadott mondat alapján! Használj minél több mennyiségjelzőt!

Kata vásárol.

260. Keresd meg a mennyiségjelzőket, rajzold fel a mondatok ágrajzát!

Valahány csepp esik rája, annyi áldás szálljon rája.

(Kossuth-nóta)

Sok jó ember kis helyen is elfér.

(Közmondás)

Negyed ötkor telefonálj!

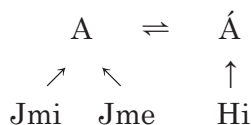
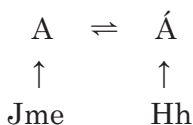
Ötven-öt jó leventét

Kiszemeltek, hogy követnék.

(Arany János)

261. Alkoss mondatokat az alábbi ágrajzok alapján!

A small cartoon owl character with large yellow eyes, a brown body, and orange feet. It is holding a blue book or folder in its left wing.

Kérdései: *kinek a ...?*, *minek a ...?* + a birtokszó.

Rövidítése: Jb

Pl.: *A költő összegyűjtött versei most jelentek meg.*

A	$\Rightarrow$	Á
$\uparrow$		$\uparrow$
Jmi		Hi
		$\uparrow$
		Jb

Kinek a versei? – a **költő(nek)** a versei

- A birtokos jelző jellegzetes szófaja: a főnév. Ragja: *-nak, -nek*, legtöbbször azonban rag nélkül fordul elő.
- A birtokos jelző és a birtokszó kapcsolata szorosan összetartozó szerkezetet alkot.
- Az alábbi táblázatban a birtokszóhoz kapcsolódó jeleket (birtokos személyjel, birtoktöbbsesítő jel) tekintjük át.

171

Több birtokos több birtok					
T/1.	mi	tollaink	füzeteink	almáink	vonalzóink
T/2.	ti	tollaitok	füzeteitek	almáitok	vonalzóitok
T/3.	ő(k)	tollaik	füzeteik	almáik	vonalzói

Jó, ha tudod!

Többes szám 3. személyben birtokosként az *ők* helyett az *ő* személyes névmást használjuk: *Az ő házuk.*

A birtokos szerkezetben a birtokszóhoz jelek kapcsolódhatnak:

- **birtokos személyjelek:** *-m, -d, -a, -unk, -tok, -uk;*
- **birtoktöbbesítő jelek:** *-ai, -jai, -i.*

Ezek a jelek a birtokos számát, személyét és a birtok számát jelölik.

262. Elemezd a szöveget, jelöld a birtokos jelzőket!

Szépen süt le a hold Nagyfalu tornyára,
Gyepszélen fejrlik Toldi Lőrinc háza;
Hátamegett annak nagy gyümölcskert zöldell,
Mely fölérne holmi alföldi erdővel
Kertre nyílik a ház egyik ajtócskája:
Ott van Toldinénak a hálósobája;
Rozmarin bokor van gyászos ablakában.

(Arany János: Toldi)

263. Keresd meg a birtokos jelzőket a mondatban! Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

Várad kövecses utcáin
Lovuk acél körme csattog.

(Arany János)

Éhe a Szépnek hajt titeket.

(Ady Endre)

Fekszem hanyatt a föld sötétzöld szőnyegén.

(Petőfi Sándor)

Így hullanak alá a kövek
A romladozó várak tetejéről.

(Petőfi Sándor)

264. Készíts a megadott mondat segítségével mondatpiramist!

A tanuló olvas.

265. Elemezd az alábbi mondatokat!

Mostohagyereke vagyok én anyámnak.

(*Petőfi Sándor*)

Áldott csodáknak titka a szemed.

(*Ady Endre*)

Az örök hegyek türelmes homlokán megint tavaszi díszet öltött az erdő.

(*Szabó Lőrinc*)

Az ódon kastély mély magánya rejti

Világ elől méla bánatát.

(*Juhász Gyula*)

AZ ÉRTELMEZŐ JELZŐ

Az értelmező jelző a jelzett szó után állva utólag pontosítja, értelmezi annak jelentését.

Jelölése:

Rövidítése: Jé

Pl.: Vettem *rózsát, pirosat*.

(A) $\Rightarrow$ Á

↑

T

↑

Jé

Jó, ha tudod!

- Az értelmező jelző **az értelmezett szó után áll**, ez lehet egy-egy névszó vagy pedig több szóból álló szerkezet.
- Az értelmező jelzőt **vesszővel választjuk el** az értelmezett szótól.

266. Keresd meg az értelmező jelzőket Weöres Sándor *Vásár* című versében!

Kis trombitát vegyenek
pirosat, fehérét,
lilát, sárgát, kéket!
Mézesbábót vegyenek,
tükrös szívet, szépet!

267. Keresd meg a jelzőket a mondatokban, jelöld a tanult módon!

Gyönyörűt láttam, édeset,
elképzelttem egy gyenge rózsát.

(József Attila)

Úr a lelkem. Az anyához,
a nagy Úrhöz szállna, fönn.

(József Attila)

Hálót fon az est, a nagy barna pók.

(Juhász Gyula)

Szívják az édes illatot,
a balzsamost, az altatót
az est óráin át.

(Kosztolányi Dezső)

268. Állapítsd meg a jelzők fajtáit az alábbi versrészletben!

Ifjúságom, e zöld vadont
szabadnak hittem és öröknek
és most könnyezve hallgatom,
a száraz ágak hogy zörögnek.

(József Attila)

269. Jelöld az értelmező jelzőket a versrészletben!

VÁSÁR

Van-e csizma eladó,
hóba-sárba mindig jó?
Van-e kis csizma eladó, szép varrás a szárán,
hogyha illet hordanék, bizony sose bánnam.

Van-e ködmön eladó,
szélbe-fagyba mindig jó?
Van-e kis ködmön eladó, szép hímzés a vállán,
hogyha illet hordanék, bizony sose bánnam.
(Weöres Sándor)

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

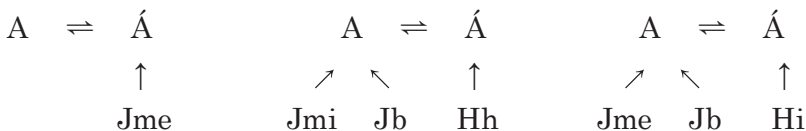
1. Ismertesd a jelző fogalmát!
2. Hányféle jelzőt ismersz? Sorold fel!
3. A mondatrészek mely típusához tartoznak a jelzők?
4. Melyik jelző esetében maradhatnak el a mondatokban a *-nak*, *-nek* ragok? Hozz példát az említett esetre!
5. Milyen birtokviszonyokat ismersz? Sorold fel!
6. A birtokos szerkezetben hogyan változnak a birtokjelek az egy birtokos és több birtokos esetében?
7. Melyik az az írásjel, melynek használata nem hagyható el az értelmező jelző esetében?
8. Mit nevezünk halmozott mondatrésznek?

2. Készíts a megadott mondatok segítségével mondatpiramist! Rajzold meg az ágrajzot!

- a) Szép a táj.
- b) A tanulók kirándulnak.

3. Az előbbi feladatban szerkesztett mondatokat bővítsd ki minél több halmozott mondatrészsel! Az így szerkesztett mondatoknak rajzold meg az ágrajzát!

4. Alkoss mondatokat az alábbi ágrajzok alapján!

5. Értelmezzétek és elemezzétek a következő szövegrészben előforduló jelzőket!

Tisza. Nincs még egy folyó, mely hol méltóságteljes, lassú kanyargásával, hol zabolátlan rohanásával oly mélyen beásta volna magát a magyar ember szívébe. Azt mondják: „Ki a Tisza vizét issza, annak szíve vágyik vissza.” És igaz lehet a mondás, hiszen nagy költőink közül Petőfi Sándor, Juhász Gyula lelkét is megérintette a folyó egyedülálló hangulata, de az itt élő nép is számtalan dalban, mesében örökölte meg a szőke Tisza szépségét, ártéri erdőkkal kísért szalagját, morotvainak rejtélyes lakóit. Mondják azt is, a Tisza lágy és szeszélyes akár egy asszony, így hát nem is lehet másként bánni vele: szeretni kell, de óvni is, hogy vize az utánunk jövőket is hűsítse, halai táplálják unokáinkat és lelkük hazatalálhasson a békés tiszai tájban. (www.terra.hu)

A MEGSZÓLÍTÁS

Mindenkit társadalmi rangjának, korának megfelelően illik megszólítani.

A megszólítás ne legyen se hízelgő, se túlzottan alázatos, de gőgös vagy lekicsinylő se legyen.

Az írásbeli megszólítások esetén előfordulhat egy bizonyos mértékig halmozás, de szóban semmi esetre se használjunk több megszólítási formulát egyszerre.

A hivatalos levélnek és iratnak sokkal több formai kelléke van, mint a magánlevélnek. Az írásbeli kommunikációnak nagy súlya van a hivatali és üzleti életben.

A hivatalos levél fontos része a megszólítás, ez helyettesíti a szóbeli köszönést.

A levelek formai elrendezése országoként változó. Ukrajnában a levelek jobb felső sarkába írjuk a címzett nevét, hivatali beosztását. Ezt illik pontosan leírni, tudakoljuk meg, ha nem vagyunk biztosak benne.

A hivatalos levélben az Ön megszólítási forma megkülönböztetett tiszteletet fejez ki, ezért nagybetűvel írjuk.

A levéltitok védelme hivatali és családi környezetben is egyformán érvényesül. Nem illik felbontani a családtagok levelét és azt elolvasni.

Magánlevelekben a kiemelt megszólítások után vesszőt is lehet tenni.

Akár hivatalos, akár magánlevélről legyen szó, mindegyik végére **a nevünket saját kezűleg írjuk** oda a levél jellegének megfelelően, valamint a **keltezés helyét és idejét**.

Megszólítások:

Tisztelt Uram / Hölgym!, Kedves Uram / Hölgym!, Tisztelt Erzsébet Asszony!, Kedves Asszonyom!, Tisztelt Igazgató Úr!, Tisztelt Igazgatónő!, Doktor Úr!, Kedves Munkatársam!, Drága Évikém!, Nórikám!

A levélben használt Asszony megszólítás, nem a családi állapotra utal, hanem a megszólított rangjához, beosztásához, életkorához illő udvariassági forma.

Záróformulák:

Tisztelettel, Megkülönböztetett tisztelettel, Maradok tisztelettel, minden jót kívánva, Teljes tisztelettel, Ószinte jókívánságaimat küldve, Kérem, fogadja tiszteletemet, Üdvözlettel stb.

A levelek megfogalmazásánál az alábbi szempontokat kell figyelembe venni:

- közérthetőség,

- magyaros kifejezések használata,
- nyelvtani, nyelvhelyességi tudnivalók.

A levél legyen tömör, lényegre törő, ne legyen terjengős. Ne legyen túlságosan hosszú, egy oldalnál lehetőleg ne legyen hosszabb. Ne írjunk bonyolult mondatokat: ahol lehet, bontsuk fel rövidebbekre, így érthetőbb lesz a szöveg.

A *magyar helyesírás szabályai* legújabb kiadása a következő **helyesírási tudnivalókat** fogalmazza meg:

- Az olyan önálló, mondatértékű megszólítások után, amelyek egy hosszabb szöveget vezetnek be, általában felkiáltójelet teszünk: *Igen tisztelt Főorvos Úr! Tisztelt Kovács Béla! Kedves Péter! Egyetlen Ilonám!* – Az ilyen megszólítások után vesszőt is lehet tenni.
- Hivatalos iratokban és levelekben a megszólítás első szaván és tulajdonnévi tagján kívül nagybetűvel szokás kezdeni a megszólításban szereplő közneveket is (de a mellékneveket, kötőszókat már nem): *Tisztelt Nagy Úr! Tisztelt Osztályvezető Úr! Mélyen tisztelt Asszonyom és Uram!* Egyéb esetekben a megszólítás első szaván és tulajdonnévi tagján kívül a többi szót kezddhetjük kisbetűvel is: *Drága Ilonka néni! Kedves barátom! Édes jó anyám és apám!*
- A mondat elején vagy végén álló megszólítást vesszővel választjuk el a mondat többi részétől: **Gyerekek**, nézzétek csak! Nagyon vártalak már, **édes fiam**.
- Ha a megszólítás beékelődik a mondatba, eléje is, mögéje is vesszőt teszünk: *Most pedig, barátaim, rátérünk a dolog lényegére. Tudod-e, **Sándor**, a kötelességedet?*
- Azokat a közneveket, névmásokat és névmási szerepű határozószókat, amelyek a megszólított személyére vonatkoznak, a szöveg belsejében általában kisbetűvel kezdjük: *Légy szíves, barátom, látogass meg bennünket! Arra kérem a polgármester urat, szíveskedjék ügyemet kedvezően elbírálni.* – Fokozott tisztelet kifejezésére azonban az ilyen esetekben nagy kezdőbetű is alkalmazható: *Szeretném, Apám, ha nem értene félre.* Két (vagy több) szóból álló megszólításoknak ilyenkor is csak az első szavát kezdjük nagybetűvel: *Bocsássa meg, Igazgató úr, hogy soraimmal felkeresem! Tisztelettel emlékeztetem Államtitkár asszonyt arra, hogy... stb.*

270. Írj egy levelet a barátnődnek vagy barátodnak, figyelmébe ajánlva egy filmet, könyvet, ami felkeltette a figyelmédet!

271. Írj levelet egy napodról, figyelembe véve a címzettet: barátnőd/barátod, tanárod!

272. Fogalmazz meg hivatalos levelet az iskola igazgatójának egy iskolai esemény/ügy kapcsán!

273. Készíts egy nyílt levelet környezetünk tisztaságának megóvása érdekében!

A KÖZBEVETÉS

A közbevetés az írás vagy beszéd folyamatát megszakító szó, kifejezés, mondatrészlet vagy egész mondat.

A közbevetés segítségével a beszélő vagy író közelebből megmagyarázza, kiegészíti, részletezi vagy igazolja mondanivalóját, vagy elmondja a vele kapcsolatos elgondolásait, érzéseit.

Pl.: *A dolgozatot – természetesen – azonnal megírta.*

Helyesírási tudnivalók *A magyar helyesírás szabályai* legújabb kiadása alapján:

- Az olyan szót vagy szókapcsolatot, amelyet közbevetésként ékelünk be a mondatba, vesszők, gondolatjelek vagy zárójelek közé tesszük: *István, sajnos, nem tud eljönni.* Bátyámat, a baleset tanújaként, többször is kihallgatták. Új találmányát – természetesen – azonnal szabadalmaztatta. *Bátyámat – mint tanút – többször is kihallgatták.* Nyáron (különösen júliusban) nagy meleg volt.
- A **mint** kötőszó sokszor beszédsszünetekkel határolt közbevetést vezet be: *Ádám barátomat, mint mérnököt, a műszakiakhoz osztották be.* Ádám barátomnak – mint kiválóan képzett mérnöknek – az átlagosnál magasabb a fizetése. Ádám barátomtól (mint országsszerte jól ismert mérnöktől) gyakran kérnek szakvéleményt. Péter, mint említettem, beteg lett.
- Érzelem kifejezésére – főleg régies vagy szépirodalmi jellegű szövegekben – a mondatba felkiáltójel vagy kérdőjel is beékelődhet. Az ilyen közbevetett felkiáltójel vagy kérdőjel után a mondat természetesen kisbetűvel folytatódik: *Meghaltál-e? vagy a kezedet görcs bántja, imádott / Jankóm...?* Most veszem észre, hohó! mind, amit mondtam, hazugság, / Csúnya hazugság volt.

- Ha egy tagmondatba beékelődik egy másik tagmondat, ezt vesszők, gondolatjelek vagy zárójelek közé tesszük: *Éva, bár nehezeére esett, elvállalta a feladatot. Holnap – ha esik, ha fúj – elmegyünk kirándulni.* Ez (valljuk meg őszintén!) kissé váratlan ajánlat.
- Ha a közbevetett szó, szókapcsolat vagy tagmondat írásjelnél ékeződik a mondatba, az írásjelet a közbevetés után, vagyis a közbevetett részt körülfogó gondolatjelpár vagy zárójelpár második tagja után ki kell tenni: *Műszaki egyetemen szerzett diplomát – vegyész-mérnököt –, de író lett.* Felvették a jelentkezők nagyobb részét (45 fiút és lányt), s csak néhány alkalmatlant kellett elutasítani. Sok megszokott holmiját becsomagolta, hogy minél kényelmesebben érezze magát – ez mindig fontos volt neki –, csak még a telefonja hiányzott, amelyet javíttatni vitt. Egy gondolat bántotta (és nem tudott megszabadulni tőle): hogy ő is felelős a hiányért.
- Ha a zárójelbe tett megjegyzés a mondat végére esik, a mondat végi írásjelet a berekesztő zárójel után tesszük ki: Bizonyos szavak igék is, névszók is (pl. fagy, les, nyom). Ne felejts el felébreszteni holnap reggel (6-kor)! A zárójelbe tett önálló mondat írásjele azonban a zárójelen belülre kerül: A jelenlevők mind helyeselték a javaslatot. (Az ellenvéleményen levők el se jöttek a gyűlésre.)

274. Figyeld meg, hol helyezkedik el közbevetés a szövegben! Olvasd el az adott mondatot közbevetés nélkül is!

A nemezkészítés elsősorban a lányok nehéz szórakozása volt, a ház körüli többi munka java része az asszonyokra hárult. A férfimesterek keze munkája – anyaguk a nehezen megdolgozható vas, fém és csont volt – megmaradt a sírokban, míg az asszonyok gyapjával, lennel, kenderrel végzett munkája elenyészett az időben, s így csak nehezen tudunk számot adni róla.

Asszonymunka volt a főzés – erről sajnos igen-igen keveset tudunk – s az őrlés is. Erről szól a Gellért-legendában a magyarok szimfóniájáról megemlékező szép részlet is.

(László Gyula: 50 rajz a honfoglalókról)

275. Keresd meg a szövegben a közbevetéseket! Figyeld meg, olvasd el a mondatokat ezeket kihagyva is! Ne feledkezz meg a mondatokban található szószervezetekről sem!

A térkép megszületésének pillanata az idők homályába vész. A szükség hívta életre, az embereknek az a törekvése, hogy a beba-

rangolt földeket, vizeket, az ott látott hegyeket, erdőket, szigeteket valahogy megjelölik, s így a következő alkalommal már ismert, járt úton juthassanak el oda.

Az őskor emberének kezdetleges „térképeit” természetesen nem ismerjük. De – a nagy felfedezések korát követően – jó néhány olyan néppel ismerkedett meg az európai tudomány, amely akkoriban ősi, a szó szoros értelmében kőkorszaki körülmények között élt.

II. Ramszesz fáraó idejében – 33 évszázaddal ezelőtt – rajzolták azokat a papiruszokat, amelyek a núbiai aranybányákat ábrázolják.

S bár a sumer, asszír és babilóniai városok maradványai is megőriztek néhány térképet az utókor számára (a mai iraki Kirkuk közelében találták az eddig ismert legrégebbi térképet, ez az i. e. 3–2. évezredből való!), az ókori térképészet első virágkorát a görög műveltség idején érte el.

(*Rockenbauer Pál: Amiről a térkép mesél*)

276. Fogalmazz hat olyan mondatot, amelyben a közbevetés különböző formái fordulnak elő!

SZÖVEGÉRTÉS, NÉMA OLVASÁS

A KELEMEN-HEGY TÖRTÉNETE

A kegyetlen, zsugori Zeta király vára állott ezen a hegyen. Eladósorban lévő leányait azért nem adta férjhez, hogy ne kelljen hozományukat kiadnia. Emiatt minden kérőben kifogásokat talált, a lányok meg hervadoztak, szomorkodtak.

Délceg, fiatal királyfi érkezett leánykérőbe:

– Kegyelmes Zeta király, legkisebb lányodat, a szép Zorját kérem feleségül. Gazdag vagyok, hozomány nélkül is szívesen elveszem, mert szeretem!

Szörnyen megharagudott Zeta király és a szolgákkal ledobatta a merész kérőt a vár fokáról. A királyfi zuhantában megátkozta:

– Pusztuljon velem minden kincsed! Dőljön rád a várad, temessen el élve a hegy!

Hatalmas földrengés rázta meg a falakat, dörgött-villámlott, ömlött az eső. A szikla, amelyen a vár állott, kettéhasadt, belehullt a vár kincseitől, királyostól. Nagy barlang keletkezett a bezáruló sziklák alatt, amelyek elnyelték a gonoszt.

(www.mozgasvilag.hu)

Évek múltán Kelemen, a fiatal juhászlegény a hegy közelében le-
geltette bárányait. Míg elmerülten furulyázott, a nyáj fele elbitangolt.
Egy híján összeterelte a juhokat. Legkisebb báránkjája nyomát a hegy
felé vezető ösvényen találta meg. Követte az apró lábnyomokat. A hegy
tövében nyitott vasajtóra lelt, mögötte barlang sötétlett, bentről bége-
tést vélt hallani. Bátran belépett, de a nehéz vasajtó döndülve becsa-
pódott mögötte. Nagyszakállú öregember toppant eléje:

– Ne félj, legény! Te leszel a falu megmentője, a kincses kádak
őrizője! Jó sorod lesz, de innen többet ki nem mehetsz!

– Édes szüleimet, kedves bárányaimat sem láthatom?

– Nem, nagyobbra hivatott leszel! Ezek a hatalmas kádak kincs-
cel vannak tele! Éberem kell őrizned őket, hogy el ne mozduljanak.
Mindegyik alatt tengerszem alszik, ha bármelyik mozdul, a víz előnti
a falut! Éjjel is, nappal is vigyáznod kell! Éhes-szomjas sosem leszel,
ne félj, jó dolgod lesz!

Elszomorodott Kelemen, de tette a dolgát. Apja, az öreg juhász, fia
nyomán eljutott a vasajtóig. Hiába verte öklével, az ajtó nem nyílt.
Ezután egy évig minden nap kiment a hegy lábához, szölongatta a fiát:

– Legényfiam, Kelemen! Gyere elő, szólj egy jó szót! Kedvesanyád
szíve bútól szakad! Szólj nekem, jó fiam! Csak egyszer láthassalak!

A szölongatásra, dörömbölésre egyszer csak előjött a nagyszakállú
öregember.

– Ne féljen kelmed, öreg juhász, nincs baja a fiúnak! Jó dolga van,
de őriznie kell a kincses kádakat, ezért aztán se ki, se be, senki de
senki!

– Hát már nem láthatom soha?

– Láthatja kelmed, évente egyszer, György napjé felén, megmutat-
juk a világnak, nincsen semmi baja! Akkor szót is válthat vele.

Így is lett. Az öreg juhász élete végéig minden György napkor éjfél-
kor szót váltott a fiával, a fiatal Kelemennel, aki mindig ifjú maradt,
őrizte a kincses kádakat, és a beneiek nyugodt álmát.

A vasajtó azóta is kinyílik minden György nap éjjelén. Kilép rajta
Kelemen, lenéz a falura, majd visszamegy örködni. Ezért nevezték el
róla a hegyet.

*

A Kelemen-hegyi kincsek mondája erősen tartja magát. Úgy vélik,
hogy Rákóczi a salánki országgyűlés után itt rejtette el kincseit. Nem
tudjuk... Az viszont tény, hogy a Rákóczi szabadságharc bölcsője ez
a vidék. Innen indult toborzó körútjára Esze Tamás, hogy a szabad-
ságharcnak katonákat szerezzen. Ez a falu is a zászlóbontás helye,

a Cum Deo Pro Patria et Libertate feliratú lobogókat itt bontotta ki Esze Tamás talpasai élén.

A monda „beszélő” nevei:

Zeta – Zotam a régi magyar változata, Zem a szláv formula, Zeta a kárpátaljai későbbi forma; jelentése: föld

Zorja – Zóra szláv női név – jelentése: hajnal

(*Folyóiratból*)

RÁKÓCZI HALÁLA

Erősen féltette Rákóczi fejedelem a bujdosókat, a tétlenségtől és az unalomtól féltette őket, mert ez a kettő sorvasztja mindenkor a száműzött hontalant, ezektől kell leginkább tartani.

Maga a fejedelem jó példát mutatott: Rodostóban is mindig dolgozott, és olyan rendtartással élt, amely a kísérőket is foglalkoztatta.

Délelőtt, egészen ebédig a fejedelem olvasással és írással töltötte az időt, ebéd után az esztergaműhelybe megy, fűr, farag, úgy dolgozik, mint a jó mesterember. Ahogy Mikes Kelemen írja:

„Ebéd után pedig aki látná, azt mondhatná, hogy valamely mesterember; vagy fűr vagy farag, vagy az esztergában dolgozik. És az ő gyönyörű szakála sokszor tele forgáccsal, hogy maga is neveti magát. És úgy izzad, mintha munkája után kellene enni kenyerét. Őtet minden csudálja; ő pedig neveti az olyat, aki azon panaszkodik, hogy elunja magát... „

Így peregnek a napok egymás után, de 1735 tavaszán a bujdosók észreveszik, hogy a fejedelemnek valami belső baja, betegsége van. Maga a fejedelem erősen titkolja, erőszakolja a vidámságot, de testében erősen fogyatkozik; sokszor a hideg borzongatja.

Egy reggel, amikor Mikes Kelemen megpillantja, elijed tőle, mert az arca, amely a természet szerint mindenkor piros volt, úgy elsárgult, mintha sáfránnyal kenték volna meg. Húsvétkor, Jézus halálának

Mányoki Ádám: II. Rákóczi Ferenc

napján, nagypénteken halt meg a fejedelem, és nyáját pásztor nélkül hagyta.

Rákóczi testét bebalzsamozták, szívét Franciaországba küldték, ahogy maga kívánta, holttestét pedig három napra közszemlére kitették.

Megnézték a fejedelem testét a törökök is, és ahogy nézték, nézegették, egymás között suttogni kezdtek. Arról suttogtak, hogy a fejedelem nem halt meg, hanem titkon elment valahová, ez itt másvalakinek a teste, akit a fejedelem ruhájába öltöztettek. Harminc-negyven török is fogadkozott: Rákóczi nem halt meg, ez mind csak praktika, ennek ők nem hisznek!

– Bár igazat mondanának! – sóhajtott fel Mikes Kelemen. Ámbár mégis igazat mondtak: Rákóczi Ferenc maga a magyar szabadság, és az sohasem pusztul el.

(Mikes Kelemen levelei nyomán)

A HALÁLOS SZÚRÁSOK

Vajon milyen állatok mérgétől hal meg a legtöbb ember Európában és az Egyesült Államokban? Nehezen hihető, de a mérgeskígyók, skorpiók és pókok okozta halálesetek száma messze elmarad a méhek és darazsak – tehát a fullánkos hártványsszárnyúak – végzetes szúrásainak számától. Ennek több oka is van.

A közismert társas redősszárnyú darazsak – amelyek gyakori vendégei a gyümölcsökkel megrakott asztaloknak is – és a méhek nagy kolóniákban élnek. A dolgozók vakmerően óvják a kolóniát és benne a királynőt. A többi mérges állattól eltérően tehát ezek nem várják meg,

Darázsraj (estiujstag.hu)

hogyan az ember megfogja őket vagy rájuk lépjen, hanem támadással védekeznek.

Egy-két szúrás az emberek többsége könnyen kihever, a népesség kis hányada azonban allergiás a hártáásszárnyúak mérgeire, elsősorban a méhekben található melittinre. Nálunk már egyetlen szúrás hatására túlzott hisztaminfelszabadulás következik be, ennek következtében folyadék lép ki a vérből a test szöveteibe. A vérnyomás vésszesen zuhan, folyadék halmozódik fel a tüdőben, és ha a páciens nem kap hamar – nagyon hamar! – orvosi segítséget, beáll a halál.

A tömeges szúrás azonban minden emberre végzetes lehet. Az egészséges felnőttél több mint ezer szúrás kockáztatja csak az életet; a legtöbb haláleset viszont idős embereknél következik be, akiknek keringési és légzőrendszerük rossz állapotban van. Tömeges szúrásokra Európában elég ritkán kerül sor, Amerikában azonban sokkal gyakrabban. Ott ugyanis egyre inkább elszaporodnak a Brazíliából származó, de végső soron afrikai eredetű gyilkos méhek. Ezeket mikroszkóp nélkül nem lehet megkülönböztetni a szokásos háziméhektől, életmódjuk és méreganyagaik is azonosak. A természetük azonban egészen más. Sokkal kiszámíthatatlanabbak a közönséges háziméheknél, nagyobb területet védenek a kolóniájuk körül, gyorsabban és nagyobb számban támadnak, és messzebbre követik áldozatukat. Dühödte reakciójukat már egy erősebb testápolószer, feltűnő színű ruha vagy rezgést keltő munkagép is kiválthatja. A helyet változtató gyilkosméh-rajok előszeretettel költöznek be nyitott autókba, lakásokba, padok alá és más olyan helyekre, ahol a tömeges szúrások kockázata különösen nagy. Egy Amerikai hasonlat szerint a gyilkos méheket megközelíteni éppoly veszélyes, mint bemenni egy égő házba. A gyilkos méhek terjedése Amerikában egyelőre megállíthatatlannak látszik.

(Vadon, 2001/4)

Válaszolj a kérdésekre!

1. Írd le, miért figyelemfelkeltő a cím!
2. Mi lehet a célja a cikk szerzőjének írásával?
3. Írj rövid vázlatot a cikk alapján!
4. Tapasztaltad-e már a méhcsípés kellemetlen érzését? Mit észleltél?
5. Tudsz-e olyan házi eljárást, amivel enyhítheted a méhcsípés tünetét?
6. Miért mondjuk azt, hogy a méh hasznos rovar?
7. Milyen szerepet tölt be a méz az emberek életében?

Teaültetvény (www.jtbhungary.com)

MIÓTA ISZUNK TEÁT?

Időszámításunk szerint 600-ban történt, hogy egy indiai uralkodó Darma nevű fia szent elhatározást tett. Kínába vándorolt, hogy a „vad” népekben elültesse a nagy Buddha igazságát és tanításait. Küldetése sikerét jó példával igyekezett előmozdítani: szent életet élt. Megvont magától minden földi örömet, még az alvás idejét is elmélkedéssel töltötte. Egy napon azonban gyarló teste megelégelte a sanyargatást, és álomra szenderült. Ébredéskor rettenetes haragra gerjedt és levágta szempilláit, hogy ilyen eset többé ne forduljon elő. E tettével magára vonta az ég figyelmét és az isteni hála jeleként a szempillákból szép növények nőttek. A teanövény levelei meggyógyították a szent életű embert, véget vetve testi és lelki szenvedéseinek.

Kevésbé megható magyarázatok is vannak természetesen, amelyek megindokolják a tea korai karrierjét, népszerűségét. Eszerint egy fejfájós kínai császár gyógyítgatta magát teaivással – sikerrel. Hogy a buzgó népet melyik példa hatotta meg jobban, azt nehéz lenne kideríteni, mindenesetre a tea népszerű lett Keleten.

Európába csak a 17. században jutott el. Az első küldemény, két font tea, az angol királynőhöz érkezett. A fejedelmi ajándékot a Kelet-Indiai Társaság küldte, alattvalói hűsége jeléül. A tea a szubtrópusok és a trópusi hegyvidékek növénye. Délkelet-Ázsiából származik, innen jutott el a kontinens különböző vidékeire és a távol-keleti szigetekre. Napjainkban nagy területen termesztik India, Ceylon, Japán, Indonézia és Oroszország ültetvényein. Rokonai trópusi fás növények.

A teafélék a Theaceae (*ejtsd: teáceé*) családjába tartoznak. A kaméliával visel közös nemzetségnevet. Amit mi teafűként forrázunk le, az a *Camellia sinensis* (*ejtsd: kamélia szinenszisz*), vagy a *Thea sinensis* cserje hajtáscsúcsából készült. A teaszedés a tavaszvégi, nyári időszakban indul. Ez a munka a hajtáscsúcsok, két-három fiatal levél lecsípéséből és összegyűjtéséből áll. A jó minőségű teákat a levelek csúcsából készítik...

A frissen szedett zöld levelek nem illatosak, ez csak a későbbi feldolgozás során alakul ki. Legnagyobb tömegben az úgynevezett fekete tea készül. Ez a típus közismert nálunk is. A fekete tea negyvennyolc órás érlelési folyamat eredménye. A feldolgozás négy részből áll: hervasztásból, a sodrásból és a rostálásból, a fermentálásból (jelentése: erjedés vagy erjesztés) és a szárításból. A válogatott és sodrott leveleket nagy keretekre rakják és megindul a fermentálás. 20–25 Celsius fokon, 90 százalékos páratartalom mellett kialakulnak a tea szín- és illatanyagai... Ezt követi a negyedik lépés: a szárítás és az osztályozás. Azután már csak forrázni és inni kell.

(*Bélley Pál: Kíváncsiak klubja*)

Válaszolj a kérdésekre!

1. Ki kapott először teát Európában?
2. Döntsd el, hogy melyik igaz, illetve melyik hamis az alábbi állítások közül?

A frissen szedett zöld levelek illatosak. **Igaz, Hamis**

Vannak zöld és fekete levelű teacserjék is. **Igaz, Hamis**

Indiában sok teát tesztenek. **Igaz, Hamis**

A jó minőségű teákat a levelek csúcsából készítik. **Igaz, Hamis**

3. Állítsd sorrendbe a feldolgozás lépéseit!

fermentálás, hervasztás, szárítás, sodrás és rostálás

BALÁZSOLÁS

Szépen könyörgök, segíts rajtam, szent Balázs!

Gyermekkoromban két fehér

Gyertyát tettem keresztbe gyenge nyakamon...

E megkapó sorokkal kezdődik *Babits Mihály* Balázsolás című verse.

Tudod-e, mit jelent a balázsolás? Február 3-a Szent Balázs napja. Ezen a napon régen templomba vitték a gyerekeket. A pap az álluk alá két, kereszt alakba helyezett égő gyertyát tartott, miközben a balázsáldás szavait mondta. Almát is szenteltek ilyenkor, mert azt

Szent Balázs
(www.cantualeantonianum.com)

hitték, hogy az alkalmas a torokfájás gyógyítására.

Szent Balázs Diocletianus római császár uralkodása idején (284–316) élt. A császár 303-tól kegyetlenül üldözte a keresztényeket. Parancsára a katonák Balázst is el akarták fogni, aki Sebasta város püspöke volt. Éjszaka azonban egy szépséges angyal kivezette a püspököt a városból. Egy távoli erdőben, egy barlangban rejtőzött el. Az éhenhalástól az erdei madarak mentették meg, akik mindennap vizet és kenyeret vittek neki. A szent életű remete ezért Isten dicsőségére minden erdei állatot meggyógyított. Ennek hamarosan híre ment az emberek között is. Egyre többen sereglettek hozzá, hogy mindennemű nyavalyától oltalmat kapjanak. Egyszer egy gyermeket vittek hozzá, akinek egy halszáлка akadt meg a torkán. Balázs kezét a fiú fejé-

re tette, és megáldotta őt. És csodálatos mód a száлка azonnal kiugrott a gyermek torkából, és rögtön meggyógyult. A kisfiú édesanyja köszönetül gyertyát adott neki. Így vállt a gyertya torokvédő orvossággá, Szent Balázs a torokbetegségek gyógyítójává.

A szent gyógyító híre eljutott a császárhoz is. Katonáival elfogatta, palotájába hurcoltatta, és rá akarta venni, hogy az ő kedvéért hagyja el Krisztus hitét. Mikor ezt Szent Balázs megtagadta, a császár oszlophoz kötöztette, szolgálai a szent testét vASFésúkkal tépkedni kezdték, majd lefejezték. Ekkor a nép odasereglett, és nagy titokban eltemették a szent püspököt.

Babits Mihályt a balázssáldás sajnos nem védte meg a torokbetegségtől. 1937-ben, 54 éves korában gégerák támadta meg a szervezetét. Több súlyos műtéten esett át. Betegsége sok szenvedésre és végül némaságra kárhoztatta. 1941-ben halt meg.

(Tankönyvből)

Válaszolj a kérdésekre!

1. Mikor uralkodott Diocletianus császár?
2. Mi a balázsolás?
3. Milyen dátumhoz és eseményhez kapcsolódik a balázsolás?

4. Milyen összefüggés van a között, hogy Szent Balázst az erdei madarak táplálták, és a között, hogy embereket gyógyított?
5. Hogyan fonódik össze Szent Balázs személye és Babits Mihály élete?
6. Írd le röviden, hogyan vált a gyertya torokvédő orvossággá!
7. A népszokások nevei között, a népnyelvben számtalan példát találunk a keresztnemek köznevesülésére. Több névnaphoz fűződik valamilyen hagyomány, és ezt a hagyományt a keresztnév használatával fejezik ki. Ilyen a balázsolás mellett a gergelyjárás is. Tudod-e, mi a gergelyjárás? Válaszd ki a helyes választ!
 - a) Az iskolába járó gyerekek ezen a napon végigjárták a falu házait, hívogatták az iskolás korú gyerekeket, közben adományokat kértek a tanító és az iskola számára;
 - b) E szokás szerint húsvéthétfőn hajnaltól kezdve a fiúk vízzel, újabban csak illatos kölnivel locsolják meg az ismerős lányokat;
 - c) A legnagyobb mulatság farsangvasárnap van, amikor sötétedéskor, a télbúcsúztató koporsó vízre bocsátása után az egybegyűltek máglyagyújtással égetik el a telet és a főtéren körtáncokat járnak.
8. Sorolj fel hasonló népszokásokat!

SZEPTEMBERI EMLÉK

Augusztusban a jég elverte a szőlőnket, s széthasogatta még a tőkéjét is. A mennyei parittyakövek fültövön verték a két malackánkat is. Elástuk őket az orgonabokor tövébe. Segítettem én is, s nagyon elbámultam, hogy az édesapám a szeméhez emelgeti a kezefejét. Felnőtt embert én addig nem láttam sírni. Csak most sejtettem meg, hogy itt valami nagy baj van, de hogy micsoda, azt csak szeptember elsején tudtam meg.

Iratkozni az anyám vitt el az iskolába. Zólyomi tanár úr drága jó ember volt. Le is ültette édesanyámat, ahogy a második bizonyítványomban meglátta a tiszta jelest.

Szeptemberi emlék
(dorysmay.lapunk.hu)

– No, szüle, nagy öröme lehet ebben a kislegényben – ütögette meg vonalzóval az ijedt, fehér arcomat. Édesanyám ellágyulva nézett rám, de mindjárt erőt vett magán.

– Mivel tartozunk, tekintetes tanár úr? – csomózta ki a pénzes kendőt.

– Hat forint ötvenhárom krajcár, lelkem.

– Nekünk csak egy forintunk van, tekintetes úr.

Otthon nagy tanácskozás volt, kanapét, tükröt, ágyterítőt, mindent összenéztünk, amit pénzzé lehetne tenni, hogy egy forintból hat és fél forint legyen, de hát ez mind kevés. Ha a tandíjat futná is, miből győznénk a könyvet?

Sose felejttem el azt a délutánt, ami erre következett. Az édesanyám kint mosott a kútnál, én meg ültem a lábánál, a teknő alatt. Egyikünk se szólt egy szót se, csak sírtunk csöndesen mind a ketten.

De az igazi kinszenvedésre csak másnap virradtam. Utcabeli pajtásaim reggel mentek a tanévnyitóra. Bekiabáltak a kapu hasadékán:

–Ferkó, Ferkó!

Bújtam én színbe, ólba, padlásra, de a boldogok zsibongása minden reggel rám talált. Nem is bírtam egy hétnél tovább. Ahogy elhaladtak házunk előtt a pajtásaim, megvártam, míg a sarokra érnek, akkor én is utánuk eredtem. A piacon ácsorogtam addig, míg odahallatszott az iskolánkból a nyolc órai csengetés. Akkor aztán megkerültem az iskolát, először csak messziről, aztán mindig kisebb körben.

A negyedik nap belül voltam a kerítésen. Négykézláb csúsztam el az igazgatói szoba előtt, végig a hosszú, fehér folyosón, míg elértem a harmadik osztály nyitott ajtajáig. Ott aztán hallottam én mindent. Azt is, amit magyaráztak, azt is, amit feleltek. Azt is, amikor az öreg pedellus odacsoszogott a csengőhöz. Akkor aztán usgye, szaladtam vissza az utcára.

Szeptember közepéig nem volt semmi baj. Lopva is lehetett jóízűeket inni a tudomány kútjából. Akkor az történt, hogy a tanár úr latinul mondott egy mondatot, majd megkérdezte, hogy lehetne magyarul mondani.

Mély csönd. Nagy Mátyás jeles diák volt, vetélytársam a másodikban. Meg is szólalt, de nem tudta a helyes választ. Rémulten dobogott a szívem, de nem bírtam magammal. Be kellett kiáltanom a fordítást.

Abban a percben már koccant is a homlokom a téglán, mert bele-szédültem az izgalomba. Mit tettem, mi lesz ebből?

Az lett, hogy a latin tanár úr ölben vitt be az osztályba, és többet aztán sose kértek tandíjat Móra Márton fiától.

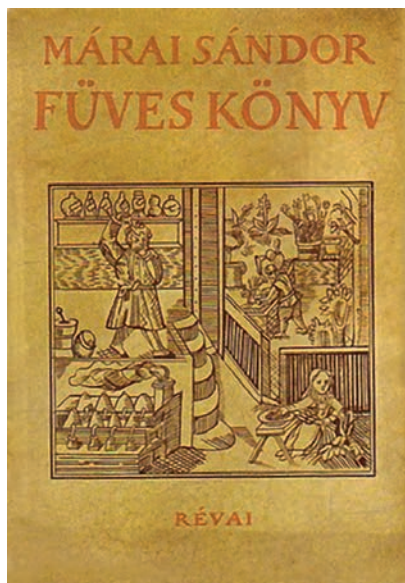
(Móra Ferenc)

AZ UTAZÁSRÓL

Nem szabad egyedül utazni. A magányos utazó kényszermunkát végez. Csak bizalmas és tapintatos társaságban szabad utazni. Egy érzékeny és egy fogékony lelkű nő, egy figyelmes és egy türelmes barát társasága megsokszorozza egy utazás élményeit, fokozza a látnivalók színességét, segít megérteni mindazt, amit az út és a világ mutat. Egyedül utazni kínos, feszengő érzés. Mintha kiszolgáltatnák az embert egy különös börtönnek, mely nagy, mint egy világ.

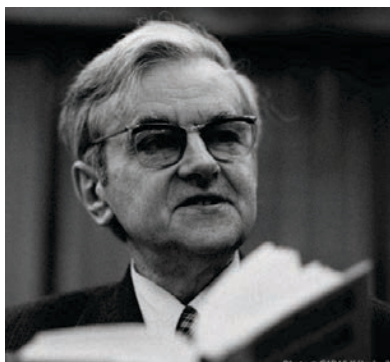
Az ember csak társaságban tudja látni, érzékelni a világot. A társaság ad az út komor varázslatának, a változásnak emberi értelmet. A vándorévek idején sokat utaztam egyedül, kevés poggyásszal, mindig lázasan, nyugtalanul, hajszolva valamit. Hiányzott egy okos társ, aki a világ veszélyes és nyugtalanító élményében mellettem áll, akit figyelmeztetek, s aki figyelmeztet, aki megosztja a fogadók zord magányát, a vasutak gonosz idegbaját. Megfelelő ember társaságában a Földet is körülutazhatod, s úgy tűnik majd, egy pillanat volt az egész. Egyedül csak vánszorogsz a világon át, expresszvonaton és repülőgépen is.

(moly.hu/konyvek/marai-sandor-fuves-konyv)

AZ EMBERISMERETRŐL

Az érzelgőség legrikítóbb példái azok a regények és filmek, ahol a szereplőket szét lehet válogatni a jók és a gonoszok csoportjába. Legangyalabbak a főszereplők, kikkel az olvasó együtt sír és nevet, szinte egybeolvad velük; de ha jobban megnézzük ezeket a főszereplőket, nem is olyan angyalok: kicsinyes, kapzsi, édeskés vágyaik vezetik őket. A többi szereplők aszerint minősülnek jóvá és rokonszenvessé, vagy gonosszá és gyűlöletessé, hogy a főhősöket támogatják-e, vagy gátolják-e. Legtöbb mai ember az érzelgős regények módjára nézi a világot: amerre vágyai terelik és akik e vágyakat segítik, azok a jók; vágyainak gátlói a rosszak.

Weöres Sándor (fotó: Garas Kálmán) (*cultura.hu*)

A mai átlagos emberismeret megdöbbenően együgyű. Legtöbb mai ember csak azt a felületet látja belőled, amelyet az ő kedvtelése és igényei felé mutatsz; nem nézi, hogy bensőd milyen; a nő aszerint ítél rólad, hogy szórakoztatod-e, hevited-e, a férfi pedig aszerint, hogy miként illeszkedsz az ő elveibe, terveibe, megrögzöttségeibe. A jót összecseréli a vonzóval, csábítóval; nem csoda, ha a magánéletben is, közéletben is többnyire kalandorok vezetnek.

Örökös a csalódása és kiábrándulása,

hibáztat minden égi és földi hatalmat, mások gonoszságát, néha még saját ostobaságát is; csak éppen arra nem gondol, hogy embertársait ne az ő igényein keresztül nézze, hanem önmagukban.

(Weöres Sándor: A teljesség felé)

A GARABONCIÁS DIÁK¹

Megismerkedésük első évfordulóján, 1847. szeptember 8-án házasságot kötött össze a két szerelmes: Petőfi Sándor és Szendrey Júlia. Frigyükből 1848. december 15-én Debrecenben világra jött Zoltán nevű gyermekük. Szendrey Ignác, amikor megtudta, hogy unokája született, tanyát, földbirtokot vett a családnak Debrecen határában. Júlia anyja is ott volt a cívisvárosban, de közte és veje között olyan heves jelenetek játszódtak le, hogy az anyós hamarosan hazatért. Petőfi közben parancsnokaival és Mészáros Lázár hadügyminiszterrel is konfliktusba keveredett. 1849 februárjában lemondott tiszti rangjáról, elvesztette századosi fizetését. Ebben a zavaros helyzetben Arany Jánosék magukhoz vették a fiatal anyát és gyermekét.

Petőfi eltűnése után, 1850 júliusában az özvegy férjhez ment Horváth Árpád egyetemi tanárhoz. Zoltán szeretetteljes, őszinte, meleg otthonban nevelkedett. 1858 őszén iratták be a pesti piarista gimnázium első osztályába. A Magyar Tudományos Akadémia ezerforintos nagydíját Petőfi Sándor összes költeményének ítelték oda. A pénz Zoltán örökölte. Nevelőapja úgy tartotta tiszteségesnek, hogy gondno-

¹ *garabonciás diák* – vándordiák, aki a néphit szerint vihart tud támasztani, ha valahol megharagítják, nem fogadják étellel-itallal

kot nevezzék ki a fiú mellé, aki a vagyonára ügyel. Így lett Petőfi fiának a gyámja a költő öccse, Petrovics István.

Zoltánnal a gondok a gimnázium felső osztályaiban kezdődtek. Magántanulóként jól vizsgázott, de amint az iskola rendes tanulója lett, romlottak eredményei. 1864-ben otthagyta az iskolát és nagybátyja birtokára ment gazdasági gyakornoknak. Hosszas unszolás után a szarvasi gimnázium tanulójaként magánvizsgát tett. Minden tárgyból kitűnő eredménnyel. Sajnos, a könnyelműsége hajlamos ifjú hamar beleunt a tanulásba. Rendszeresen mulatozott Hetényi István vándorszínésszel. A tivornyázás sokba került, így elitták Zoltán apánását¹, mindenét zálogba tették, amit csak lehetett. Szorult helyzetéből gyámja mentette ki, aki rendezte az adósságait. „Hálából” Zoltán megszökött Szarvasról. Következő állomás a nagykőrösi gimnázium volt, ahol nagyon gyenge bizonyítványt kapott, de felrótták hanyagságát és laza erkölcsét is. Az érettségire már a szegedi piarista főgimnáziumban készült. Hamarosan azonban itt is korhely cimborákra akadt, akikkel a kocsmákat járta. Közben megfázott, súlyos beteg lett. Nagybátyja sokadik alkalommal rendezte kifizetetlen számláit, de a gimnáziumból eltanácsolták.

A nagyapjához került, ahonnan hamarosan megszökött és harmincforintos fizetésért – édesapja nyomdokait követve – beállt segédszínésznek a debreceni színházhoz. 1868 áprilisában állítólag szerelmi ügyei miatt vette nyakába az országot, és afféle garabonciás diákként kóborolt. A nélkülözések miatt sokat betegeskedett. 1869 tavaszán Petrovics István nem vállalta tovább a gyám szerepét. Négy év alatt ezer-egyszáz forintot költött Zoltánra. Az új gyám lakást szerzett Pesten a fiúnak, pénzt viszont nem adott neki. Szanatóriumba küldte, de a gyógyulásból nem lett semmi, mivel nem változtatott életmódján. Bécsben egy orosz herceggel dorbézolt. Egy szál ruhában tért haza Pestre.

¹ *apanázs* – rendszeresen juttatott pénz-segély

Szállásadója értesítette a rokonokat, hogy Zoltán nagybeteg. 1870. november 5-én halt meg. Hátramaradt vagyonát – 234 forint 40 krajcárt – szegény sorsú, jó magaviseletű, tehetséges tanulók megsegítésére fordították.

(Kiss György Mihály nyomán)

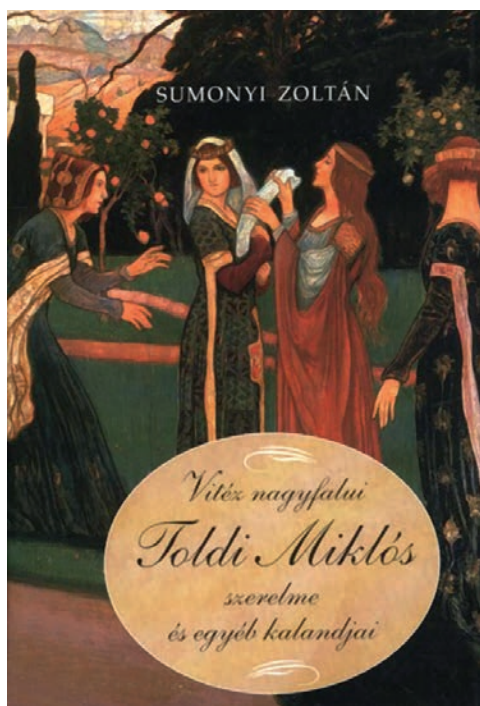
TOLDI MIKLÓS SZERELME

Már biztosan ösmered a hatalmas erejű nemesifjú, Toldi Miklós történetét. Arany Jánosnak is lelkétől keletkezett magzatja volt a hős, akit bátyja elnyomott, parasztsorban tartott. A „rókalelkű” György mindent elkövetett, hogy gyilkosságba hajszolja indulatos öccsét. Mikor ez megtörtént, sietett bepanaszolni Lajos királynál, hogy elorozza Miklós birtokrészét. A sorsüldözött ifjú azonban a cseh vitéz legyőzésével elnyerte a bűne bocsánatát és a király kegyét.

De vajon hogyan alakult a fiatal Toldi további sorsa? Lajos király lovagja lett, tizenkét nemes csatlós tartozott a keze alá. A király unszolta Miklóst, hogy vívjon meg a szép Rozgonyi Piroska kezéért, hogy méltó felesége legyen. Piroska, nemes Rozgonyi Pál gyönyörű leánya

a király kegyéből fiúsítást nyert, s lovagi tornán kellett eldölnie, ki veheti nőül. Piroska Toldit kívánta vívójául, hiszen szerelmes volt belé. Miklós azonban még nem akart házasodni, ezért egyik csatlósa, Tar Lőrinc képében küzdött meg a lányért, s így annak nyerte meg őt. A szerelmes lány sértett büszkeségében beleegyezett, hogy Tar Lőrinc felesége legyen.

Toldi Miklós ekkor döbbsen rá, hogy emésztő szerelmet érez Piroska iránt. Háborgó szíve csillapítására elkíserte királyát a prágai hadjáratra. Hazafelé Jodok lovag – annak a cseh bajnoknak a fia, akit Toldi legyőzött Budán – foglyul ejtette. A fogságból szabadulva Miklós hazatért Budára, s párbajra

(www.libri.hu)

kényszerítette Tar Lőrincet, és meg is ölte. A szörnyű élmény megsza- kasztotta Piroska szívét, s örök nyugalomba helyezték a családi kriptá- ban. Toldi az éj leple alatt feltörte a kriptát, hogy legalább holtában megölelhesse imádottját, de Piroska tetszhalott volt. A két egymást szerető fiatal szerelme már nem teljesülhetett be.

Piroska a Margit-szigeti klostromba vonult, ahol főnöknő lett. Miklós sírrablás gyanújába keveredett, ezért a király elfogatóparan- csot adott ki ellene, a prímás pedig kiátkozta. A megtört szívű Piroska nem sokáig élt a kolostorban, elemésztette a bánat. Halálos ágyán még levelet írt a királynak. Írásában tanúsította, hogy Miklós ártatlan a neki tulajdonított sírrablás vétkében, és hogy Tar Lőrincet párbajban, nem orozva ölte meg. Toldi Miklós szerelme ezek után örökre lehunyta szemét.

Arany János szívéhez nőalakjai közül Rozgonyi Piroska állt a leg- közelebb. Alkatának és jellemének sok vonását a lányától, Juliskától kapta. A két nő sorsa is együtt alakult. A mű korábbi kidolgozásában (*Daliás idők*) Piroska még jeggyűrűt váltott Miklóssal. Juliska ko- rai halála után Rozgonyi Piroska sorsa is a tragikus végkifejlet felé sodródott. Piroska és Miklós beteljesületlen szerelméről Arany János *Toldi szerelme* című elbeszélő költeményében olvashatsz.

(*Tótfalusi István* Irodalmi alakok lexikona című könyve alapján)

KISZEHAJTÁS, VILLŐZÉS

Mind a két szokás virágvasárnaphoz, a húsvét előtti vasárnaphoz kötődik.

A kiszehajtást elsősorban Nyitra, Hont, Nógrád, Pest és Heves me- gyében gyakorolták. Az ünnepen az emberek tréfás játékokkal vettek búcsút a téltől, a haláltól, a betegségektől. Egy szalmabábut női ruhá- ba öltöztettek, melyet vidékenként más-más névvel illettek. Neveztek kiszének, kiszőcének, kicének, kiszicének, kicicének, kicevicének, ba- nyának. A babut nagy ujjongások közepette, énekszóval végigvitték a falun, aztán levetkőztették. A szalmabábut vízbe dobták vagy eléget- ték. Közben ilyen rigmust mondogattak:

*Ég a kische, lánggal ég,
Bodor füstje felszáll;
Tavaszdodik, kék az ég,
Meleg a napsugár.
Mire füstje eloszlik,*

Kiszehajtás (www.mozaweb.hu)

Villőzés (tudasbazis.sulinet.hu)

A hideg köd szétfoszlik.

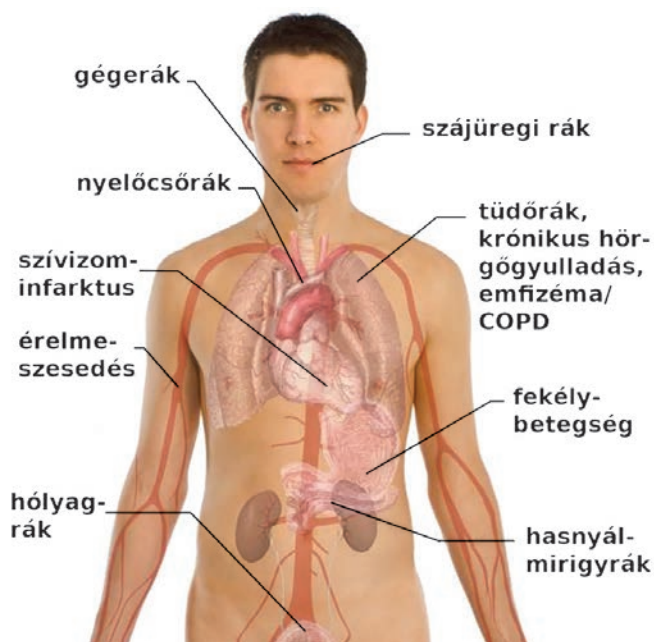
Egész kitavasodik.

Sok faluban a kiske kihaztása után a lányok a mezőn villőnek való fűzfaágakat tördeltek, majd szalagokkal feldíszítették. Egyes vidékeken a villóágra kukókat, kifűjt hímes tojásokat is kötöttek. Megálltak a házak ablakai alatt, és bekiálltattak: „Van maguknak virágvasárnapjuk?” Ha a háziak nemmel válaszoltak, továbbálltak, ha igennel, akkor eldalolták nekik a villőzés énekét. Az éneklés után a gazdaasszony az egyik ágból letört egy kis gallyacskát, amivel minden lány derekát megvesszőzte, közben a következő varázsszöveget mormolta: „Menjetez mind férjhez!” A lányoknak ajándéku tojást adott.

A legtöbb faluban a kiskehajtást azért követte a villőzés, mert az első a tél kivitelét, a második a tavasz behozatalát jelképezte.

(*Balassa-Ortutay Magyar néprajz című kötete alapján*)

A DOHÁNYZÁS VESZÉLYEI

(orvoslexikon.hu)

A dohányzás elsősorban az érrendszerre fejt ki károsító hatását azáltal, hogy közben és közvetlenül utána a hajszálerekben lassúbbá válik a véráramlás. A nikotin ugyanis szűkíti az ereket. Emellett emeli a vér szabad zsírsavszintjét. A nikotin és a magasabb zsírsavszint fokozza a vérlemezék összecsapódási képességét. Napjainkban is folyik a vita, hogy az érrelmeszesedést elősegítő hatásáért tulajdonképpen a nikotin vagy a szén-monoxid felelős-e. A kutatók zöme a szén-monoxidot okolja. A legújabb angol kísérletek szerint a filteres cigaretta a dohányban lévő kátrány mennyiségét 40%-kal, a nikotin-mennyiséget 35%-kal csökkenti. Ugyanakkor a bejutott szén-monoxid 28%-kal növekedik, mert a filteres cigaretta füstje kevésbé keveredik a levegővel. A cukorbetegség érszövődményeinek kifejlődését a nikotin elősegítheti. A nikotin emeli a vércukorszintet, így a cukorbetegség számára a dohányzás különösen veszélyes.

Kézzelfogható tünet viszont a pulzusszám emelkedése, s a fejfájás, amely a szén-monoxid hatása. A füstben levő ingeranyagok károsítják a nyálkahártyát, idült hörghurutot eredményeznek, a nitrogén-oxidok hátráltatják a fehérjeszintézist, károsítják az enzimháztartást, s fékezhetik a test növekedését (fiatalkori dohányzás). Bebizonyították

rákkeltő hatását is, elsősorban a tüdő- és a gégerák létrejöttében van szerepe. A beszívott dohányfüst a gyomorba kerül, fokozza annak savtermelését.

Minthogy emeli a vérnyomást – főleg fiatal korban –, stabilizálja a magas vérnyomást. Elsősorban az arra érzékeny egyéneknél idegességet, feszültséget, álmatlanságot okoz.

A terhesség alatt mind az anyai, mind a magzati szervezet fokozottan károsodhat. Gyakori a lepényi rendellenesség (szívhibák, nyúlajak, farkastorok) és a koraszülés. Hazai és külföldi kutatók szerint a koraszülés kétszer gyakoribb a dohányzó nőknél, az újszülött súlya pedig napi 10 cigaretta esetén 200 grammal, 20 cigaretta esetén kb. 400 grammal lesz kisebb.

„A cigaretta miniatűr máglya, amelyen a dohányos apránként elégeti magát, sőt a környezetét is perzseli.” Ez a Tobiasch-tól származó mondas a dohányosok lassú önpusztítását példázza. De ez csak egy példa. Ma már ugyanis azt is tudjuk, hogy a szív- és érrendszeri halálok többségéért a dohányzás a felelős. Már 1964-ben kimutatták az Egyesült Államokban, hogy a szívkoszorúér-megbetegedések 70%-kal gyakoribbak a dohányosok körében. Magyarországon minden második ember szív- és érrendszeri betegségben hal meg, minden tizedik pedig szívinfarktusbán. Ebben döntő szerepe van a csaknem 4 millió dohányzónak. A veszély egyenes arányban nő az elszívott cigaretták mennyiségével.

(Részlet *Bágyoni Attila: Szenvedélyek rabságában* c. könyvéből)

Válaszolj a kérdésekre!

1. Hogyan hat a hajszálerekre a dohányzás?
2. Milyen összefüggés van a szén-monoxid és az érelmeszesedés között?
3. Mire szolgál a füstszűrő a cigaretta végén?
4. Miért különösen veszélyes a dohányzás a cukorbeteg számára?
5. Milyen élettani hatásai lehetnek a cigarettának egy fejlődő, fiatal szervezetre?
6. Hogyan hat az idegrendszerre a dohányzás?
7. Van-e rákkeltő hatása a dohányfüstnek? Miért veszélyes ez a nemdohányzókra nézve?
8. Milyen szövődményei lehetnek a magzat fejlődésében, ha az anya a terhesség alatt cigarettázik?

9. Hol végeztek a tudósok a hatvanas években kutatást szívkoszorúér-megbetegedések gyakoriságát vizsgálva, és milyen eredményekre jutottak?
10. Miről tanúskodik a magyarországi statisztikai vizsgálat?

OTTHAGY CSAPOT, PAPOT

(tudasbazis.sulinet.hu)

Mikor valaki hirtelen félbeszakítja a munkáját, esetleg egy beszélgetést s elrohan, azt szokták mondani róla: otthagytott csapot, papot.

A szólással Petőfi Sándor Csokonai Vitéz Mihályról írt vidám hangulatú elbeszélő költeményében találkozunk. Az említett versben ilyen vidám eseményt mond el, amelyet Csokonai első életrajzírója, Domby Márton eképpen jegyzett fel:

„...falun lévén (ti. Csokonai) egyszer egy jó barátjával vacsora előtt kevéssel gazdájával együtt lementek a pincébe ketten borért. Azonban

mélázások közben addig berhelik a különben rossz csapat, hogy azt a hordóból egészen kiberhelték és beletörték. Ekkor nem lévén más csapatok, a gazda Csokonait a szomszédba szalasztja csapért, maga pedig ujjával és tenyerével bedugja a csap lyukát. Csokonai elszalad a szomszédba csapért, de ott mulatság lévén s a mulatóktól megragadtatván elfelejtkezett a csapról s a csap lyukát tenyerével kucorogva tartó gazdájáról, míg egyszer nemsokára azt nem kérdik tőle:

Ugyan, hogy esett ilyen későn ez a különös szerencsénk? Ekkor jutott eszébe, miért küldte őt oda, az ő csaplyukánál már kiabálásban és bosszankodásban egészen eltikkadt gazdája.”

Ma már tudjuk, hogy Csokonai barátját Nagy Istvánnak hívták, aki Hajdúböszörményben volt református lelkész. Így a kirándulás helye is ismert, mert Nagy István lakásán, illetve pincéjében esett meg ez a derűs történet.

(Gyapay-Megyer-Ritoók: Ki mondta? Miért mondta?)

Válaszolj a kérdésekre!

1. Az állandósult szókapcsolatok melyik csoportjába tartozik a címadó mondat?
2. Melyik nagy költőnk írja meg először ezt a vidám történetet elbeszélő költemény formájában?
3. Ki volt Csokonai első életrajzírója?
4. Kik a történet főszereplői?
5. Hogyan tört bele a csap a hordóba?
6. Miért ment át Csokonai a szomszédba?
7. A pincében maradt pap hogyan próbálja megmenteni a hordóból kiömlő bort?
8. Miért maradt oda Csokonai a szomszédban?
9. Hogy hívják a papot, akit otthagytak?
10. Hol esett meg valójában ez a történet?

TARTALOM

NYELV ÉS KOMMUNIKÁCIÓ	4
A szöveg.....	6
A cím	9
A szöveg szerkezeti egységei	12
A szövegtípusokról tanultak ismétlése	14
Témazáró.....	15
 AZ ELŐZŐ OSZTÁLYBAN TANULTAK ISMÉTLÉSE	 16
A szófajok	16
 MONDATTAN. A MONDAT FOGALMA.....	 21
A mondat szerkesztés nyelvtani eszközei.....	26
 A MONDAT FAJAI	 30
A mondatok fajtái a kommunikációs tartalom és a beszélő szándéka szerint	30
A kijelentő mondat.....	30
A felkiáltó mondat	33
Az óhajtó mondat.....	35
A felszólító mondat	38
A kérdő mondat.....	41
A mondatok fajtái logikai minőségük szerint	45
A mondatok fajtái szerkezetük szerint	48
A mondatok fajtái tagolódásuk szerint.....	49
A mondatfajták szerepváltása.....	53
Témazáró.....	57
 A SZÓSZERKEZET	 61
A szó szerkezetek a mondatban	63
A szó szerkezet fajtái	66
Az alanyi-állítmányi szó szerkezet	66
Az alárendelő szó szerkezet.....	68
A mellérendelő szó szerkezet	71
A szó szerkezet csoportok	75
Témazáró.....	77

AZ EGYSZERŰ MONDAT BELSŐ SZERKEZETE	81
A állítmány	84
Az igei állítmány	87
A névszói állítmány	91
A névszói-igei állítmány	94
<i>Témazáró</i>	100
Az alany	102
A kitett és az odaértett alany.....	105
Az alany fajai.....	108
A főnévi igenév mint alany	112
Az alany és állítmány egyeztetése	114
<i>Témazáró</i>	117
 A MONDAT BŐVÍTŐ RÉSZEI	120
A tárgy fogalma	120
A tárgy fajai.....	123
A tárgy szófaja és alakja.....	124
A határozott és a határozatlan tárgy	127
Az alárendelt tárgy. A kettős tárgy. Az összetett tárgy.....	129
<i>Témazáró</i>	131
A határozó.....	133
A határozó kifejezőmódja.....	136
A határozók irányhármassága.....	138
A helyhatározó	139
Időféle határozók. Az időhatározó	141
A számhatározó	142
Módféle határozók. A módhatározó.....	143
Az eszközhatározó	145
A fok- és mértékhatározó	147
A tekintethatározó.....	148
Az okhatározó	149
A célhatározó	150
Állapotféle határozók. Az állapothatározó	151
A körülményhatározó	153
A társhatározó	155
Az eredethatározó.....	156
Az eredményhatározó	157

A részeshatározó.....	159
Az állandó határozók. Állandó határozó.....	160
A hasonlító határozó	162
A határozók rendszere.....	163
<i>Témazáró</i>	165
A jelző.....	167
A minőségjelző	167
A mennyiségjelző	169
A birtokos jelző	171
Az értelmező jelző.....	173
<i>Témazáró</i>	175
A MEGSZÓLÍTÁS	176
A KÖZBEVETÉS	178
Szövegértés, néma olvasás	181

Навчальне видання

БРАУН Єва Ласловна
ЗИКАНЬ Христина Імрівна
КОВАЧ-БУРКУШ Єлизавета Степанівна

УГОРСЬКА МОВА

**Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням угорською мовою**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Угорською мовою

Світлини на сторінках 17, 23, 30, 33, 35, 38, 41, 56 – Бачина І. М.;
світлини на сторінках 4, 11, 16, 20, 27, 37, 40, 47, 54, 58, 63, 65, 74, 78, 80,
85, 86, 87, 92, 93, 95, 97, 102, 105, 106, 111, 113, 118, 126, 135, 137, 181,
183, 184, 186, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 196 – взяті з вільного доступу
в Інтернеті.

Зав. редакцією *А. А. Варга*
Редактор *О. О. Дебрецені*
Худ. оформлення *І. М. Бачина*
Коректор *Г. М. Тирканич*

Формат 70x100/16. Ум. друк. арк. 16,52. Обл.-вид. арк. 15,7.
Тираж 2160 пр. Зам. № .

Державне підприємство
„Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua; e-mail: office@svit.gov.ua

Друк ТзОВ «Папірус-Ф»
88000 м. Ужгород, вул. Лермонтова, 25